

glasul
BUCOVINEI

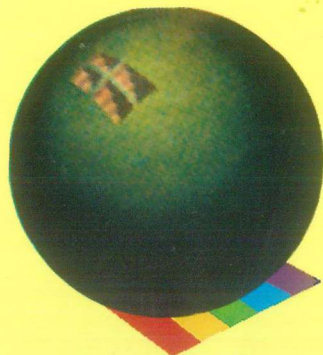
CERNAUȚI

BUCUREȘTI

3 / 1999

An VI. Nr. 23

FUNDAȚIA CULTURALĂ ROMÂNĂ

Revistă digitalizată gratuit de Asociația Rădăuțiul Civic, pentru păstrarea memoriei Bucovinei și pentru ca tot efortul oamenilor de cultură din Bucovina să fie accesibil și generațiilor de astăzi.

www.radautiulcivic.ro

Mai 2020

Fundația Culturală Română

GLASUL BUCOVINEI

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ

CERNĂUȚI – BUCUREȘTI

1999, Nr. 3
Anul VI. Nr. 23

Redactor-șef: ALEXANDRINA CERNOV

COLEGIUL DE REDACȚIE : prof. dr. Petru Ciobanu (Brașov),
prof. dr. Ștefan Munteanu (Timișoara), prof. dr. Ion Popescu-Sireteanu (Iași),
Z. Ornea (București), [acad. Vladimir Trebici (București),
prof. dr. Mihai Iacobescu (Suceava), dr. Dimitrie Vatamaniuc (București).

REDACȚIA : prof. dr. Alexandrina Cernov, Ștefan Hostiuc, Ilie Luceac,
Vasile Târâțeanu, Tudor Andrieș.

SUMAR

DIALOGURI CU BUCOVINENII

- Vasile Tărățeanu – Vasile Andru, *Călătorie la origini***
(Cernăuți – Bahrinești – București) 3

BUCOVINA – PROCESE ISTORICE ȘI SOCIALE

- Mihai Iacobescu, *Împreună împotriva vicisitudinilor istorice: crâmpoșe din istoria***
relațiilor româno-poloneze din Bucovina 22
- Vasile I. Lipan, *Învățămintul farmaceutic la Universitatea din Cernăuți*** 32

TEORIE, CRITICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ

- Nicolae Cârlan, *Ideile literare ale lui Ion Luca*** 45
- Lucia Olaru-Nenati, *George Voevodca – poet al Bucovinei*** 61

POEZIE

- Mircea Lutic, *Versuri*** 78

ARHIVA BUCOVINEI

- Arhiva istoricului Teodor Balan: *Din corespondența familiei Hurmuzachi, 1831–1899.***
Studiu (în manuscris) **de dr. Teodor Balan** 98
- Ilie Luceac, *Câteva scrisori inedite ale lui Constantin Hurmuzaki.*** 114

ROMÂNII DIN AFARA ROMÂNIEI

- Ion Longin Popescu, *Pământul fagăduinței (II)*** – fragment din cartea cu același titlu în
curs de apariție 134

Dialoguri cu bucovinenii

CĂLĂTORIE LA ORIGINI Vasile Tărățeanu – Vasile Andru

COPILĂRIE STRĂMUTATĂ

Vasile Tărățeanu: *Mă bucur, Vasile Andru, că te revăd după atâția ani de când ne cunoaștem. Revederea noastră aici, la Cernăuți, stă sub semnul miracolului. Pentru că ceea ce s-a întâmplat astăzi, în călătoria la Babrinești, are tangență cu miracolul. Și tu ești un explorator al miraculosului: sondezi în psibismul omului și-n enigma divinității. Aș vrea să te întreb, iată, despre ajungerea ta la Babrinești, în locul tău de baștină, unde s-a produs venirea ta pe lume. Aici, în satul unde te-ai născut și unde-ți sunt înmormântați străbunicii și un bunic, – alți doi bunici au murit în Siberia, în deportare... Azi ai trecut prin cimitirul unde e înmormântat bunicul tău, și ai aflat un fapt miraculos, pe care-l vom povesti la timpul său, mai jos. Te-ai întâlnit cu rude, pe care le vedeai după 30 de ani... Și în 1969, când ai fost aici, i-ai văzut tot în fugă, în trecere... Oamenii pe care până atunci nu i-ai cunoscut... Știi că există, dar nu i-ai cunoscut. Ce sentimente, ce gânduri te-au cutreierat azi la Babrinești parcurgând locurile pe unde n-ai putut să-ți porți pașii copilăriei, ca ele să-ți rămână pentru totdeauna în memorie, și la vederea lor să resimți durere în suflet, emoție. Aceste locuri nu ți-au lăsat imprimare pe retină imagini puternice, ca să-ți poată reveni acum în memorie. Și în aceste condiții, ce-ai simțit azi la Babrinești?*

Vasile Andru: Dialogul nostru este într-adevăr special. De două ori special. În primul rând pentru că începe la origini. Este primul meu dialog scriitoricesc care e plin de arbore genealogic, plin de concretețea zămislirii și a sângelui. Până acum, am purtat mai ales dialoguri pornind de la apariții editoriale, sau de la vreun eveniment sapiențial, sau de la călătorii inițiatice. Acum pornim de la concretul genealogic: satul natal – răpit, pierdut, viu. Existent în mine, prin ancestre, regăsit prin pășire acolo, reincorporat. Chiar nașterea omului este o enigmă! Dar cum nu mi-am cunoscut satul sau locul fizic natal, enigma se dublează.

Când am părăsit satul, anexat de Stalin la imperiul sovietic, eu aveam doi ani, era în 1944. Abia în 1969 am revenit în vizită pentru prima dată în satul răpit. Era iarna, în februarie. Atunci, în 1969, n-am aflat nimic despre sat. Era ger cumplit și mi s-a părut că locul acesta este o prelungire a Siberiei, unde-mi muriseră bunicii dinspre mamă, deportați. Mi se părea că Stalin furase nu doar satul meu, dar și clima lui paradisiacă, și-l transformase într-un pol nord absolut. Din acea primă călătorie-expediție îmi amintesc doar gerul teribil, și suspiciunea cu care am fost privit de către autoritățile ruse, de la venire până la plecare: mi se limita drastic orice deplasare, eram

un refugiat revenit la obârșie, un om care a fugit și a reușit să le scape, cândva. Mai rețin ochii rudelor, a verișorilor, necunoscuți, sfoși, mă priveau ca pe un om liber... deși știi cum o duceam și noi cu libertatea, pe atunci. Dar era foarte frig, în imperiul rusesc era un frig generalizat.

Acum, în 1999, găsesc satul copleșit de verdeață, este început de iunie, văd vegetație abundentă plesnind de sevă, de sănătate, plaiuri înflorite, livezi cu cireși copti, și-mi pare imaginea paradisiacă, imagine care l-a fascinat pe Eminescu, și el a exclamat: „*dulce Bucovina!*”. M-au fermecat astăzi livezile verzi, luncile, holdele, verdele abundent: mi s-a restituit astfel și adevăratul chip al satului meu, și satul arhetipal pe care-l am în adâncul sufletului.

Bahrinești este un sat furat țării, dar furat și copilăriei mele. Cum arată lăuntru omului căruia i-a lipsit locul natal, locul esențial al său? Evident, este o absență în interiorul nostru. De altfel, satul Bahrinești a fost tăiat în două părți, a fost sfârtecat de granița stalinistă, iar Mușenița românească unde locuiesc acum părinții mei, era o parte a Bahrineștiului, un cătun care depindea administrativ de Bahrinești. Se poate spune că granița a rupt în două o unitate, despărțind rude de rude. Casa părintească și fântâna sfințită și casa bunicilor au rămas la ruși... La Mușenița românească, mă urcam pe un deal, și părinții îmi arătau satul Bahrinești peste graniță, și ziceau: uite, acolo e casa noastră... acolo e casa lui Patrașcu, unchiul tău... acolo e casa lui Iavorschi, nașul tău... Adesea priveam de pe deal casa pierdută, așa cum Micul Prinț din povestea lui Exupéry privea apusurile de soare, când era trist, ca o întrebare adresată cosmosului. De unde venim noi? Spre ce ne îndreptăm noi?

Știm ca copilăria are un rol mare în construirea psihismului uman. M-am întrebat: ce a rezultat din generația noastră marcată de o frustrare teribilă? E fapt de destin, e fapt de istorie? Ca o repetare în destin, fiica mea Tamara, la șase ani, este nevoită să părăsească orașul nașterii sale, Bucureștiul, și să trăiască într-o țară occidentală pe care nici acum n-o poate simți ca o componentă a ființei sale...

Venirea mea astăzi la Bahrinești aș lua-o ca o potolire a însetatului și ca o normalitate sufletească. Aș lua-o și ca un „botez” nou. De altfel, am și trecut prin cele două biserici ale satului natal.

V.T. Și mai ales, ai fost în biserica în care ai fost botezat, asta înseamnă foarte mult: biserica veche care, și ea, a fost adusă în sat, în locul bisericii arse, cu peste o sută de ani în urmă.

V.A. Adusă de la Vicov, alt loc bucovinean de marcă.

V.T. Vezi cum se ajută oamenii cu biserici! Când una arde, din alt sat se aduce biserică!

V.A. Am intrat în acea biserică și a fost ca o reînnoire a tainei botezului. Cu noi era și preotul Constantin Cebotari, și el originar din Bahrinești – format însă la teologie în România. Apoi am intrat în bisericuța nouă, construcție măreață, impresionantă – asta spune ceva despre evlavia consătenilor mei. Biserica aceasta a fost sfințită chiar zilele acestea, în prezența Majestății Sale Regele Mihai.

V.T. Da, la Sfințirea picturii bisericii „Sfânta Treime” din Bahrinești a participat și Majestatea Sa Regele Mihai. Un eveniment al Bucovinei întregi. Iconostasul bisericii a fost sculptat în lemn de stejar în România via, și apoi a fost adus aici. A fost darul nu numai al Departamentului pentru relații cu românii de pretutindeni, ci

și al unor sculptori rurali, foarte vrednici. Iară clopotele, trei la număr, au fost donate (la rugămintea satului) de către Guvernul României și de către Patriarhia Ortodoxă Română. Ele au fost aduse anul trecut, și acum îi cheamă pe oameni cu zvonul lor metalic, îi adună în acest mare și preafrumos lăcaș nou, zidit prin vrednicia babrineștenilor.

V.A. Acum îmi amintesc că ieri, la mormântul lui Aron Pumnul din Cernăuți, când se făcea pomenirea rituală cu doi preoți, am constatat că nu există un clopot, și preotul vârstnic, părintele Mihai Ivasiuc, a început să bată cu un ciocan într-o bucată de metal...

V.T. *Părintele Mihai Ivasiuc este foarte inimos și, împreună cu noi toți, a picchetat cu câțiva ani în urmă sediul administrației regionale; și am obținut atunci, grație lui, și oamenilor noștri, că timp de un an de zile, tricolorul românesc, simbolul nostru național, a fluturat în fiecare sat chiar pe primărie!*

V.A. Grozav! Ieri, deci, în loc de clopot, el lovea într-o bucată de fier, când se cânta „veșnica lui pomenire!”. Aceasta e dureros și vorbește despre absența celor mai elementare obiecte de cult, drama de a nu avea un clopot la paraclisul acela, pentru îngropăciuni, pentru parastase... Și iarăși mă gândesc la îndepărtarea celor din țară față de românii din teritoriile înstrăinate... Dar, la modul pozitiv acum, mai arată că, dacă există credință, până și un metal banal se investește cu funcții sacre, se transformă în clopot, în glas exterior al bisericii.

V.T. *Vom trece mâine printr-un sat unde este o biserică nou construită. Și pentru că n-au clopot, oamenii bat într-o butelie de aragaz. Bat cu ciocanul în butelie și cheamă lumea la slujbă. Dar sperăm că așa cum la Babrinești s-au adus din țară trei clopote, și în aceste sate frustrate vor fi aduse clopote din partea patriei noastre istorice, și la acel sat unde în loc de clopot este o butelie de gaz în care palamarul, clopotarul, bate cu ciocanul.*

V.A. Îmi amintesc că am văzut pe Sf. Munte Athos clopote vechi, donate de voievozii noștri. Deci, românii, din istorie, s-au arătat darnici în privința aceasta. Dacă voievozii români au donat secole la rând clopote pe Athos, nădăjduim că voievozii români de azi, președinții mai bine zis, mai puțin duși la biserică, să doneze câte un clopot românilor din Bucovina înstrăinați.

UN CAZ DE VESTIRE VIZIONARĂ

V.T. *Să revenim însă, Vasile Andru, la satul tău natal. Dar dacă am vorbit despre clopote, tot e bine, că și scriitorul este un fel de clopot! Clopot al conștiinței de neam sau chiar al credinței.*

V. A. Popasul în satul natal a condensat multe din ceasurile copilăriei strămutate. Lucrul acesta se recuperează spontan și incendiar, într-o zi binecuvântată.

Întâlnirea consătenilor, a rudelor... primirea caldă, ospitalieră, masa întinsă spontan – te face să arzi etapele preliminare, să repari repede distanțele... ca și când nici n-ai lipsit treizeci de ani...

Dar să nu trec peste acel moment extraordinar, când, în cimitirul de lângă biserica veche, mi-a fost arătat printre ierburi înflorite mormântul bunicului dinspre tată, Constantin Andrucovici. Și el un chip legendar! A-l evoca pe bunic, înseamnă a evoca o rădăcină personală, și o pagină de istorie română. Bunicul Constantin s-a întors rănit în toamna lui 1918 de pe front, după ce a făcut tot războiul și a apucat să vadă destrămarea Imperiului austro-ungar și realipirea Bucovinei și a Bahrineștiului natal la țara-mamă. S-a întors de pe front rănit grav, nu-și putea ține capul decât sprijinindu-l între mâini – tatăl meu își amintește de el, ultima imagine a sa despre bunic este cum își sprijinea capul cu amândouă mâinile ca să-l poată menține. Dus repede la spital la Cernăuți, el a murit la puțin timp: a fost îngropat la Bahrinești.

Apoi a urmat bejania familiei noastre, în două rânduri, în 1940 când acest teritoriu a fost anexat de ruși, apoi familia a revenit după ce rușii au fost împinși departe, apoi altă fugă în 1944 când rușii au năvălit iarăși... fuga sătenilor cu riscuri, unii au fost împușcați încercând să fugă peste granița silnică. Ne-am stabilit în Mușenița, lângă Rădăuți. O vreme nu a putut nimeni călători peste graniță. Când a putut călători, într-un târziu, prin anii '70, tatăl revine la Bahrinești, caută mormântul bunicului, dar nu mai era acolo, nu se distingea unde este: crucea de lemn putrezise, dispăruse, mormântul se nivelase, devenise una cu pământul, crescuseră arbuști și ierburi, tata uitase locul... Și abia astăzi mi se spune, aici în sat, că tata a reperat mormântul bunicului printr-o viziune!

V.T. Aici revenim la miracolul care ne urmărește, și văd că tu ai atingere cu miracolul prin originea ta, cu ce s-a întâmplat cu tine și cu familia ta, supraviețuirea și o comunicare specială... viziunea tatălui tău...

V.A. N-aș zice că-i o problemă „de familie”, miracolul. Eu cred că oamenii de altădată erau într-un contact mai frecvent, mai intim, cu miracolul. Lor li se întâmplau mai des aceste lucruri: era mai aproape de cer, de eternitate, prin modul de viață și prin sensibilitatea religioasă autentică.

V.T. Aceste întâlniri cu divinitatea.

V.A. Erau mai aproape de finețea comunicării cu sacrul, cu altă lume. Mentalul lor era puțin altfel decât al nostru, cu o dominantă intuitivă.

V.T. Te rog să relatezi episodul. Că azi am aflat și eu, când a povestit mătușa ta Veronica. Mă gândesc, sunt sigur aproape, că acest episod va fi dezvoltat într-o proză a ta, pentru că este ceva demn de pana unui autor ca tine.

V.A. Voi adăuga acest episod la nuvela Fântâna, aflată încă în manuscris, proză de sertar unde povestesc întâmplările plecării familiei din satul Bahrinești ocupat de ruși. Așadar, mătușa Veronica, sora mamei, când mă vede astăzi este teribil de uimită că am răsărit spontan în sat, sub ochii ei, în livadă, între ierburi înflorite, și zice: „Chiar ești tu, Vasile?”, repetând de câteva ori întrebarea aceasta... Și foarte bucuroasă! Că neamurile noastre rămase în Bahrinești sunt bucuroase până la euforie când le vizitează cineva din România: căci ele aici au fost frustrate și umilite, mult mai năpăstuite decât am fost noi dincolo! Ei aici au cunoscut deportările, decimările! Sora

mamei ea însuși a fost deportată și s-a întors în sat, printre norocoșii supraviețuitori. Iar astăzi, când am ajuns în cimitir și i-am cerut să mă conducă la mormântul bunicului Constantin, mi-a povestit momentul vizionar al aflării acestui loc.

V.T. Ține de domeniul irealului, deși eu sunt un om care crede în minunile dumnezeiești. După ce te-ai întâlnit cu mătușa Veronica, după treizeci de ani... de înstrăinare... deși sufletește nu te-ai înstrăinat. De ce ai lipsit atâta?

V.A. O absență îndelungată. Prima explicație este, evident, obstacolul graniței, condițiile descurajante care se impuneau pentru pașaport, restricțiile severe rusești. Și apoi, lipsa unei motivații psihice, în sensul că eu nu cunoșteam chiar pe nimeni în satul natal, fiind plecat de aici când aveam doi ani! Centrul lumii se mută acolo unde ești, mai ales în tinerețe. Dificultatea de a călători aici era, la început, foarte mare. Și când obțineai acest drept, ți se impunea un traseu fix, supravegheat, fără voie de extindere cumva: veneai în sat ca într-un fel de domiciliu forțat... Era sistemul polițienesc, dus la extrem. Totul crea un context psihic insuportabil. Se inventau aceste mijloace pentru ca înstrăinarea între rude să devină absolută.

V.T. Dar n-au reușit. Am rămas emoționat surprins de întâlnirea ta cu rudele, de explozia de căldură a lor.

V.A. Da, deși veneam cu totul surpriză, neanunțat, abrupt, adus de frumusețea acestui anotimp și de evenimente. Dar imediat la vărul Petrea s-a întins masă mare, cu vin și bucate ca de hram. Și s-au adunat cu mic, cu mare...

V.T. Acum mă obsedează, la modul pozitiv, când mătușa povestea cum tatăl dumitale revenind în sat într-un târziu... trecând peste sârma ghimpată care a împărțit satul tău în două – după cum sârma ghimpată a împărțit și Sinăuțiul nostru în care m-am născut eu, tot în două părți...

V.A. După cum a împărțit Bucovina în două.

V.T. Și după cum a împărțit sufletele noastre în două! Dar te rog să povestești acea întâmplare a tatălui tău Teodor.

V.A. Tatăl, venind, așadar, a văzut că mormântul nu se mai știe. Nici memoria lui nu-l ajuta, pentru că trecuseră mulți ani, decenii... Și atunci el a ales un loc, după închipuirea lui, și a făcut acolo „oleacă de mormințel”, cum s-a exprimat Veronica. Adică a marcat un loc gol și a ridicat o moviliță, a pus o cruce, că așa e creștinește să împlinești, și să spună că acolo ar fi bunicul. Un fel de mormânt simbolic, cum este și cenotaful. Sublimă expresia mătușii, că trebuia să facă „oleacă de mormințel”! După datină și după nevoia sufletească. Apoi tatăl s-a dus și s-a culcat.

Noaptea, a venit la el cineva, l-a scuturat de braț și i-a zis: „Mormântul adevărat se află dincolo de cărare, la trei pași dincolo de cărare, lângă o tufă de flori înflorite (stânjeneni?), și vei găsi acolo, sub tufă, acoperită de ierburi, urma unde a fost crucea”. Apoi acea apariție (un om? un duh? o apariție îngerească de o mare concretețe?) a plecat. A fost poate un vis, dar a avut mare concretețe și adevăr. Tatăl meu s-a dus dimineața la cimitir și a căutat locul indicat în vedenie, și l-a găsit: fusese indicat cu o precizie totală: la trei pași de cărare se afla o tufă înflorită și lângă ea, sub

ierburi, locul unde fusese crucea. Acolo, deci, tatăl a făcut movila mormântului și a pus crucea nouă.

Vestirea vizionară e uimitoare, dar mătușa o povestea ca și pe o întâmplare naturală, firească. Poate acest sentiment de firesc al viziunii a făcut ca tatăl meu să nu-mi povestească niciodată aceasta, lăsându-mă s-o aflu târziu, acum, de la alții.

V.T. *Da, o mână pe care n-o vedea l-a trezit din somn, l-a scuturat, și un glas i-a vorbit, a fost un dialog cu o făptură nevăzută, el n-a distins bine dacă era chiar bunicul sau o făptură îngerească – de fapt, amândouă, aceeași realitate.*

V.A. Și i-a dat repere sigure; ascunse privirii sale, dar sigure.

V.T. *Dialogul acesta cu o putere nevăzută este o îndreptare de dincolo, care ne conduce spre adevăr.*

V.A. Am mai întâlnit această temă a corectării unei erori prin viziune, de multe ori, la asceți. Cunoaștem, din viața asceților, visele care indicau locul unui penitent pierdut, sau indicau remedii precise pentru un pacient credincios. Mă gândesc acum și la un caz de excepție, cum este Nicodim ascetul de pe Athos, din sec. XIV, care a primit în vis descrierea locului Tismana, și poruncă îngerească să facă acolo mănăstire. El nu cunoștea deloc Țara Muntenească, și a pornit să reperi pe teren acel loc, și l-a găsit după 15 ani. Atunci a constatat că locul găsit este perfect identic cu cel pe care l-a visat pe Athos, fără să-l fi știut vreodată dinainte.

Și am mai întâlnit acest gen de convorbire cu o putere îngerească. Evident, este nevoie de un mental pregătit, purificat, ca tăria îngerească să se exprime astfel. Minte profundă este locul unde omul se articulează la cosmos și unde omul primește veștile suprafirești. (Anghelos, înger în grecește, înseamnă chiar „veste divină”).

V.T. *Măine vom vizita mănăstirea din Bănceni, lângă Herța. Părintele Mihai Jar a construit această mănăstire tot în urma unui vis vizionar. Și tot în vis, i s-a indicat locul – pe care el nu-l știa dinainte. I s-a spus în vis: „Mergi în pădurea de lângă Bănceni, vei găsi o poiană care are în mijloc un stejar detunat. Acolo să înalți zidirea!”. S-a dus, a găsit cu precizie locul acela. A început zidirea, însuflețit de puterea inspirată de viziune. În trei ani a ridicat mănăstire, azi loc de rugăciune și vindecare, obștea are peste 50 de călugări, cu slujire înaltă; și cu o creșă pentru copiii orfani... Totul, în urma unei viziuni. Dar să revenim la Babrînești.*

V.A. Sunt lucruri care țin de calitatea fabuloasă a Bucovinei... Perceperea acestui fabulos impresionează legătura cu spațiul natal. Aceste locuri m-au clădit dinainte de naștere, percep aceasta mai bine acum. O bună parte din existența mea de dinainte de naștere o presimt aici... iar alta este încă enigmatică.

V.T. *Asta înseamnă că trebuie să mai revii.*

V.A. Voi reveni degrabă, de bună seamă. Degrabă – comparativ cu ce-a fost. Dar nu mai degrabă de un an... Căci sunt tare departe! Vom veni – va veni și soția mea Victoria – să îngrijim mormântul bunicului. Crucea pusă de tatăl meu s-a ruinat, a căzut, iar bunicul, de dincolo, o tot cere. Dacă amân mult, terenul se erodează iarăși, locul se pierde și nu știu dacă s-ar mai repeta visul vizionar pentru reperare.

V.T. *Da, timpul a dărâmat crucea pe care a pus-o tatăl tău: acum s-o pui tu, să reziste un timp, apoi peste ani să vină alt urmaș din neamul Andru care s-o pună, perpetuând și amintirea, și credința și neamul.*

RECULEGERE LA „ZIDUL MARTIRILOR“

V.A. Lângă fântână. în cimitir, în față, am văzut cenotaful și placa de marmoră pe care sunt gravate numele oamenilor din Bahrinești care au murit în deportare. Am notat inscripția:

„În memoria consătenilor deportați în iunie 1941 în Kazabstan și-n august 1944 la Onega (Krasnoiarsk, Siberia) unde au fost supuși fără vină unor suferințe neomeneste și exterminați prin muncă silnică și foame de regimul stalinist criminal. Din satul nostru de români pașnici au fost trimiși la pierzanie 32 familii cu 177 de persoane de toate vârstele, dintre care 92 au rămas să zacă în pământ străin fără rânduială creștinească. Odibnească-se în pace!“

Din lista lungă de 92 de nume, multe sunt neamuri ale mele. Lista începe alfabetic, cu familia Andrucovici: Mihai, Ecaterina, Ștefan, Ștefania... morți în deportare. Mai găsesc rude: drepte – unchi, verișori – familiile: Păun (numele mamei dinainte de căsătorii:), Pătrașcu, Isopescu, Miculescu, Cornea. Bunicii după mamă au

Vasile Andru la „zidul martirilor“ în Bahrinești, 14 iunie 1999.

fost deportați în 1941. Eudochia, bunica, moare în Siberia, avea 55 de ani când a murit. Bunicul Grigore, ridicat tot în 1941, moare și el în Siberia. Două fete ale lor, surorile mamei, Veronica și Maria, au fost deportate în Kazahstan. Maria a murit, Veronica a supraviețuit și este mătușa cu care am vorbit noi azi.

Pe bunica Eudochia am pomenit-o mereu, cu prioritate: o socot cea mai înălțată ființă din familie, prin martiriul ei. Am simțit că ea, prin sacrificiu, a ars cele mai multe din căderile noastre, a purificat adâncul nostru sufletesc. Jertfa ei a fost mare, a fost deportată când era vârstnică și slăbită, cu o constituție fizică fragilă. Ea a sucombat prima, au nimicit-o repede, n-a rezistat la frig, muncă silnică și foame, stingerea ei a fost rapidă, o ardere, ca la martiri.

Astăzi în Bahrinești mai sunt paisprezece supraviețuitori ai lagărelor staliniste.

Și văzând lista aceasta de victime, între care multe rude, am simțit încă o dată că mă înrudesesc dureros cu o ascendență sacrificială. Zic că aici este blazonul meu. Că scrisul nu este atât un merit, cât o întâmplare de soartă – ni s-a dat acest dar să-l exprimăm. Dar blazonul adevărat este aici, în jertfa teribilă a unui sat întreg, a unei provincii întregi.

V.T. Și este o jertfă pe care nu a cerut-o Dumnezeu!

V.A. În ce privește amestecul divin în istoria aceasta – este de cugetat. Eu cred că o catastrofă ține de planul natural, nu de planul divin. Catastrofa nu este o pedeapsă. Nu este consecința necredinței... Credința este foarte importantă, dar nu pentru a anula un dezastru, ci pentru a ieși bine din el... Credința și alianța noastră cu Dumnezeu ne ajută să scăpăm, să ne refacem după dezastrul ce ne-a lovit... Ne ajută să alegem o atitudine salvatoare. Bolșevismul nu a fost o pedeapsă divină dată Europei de Est. Bolșevismul este o patologie a istoriei. El a favorizat ca puterea să fie capturată de mari psihopați, de mari bolnavi psihic. Nu pot crede, nu-i logic, că Dumnezeu a vrut să pedepsească Estul Europei. Estul nu-i mai păcătos decât Vestul, și totuși Estul a fost martirizat.

V.T. Dar am citit în Vechiul Testament că iudeii au fost pedepsiți de Dumnezeu când s-au îndepărtat de la credință.

V.A. Îndepărtarea de la credință ne slăbește potențialul de apărare, ne face vulnerabili. Profetii au numit aceste consecințe „pedeapsă” ca să se facă înțeleși. Profetii aveau un limbaj teribil, practic, urgent; și-n limbajul urgenței, cânt tu îți ruinezi țările ființei și resursele salvării, se poate folosi cuvântul *pedeapsă*, ca o trezie. Un om care pierde credința, se alienează sau se întoarce la barbarie, nu la Dumnezeu. Iar cum credința te scoate din barbarie, omul a simplificat și a spus că Dumnezeu te favorizează pentru că ești credincios. Recitind *Biblia*, văd acum că profetii au putut ca, din dezastru, să scoată o pedagogie, o îndreptare. Specialitatea credinței este chiar tema salvării. Practica salvării.

Dar omul a văzut în calamitățile istorice o pedeapsă de la Dumnezeu dintr-un fel de fatalism, din neputința de a se opune morții.

V.T. Nu spun că-i pedeapsa Lui, ci că noi singuri ne pedepsim. Existând un echilibru pe care divinitatea l-a statuat în lume, numaidecât făcând rău, te paște un rău. Ai făcut binele, ți se întoarce binele. Cât este pedeapsă, cât este purificare, nu știm.

V.A. Noi discutăm despre taine! La polinezieni, la maori, am găsit o concepție despre relația omului cu cerul, deosebită de a noastră. Ei cred că, după moarte, sufletele merg toate în rai, într-un loc cu verdeață și fără suferință... Ei nu cunosc noțiunea de infern, de pedeapsă postumă... nu cunosc noțiunea de păcat. Dar asta e o altă istorie!

CONTINUITATEA: VIAȚĂ – MIRACOL

V.T. *Tu ai înaintat mult în cunoașterea aceasta secretă, inițiativă. De la prima ta carte, te-ai deosebit de colegii de generație. În Iutlanda posibilă, tu abordezi omul într-un mod cu totul special. În timp ce mulți dintre colegii de generație erau la... realismul socialist. În prozele tale erau investigații în subconștient, cu motivațiile nevăzute ale comportamentului, și proiecții spre transcendență. Văd o subtilă continuitate de la volumul Iutlanda posibilă (1970) la Mistici din Carpați (1998). Și tot o continuitate, cu visul vizionar al tatălui care descoperă mormântul dispărut!*

V.A. Mă bucur că ai văzut această continuitate între etape literare diferite, între scrisul meu și viața mea. În ce privește visul vizionar. Un caz aproape analog a fost cu reperarea rămășițelor pământești ale unei mucenice anonime, care a trăit cândva pe locul unde acum e satul Mușenița, satul în care stau azi părinții mei. Se pare că numele satului provine chiar de la „mucenița” aceea. Tatăl meu nu mi-a vorbit niciodată nici despre acel episod. Tot de la străini am aflat. Mi-a spus un consătean, Șotropa, care a participat alături de tatăl meu la amenajarea mormântului reperat al mucenicei. Discreția tatălui nu era „deliberată”, ci firească: el considera probabil că lucrul este natural, nu spectaculos... Mucenica anonimă este protectoarea și temeiul acestui sat. Dar numele satului Mușenița are încă o presupusă origine, venind de la Mușatini, „Mușatița”... iar cuvântul a suferit o re-ajustare după ce-am fost binecuvântați cu o mucenică... Toponimul acesta este studiat de doi consăteni, Antoaneta și Casian Lucașciuc, care scriu o monografie a zonei...

V.T. *Miraculosul este prezent și-n această îmbinare de circumstanțe, de straturi de istorie și de prezent.*

V.A. Revenind la vizita de la Bahrinești, mai constat niște coincidențe minunate. Deși venim fără anunțare prealabilă, nimerim la o aniversare însemnată: un nepot drept împlinea 25 de ani, și el se bucura de oaspeți atât de depărtați geografic, iar noi ne bucuram că totul e sub semnul sărbătorii, al excepției. De altfel, este implicat și Eminescu. Pentru că am fost invitat la Cernăuți la comemorarea lui Eminescu, tot așa, abrupt și neceremonios. Și de la acest prilej s-au ramificat alte întâlniri mirabile: cu troițele de la Varnița – Fântâna Albă, cu mănăstirea Bănceni, cu Hertza – altă rană deschisă a sufletului nostru. Și întâlnirea cu acest oraș legendar Cernăuți, inima Nordului. O cascadă de emoții, un buchet de trăiri înalte.

V.T. *Poți exprima sintetic trăirile prilejuite de atâtea întâlniri, cu satul, cu cenotaful deportaților unde sunt trecuți bunicii materni și neamuri multe, cu regăsirea celor vii și a emblemelor locului?*

V.A. Când mi se întâmplă lucruri neașteptate și minunate, îmi spun: „*Acest destin este un mister*“. Am mai avut doi frați, care au murit de mici, foarte mici. Și eu, născut în războiul cel mai nimicitor, s-a întâmplat să trăiesc... Și văd lista cu șirul deportaților de același neam cu mine... Și simt mai plenar că viața este un DAR, și fiecare zi este un dar. Simt că mi s-au făcut aceste daruri, viața, așezarea pe lume, cunoașterea... bucuria lucrului, și mă întreb dacă, astfel, ne naștem pentru ceva anume. Dacă suntem parte distinctă dintr-un plan mare...

V.T. *Întrebarea pe care o lansez pentru mâine, întrebarea pe care mi-ai sugerat-o acum sau ai formulat-o acum.* Pentru ce te-ai născut, Vasile Andru?

PENTRU CE M-AM NĂSCUT?

V.A. Întrebarea aceasta presupune reperarea unui scop, a unei misiuni, a unei datorii sau a unei predestinări... Aceasta se elucidează foarte târziu! Ni se spune, la maturitate: „*Orice om botezat este chemat la desăvârșire*“. Dar foarte târziu descoperim pe cont propriu acest adevăr! Întoarcerea la origine îndeamnă la această întrebare: „*Ne-am născut pentru ceva anume?*“ Este o întrebare de examen existențial... Îmi amintesc că Pitagora, după peregrinări și inițieri, a fost întrebat de maestrul său: „*Ei, acum la urmă să ne spui cine ești!*“ Și dacă el ar fi răspuns „sunt Pitagora“, ar fi picat la examenul existențial. Că după inițieri și pelerinaje trebuie să afli că „*tu nu ești tu*“, ci ești „*mult și nimic*“, duh și lut, loc de întâlnire al memoriei neamului tău cu acest trup concret, personal, trecător. Foarte târziu afli aceasta la nivelul trăirii.

V.T. *Înțeleg că ai aflat...*

V.A. Aflarea ar fi partea de sus a căutării. La început, când nu-ți pui întrebarea aceasta, crezi că te-ai născut pentru bucuria de a trăi. Viața pură se însoțește cu bucuria de a trăi. Apoi, scriind, se adaugă o notă de orgoliu, și crezi că te-ai născut ca să strălucești... Și apoi, târziu, când mijesc înțelesuri, afli că te-ai născut ca să fii parte dintr-un întreg al viului, dintr-un plan al unei imensități unde tu ești un atom. E mult, e puțin?... Ești un atom dintr-un întreg care funcționează prin multitudinea atomilor lui, rânduiți într-un fel care e mai presus de noi. Asta ar fi deslușirea rolului existenței noastre, de la individual la cosmic, de la crezul copilăresc că te-ai născut pentru un sens individual pe care să-l împlinești strălucit și maximal (lucru care s-ar numi totuși împlinire egotistă). Și treptat afli că în realitate te-ai născut ca să întregеști o tainică alcătuire a unei imensități vii, prin care Dumnezeu ne conduce spre un scop nedeslușit încă de nimeni. Singurul lucru pe care omul l-a deslușit în ce ne privește planul divinității cu omul – este că El vrea să ne mântuiască. Dar mai departe: de ce vrea așa de mult de la noi – asta încă nu știm.

Scriitorul Vasile Andru în satul natal Bahrinești – 1999.

V.T. Înseamnă că ai descifrat multe semne din viață. Și aici, m-am referit și la titlul cărții tale *Viață și semn*. Ți-au mai rămas multe lucruri care te îndeamnă să le deslușești sensul adevărat?

V.A. Cred că ajungi la capătul deslușirii semnelor atunci când ai dobândit liniștea. Și această liniște îți „spune” că sensul existenței este să lași ca prin tine să se rostească Legea divină, *thelema*, în grecește: *Voia Sa*. Chiar dacă aflu *pe viu* acest sens, în practicarea lui, în trăirea lui sunt discontinuități. Am liniște lăuntrică uneori până la desprinderea de haos, dar am și discontinuități, adică secvențe de trăire „în lume”. Adică mai am dorință, mai am voință de a obține ceva. Dar știu că nu pentru asta ne-am născut – nu pentru manifestarea voinței. Mai am urme de posesivism. Nău în gradul supărător, cum îl au cei ce ne asupresc pe noi și smulg de la noi bunurile simple, minime ale acestei vieți. Dar încă am plăcerea unei ambianțe decente, ocrotite, ceea ce mi se pare că-i departe de votul apostolic al depozedării de tot. Îmi produce mare neplăcere când ambianța existențială este foarte sărăcită, cum este cea din România de azi... și din țările române în general. Dar aceste trăiri n-au amploarea furtunii emoționale, ci sunt vălvurele afective... reacții de corectare. Ele nu iau proporțiile împătimitului. Dar sunt conștient când există.

ARHEOLOGIA DORINȚELOR ȘI PURIFICAREA LOR

V.T. *De altfel, dorințele sunt materia scrisului. Și tu, odată, te-ai transformat într-un arheolog al dorințelor, ai propus o nouă „știință”, o cercetare, „arheologia dorințelor” – cum este titlul unei cărți pe care ai publicat-o. Spune-mi, te rog, în „săpăturile” acelea în psihism, până la câte straturi ai ajuns?*

V.A. Cartea *Arheologia dorințelor* a apărut în 1977, exact cu o zi înainte de cutremurul devastator din București, din 4 martie. Sunt deci douăzeci și doi de ani de atunci! Au murit și scriitorii atunci – ca niște precursori ai neantului... a medita la soarta lor, la moartea lor sub ochii noștri, înseamnă a adânci întrebarea despre relația noastră continuă cu neantul... douăzeci și doi de ani! Între timp, am făcut pasul *de la analiza dorințelor la vindecarea lor...* De aceea, o carte recentă, o altă lucrare deci, se numește *Terapia destinului* (1994). În aceasta, este un capitol despre purificarea dorințelor, arderea lor, expulzarea lor... Tot o continuitate.

Dar mă întorc la „cartea de la cutremur”, ca să estimez câte straturi am clintit, am sondat în psihismul abisal... Sunt acolo nouă povestiri, posibil nouă trepte spre abisal. Observam acolo „urmele” pe care omul le poartă în sine de dinaintea nașterii sale, sub formă de porunci ancestrale, sub formă de dominantă în soartă. Sau urmele speței, ale istoriei. Una din proze chiar *Urmele...* *Alta Grațiul florilor*: puțința de a surprinde acea reverie vegetală. Uneori află sursa mentală a fantasticului, posibilitatea străpungerii unei breșe spre „lumea potențială”, lumea nevăzută, care o întretaie pe cea văzută. Iar când această întretăiere este materializată, asistăm la miracol.

V.T. *Într-o proză, acolo, un personaj plonjează în reverie în timpuri dacice; el are o întâlnire cu o fiară totemică, aceasta-l mușcă, și el, când se trezește din „transă”, are pe braț realmente o mușcătură.*

V.A. Dovadă că comunicarea între straturile „arheologice” ale omului ar fi posibilă până la nivelul acesta, al materializării. Și s-au văzut materializări în trăirile puternice, ca în cazul stigmatelor: semnele cuielor răstignirii care apar la marii mistici. Retrăirea patimilor Mântuitorului, cu intensitatea, până la identificare; produce efectul stigmatelor. În cazul reveriei de la transportare în alt timp și aducerea de acolo, la trezie, a unui semn concret: este vorba – poate – de o materializare, care a fost întâlnită la unii vizionari spontani. Firește, este și o taină în asemenea efecte.

V.T. *Fiind o „arheologie în ființă”, ține și de mistere umane, evident. Am adus în discuție cartea aceasta pentru că viața noastră la fiecare pas oferă situații surprinzătoare. Și atunci, un biet om, care se află sub vremuri, cum ar putea să se orienteze între aceste mistere, ca ele să nu-l copleșească, să nu-l deruteze, să nu-și piardă firul de lumină care-l menține ca „homo sapiens”.*

V.A. Discuția noastră face pasul spre tema misticii. Marginea mistică este într-adevăr copleșitoare pentru om. Pasul spre ea trebuie făcut însă cu îndrumare, ca să nu-l deruteze pe om, cum ai zis. Și prima îndrumare la contactul cu misterul, prima avertizare, este cea dată nouă de maestrul vechi: Când te întâlnești cu viziunea, alungă viziunea! Când te întâlnești cu îngerul, alungă îngerul!

Mereu ucenicii se mirau de asemenea îndemn. Dar alungarea viziunii înseamnă întâi: conștientizarea că ea poate fi o elaborare subiectivă. Iar dacă este născută pe un teren psihic impur, sau încărcat, „vedenia“ conține primejdioase orientări spre distrucție. Toți îndrumătorii, duhovnicii recomandă cu asprime alungarea vedeniilor, chiar când acestea au aparențe divine. Căci, pentru cei neformați, orice trăire psihedelică poate duce la rătăcire.

V.T. *Acum reamintesc viziunile spontane dar adevărate, în cazul tatălui tău, căruia i se dezvăluie prin repere exacte mormântul bunicului, sau în cazul părintelui Mihai Jar, căruia i se dezvăluie tot așa, cu precizie, locul unde să zidească mănăstirea. Aceste viziuni, întâlniri cu îngerul, ar fi un păcat să le alungi.*

V.A. Acestea fac parte din categoria inspirației profunde. Inspirația profundă, ca și revelația poetică sunt creative, reparatorii, țintesc îmbunătățirea vieții. În cazul acestor vestiri sau inspirații – ai ocazia să verifici autenticitatea lor. Și aici pot apărea înșelări, și am cunoscut cazul unui călugăr din Athos, român, care a avut în vis „dezvăluirea“ că un monah prieten, decedat de curând, s-ar afla la iad și este chinuit de draci... Stând de vorbă cu acest „visător“, constați că are o gândire magică, animistă, și o înverșunare în a-și osândi pe cei apropiați... osândire care nu-i dispare nici în vis! Și a umplut Athosul cu scorneala că „fratele Simeon e la iad“... și unii naivi l-au și crezut! Sunt deci cazuri când prin aceste elaborări subiective proiectezi propriul tău tablou pulsional.

V.T. *Da, tu ai niște repere. Și studiul necesar pentru a desluși.*

V.A. Acum vreau să revenim la aceste zile pline de la Cernăuți – Bahrinești – Herța. Că noi, bucueroși de întâmplările bune ale zilei, am început să discutăm aproape teologie...

V.T. *Păi astăzi am participat tot la slujbe. Dimineață: parastasul Eminescu, cu douăzeci de preoți români, la catedrala din Cernăuți. Seara: vecernie la mănăstirea Bănceni. Și acolo, iarăși întâlnire cu miracolul; este în biserică icoana Maicii Domnului care a plâns de curând, i-am văzut urma lacrimilor.*

V.A. Și rugăciunile pentru ploaie, care au fost ascultate astăzi, de sărbătoarea pomenirii Sfântului Ioan cel Nou de la Suceava, un sfânt mult prețuit aici, în Bucovina înstrăinată.

DESPRE MITUL REÎNCARNĂRII

V.T. *O întrebare care mi-a venit acum – și are legătură cu călătoriile tale în India. Crezi în doctrina reîncarnării?*

V.A. Nu. Eu nici nu zic „doctrina reîncarnării“, ci zic „mitul“! deci o introduc în categoria mitului și a metaforei. Mulți m-au întrebat despre acesta. Și la cercurile

de Optimizare umană sunt întrebat despre reîncarnare. Răspund mereu că este un mit. Unii protestează: Cum adică, un întreg continent, Asia, se înșală și crede în mituri? Le răspund: „*Și strămoșii noștri latini credeau în mituri, și asta nu-i făcea mai puțin gospodari!*”. La noi, mulți sunt seduși de acest mit. De ce? Pentru că-i comod să-ți explici continuitatea sufletului după moarte prin „reîncarnare”, prin revenirea identică la altă viață, în alt timp și-n alt spațiu. Este o metaforă comodă și pitorească. La noi s-a folclorizat tema aceasta. Circulă și acele „*tabele*” care-ți spun ce-ai fost în altă existență. Și mulți le consultă: că omul este curios de oracole și este gata să asculte tot ce se spune despre el. Și multe din aceste „*ghiceli*” se potrivesc: căci în fiecare om se află o sumă de variante existențiale secundare, nemanifestate. Pe lângă varianta existențială manifestată.

Multe cazuri care sunt crezute a fi reîncarnări sunt, în realitate, *criptomnezie*: adică „*memorie ascunsă*”. În individ există o memorie ascunsă, o bibliotecă genetică și o imensă informație cosmică: depozitată sau în subconștient sau în fiecare celulă care ne alcătuiește. Revelarea acestei informații imense se face prin hipnoză (adică mecanic) sau prin asceză, mistică (adică natural și dulce), și îți poate da senzația că ai mai trăit odată... Când criptomnezia este declanșată prin hipnoză, pacientul chiar are impresia că a mai trăit odată. Când este declanșată prin asceză, lucrurile se clarifică. Vizionarul știe atunci când încep să-i apară scenariile din „*biblioteca ancestrală*” sau din cea cosmică, și el nu se iluzionează că ar fi vorba de... reîncarnare!

Cunosc un caz când o fetiță de opt ani știa totul despre sora ei moartă în urmă cu opt ani, și pe care n-o cunoscuse și nu i se povestise despre ea. Și acel copil, într-o zi, i-a spus mamei: „*Mamă, hai să vedem mormântul meu, și îți mai amintești cum plângeai tu când eu am murit, și voiai să te arunci în groapă?*” Evident, mama a rămas înmărmurită de uimire, că fetița îi descria lucruri exacte. Dar copilul acesta era înzestrat cu o percepție extrasenzorială și a preluat, telepatic, toată informația, din mintea mamei.

Așadar sunt cazuri de „*normal neînțeles*” care au fost explicate mecanicist ca reîncarnare...

V.T. *Dar citim în presă despre persoane care vorbesc într-o limbă pe care n-au studiat-o niciodată. Ce-i asta?*

V.A. Este caz de criptomnezie. Sau este interferență telepatică a unei surse, a unei baze străine. Dacă există la modul obiectiv și acea *memorie akașiană*, acea memorie a lui Dumnezeu, unde scrie totul, atunci, în cazuri speciale (spontane sau elaborate) unii pot avea acces la acea „*memorie*”, unde scrie totul... mai este o categorie, studiată de *glosalalie*, sau *xenoglosie*: vorbirea în limbi străine.

Toate cazurile de așa-zisă reîncarnare care mi s-au prezentat sunt explicabile prin cu totul alte aspecte ale manifestărilor speciale ale psihicului. Retrocogniție, de pildă... Dar omul simplu, care nu cunoaște gama manifestărilor psihicului uman, reduce totul la formula cea mai „*palpabilă*”, și zice: reîncarnare! Este vorba, deci, de personificarea unei iluzii. Iar personificarea este un mecanism psihic ancestral, care simplifică cunoașterea, până o face folclor...

V.T. *Am pus întrebarea aceasta pentru că tu ai călătorit în Orient și ai aprofundat filosofia indiană, și puteai să cazi sub influența doctrinelor orientale. Mai ales că această filosofie nu-i lipsită de un anumit temei.*

V.A. Pentru orientali, doctrina reîncarnării are valoare cognitivă și explică continuitatea sufletului uman după moarte, și eternitatea sufletului. Este o metaforă a continuității. Și un stimulent la non-violență, căci ei cred că orice violență comisă de un ins va fi ispășită tot violent și sângeros în... altă existență! Dar, observăm într-un text că și-n India „doctrina” aceasta se clatină astăzi. Iar Eminescu – cred că a înțeles genetic continuitatea sufletului, când spunea: „*Ce suflet trist mi-au dăruit/Părinții din părinți...*”.

În ce privește contactele scriitorilor români cu Orientul... unii compatrioți bigoți se tem că, după ce scoți nasul în lume, te convertești la tot ce auzi. Ca și cum, dacă românul studiază în Franța, se întoarce acasă calvinist... iar din Londra se întoarce anglican... Se convertește doar acela care nu-i creștin cu adevărat, acela care n-are religie... Iar această categorie nici nu apucă să plece în India, că se convertește chiar aici, pe malul Dâmboviței, cum am văzut cazuri... Am cunoscut convertiri din nevroze, din interes, din oportunism... dacă ești fără religie lăuntrică, dacă ești plin de spaime superstițioase... temător... deci, dacă ai teamă superstițioasă de Dumnezeu în loc de dragoste de Dumnezeu – atunci s-ar putea să te lași convertit.

V.T. *Tocmai extrag această distincție între teamă și dragoste. Păi omul a fost învățat să se teamă: să nu păcătuiască, să nu calce porunca... Este expresia: „un om cu frică de Dumnezeu”. Oare tu combați sentimentul fricii?*

V.A. Mulți au preluat expresia „fricii” și s-au cantonat în ea, au ignorat ceva ce au spus părinții bisericii și ai înțelepciunii. „*Începutul a toată credința este frica, iar încununarea a toată credința este dragostea*”. Și omul a rămas la „frică”. Cine rămâne la frică este vulnerabil. Este prețios să dobândești dragostea de Dumnezeu. Iar pentru aceasta se cere lucrare multă, despietrire, despățimire. Trebuie să fim în stare de expulzarea ego-ului, ca să apară dragostea. Frica este începutul. Clerul folosește adesea frica: un instrument de constrângere psihică, spre morală. Frica este un substitut al Eticii, atâta vreme cât omul este prea grăbit sau prea leneș pentru curățenie lăuntrică.

V.T. *E interesantă disocierea. Dacă aș avea posibilitatea, aș merge la cercurile pe care le-ai inițiat, unde se dezbat asemenea lucruri.*

V.A. Dar mai ales, *se încurajează o practică a liniștii*, de la care pornește și bunătatea, și sănătatea.

EMINESCU ȘI INDIA

V.T. *Acum fiindcă am vorbit de Eminescu și am amintit de India... Tocmai astăzi, în timpul parastasului pentru Poet, au fost făcute niște afirmații păguboase. Cum că Eminescu s-ar fi îndepărtat de ortodoxie la un moment dat, sprijinindu-se pe cărți și doctrine indiene, budhiste! Apoi, la sediul Societății, în cuvântul tău ai dat un răspuns. Și ai demonstrat prin exemple că Eminescu a rămas același creștin întotdeauna, chiar când traducea din Upanishade. Aș vrea să reiei aceste argumen-*

te. Că se discută mult despre Eminescu și întâlnim atacuri conștiente sau inconștiente la adresa Poetului. Mai înainte, am citit un număr întreg din „Dilema”, care m-a șocat, un grupaj demolator, apoi a primit el replica din partea unor critici prestigioși. Dar gestul contestării rămâne șocant. A afirma că unele poezii ale lui Eminescu sunt depășite și „nu mai înseamnă nimic” este ca și cum aș spune că mama mea de la țară este depășită de o cucoană de la oraș... Atacurile acelea împotriva lui Eminescu sunt atacuri asupra literaturii române, este ca atunci când un copil își „demolează” mama.

V.A. Unii atacă programatic, alții din necunoaștere sau din distorsiuni lăuntrice.

V.T. *Cu atât mai grav, când este programatic.*

V.A. În ce privește deruta față de „*orientalismul*” lui Eminescu sau al lui Mircea Eliade – e altă categorie de reacție. Este mai ales dinspre cler. Și ține de o frică și de o prejudecată că Asia, Orientul, ar fi „*păgân*” și „*primejdios pentru creștinătate*”. Și că orice atingere cu Orientul ar îndepărta de ortodoxie: Eminescu a avut o atingere culturală, nu confesională, cu Orientul. El a cunoscut civilizația indiană, și a tradus prin intermediar german texte vechi indiene. Eminescu a avut o vocație enciclopedică – ca și alți câțiva creatori români, dacă nu cumva aceasta, vocația enciclopedistă, este constantă la români!

Când traduce texte indiene, Eminescu nu se îndepărtează de creștinism. *Religia este fapt de revelație, iar cultura este fapt de informație.* Studiind filosofia veche indiană, Eminescu nu-și pierde botezul, care este profund și sufletesc. Vastitatea cunoștințelor culturale nu-l îndepărtează de creștinism, ci-l face un creștin cult, un creștin enciclopedist.

Și Mircea Eliade a fost blamat pe același motiv al „*primejdiei*” Orientului. I s-a reproșat lui Eliade că a scris nepărtinitor despre toate marile sisteme religioase, deci a scris fără să favorizeze creștinismul, ca revelație finală. Dar Mircea Eliade este un istoric, el descrie faptele, el nu ierarhizează. Și el este un enciclopedist. Dar nici el nu s-a îndepărtat de creștinism prin enciclopedism, prin informație. Căci revelația este deasupra informației, este cununa personalității. Mircea Eliade a cerut să se spovedească și să se împărtășească înainte de moarte, și să fie înmormântat cu slujbă religioasă. Iar în țară, în ziua înmormântării din SUA, la București s-a ținut o slujbă simbolică de înmormântare de către părintele Galeriu care, astfel, împlinește datina, dar și spală prejudecata unor confrăți ai săi, spre cinstea culturii noastre.

„SECRETE” DE ATELIER

V.T. *Revenim din sferile acestea înalte, pe pământul Bucovinei.*

V.A. Și el o sferă foarte înaltă!

V.T. *Nu am citit tot ce-ai scris, dar din ce am citit, și din critici literari, observ că ești un scriitor foarte constant în tematică, în modul de sondare a umanului, în*

maniera scrisului. Sondezi mai ales în adâncime, nu în suprafețe, nu pe orizontală. Cum ți-ai păstrat această constanță? Voiam să-ți pun câteva întrebări care țin de atelierul scriitorului.

V.A. Este un atelier de profesionist, de om care ia scrisul și ca o chemare, și ca o meserie. O taină și un meșteșug... O inițiere și o asceză. Am părăsit de timpuriu catedra universitară, care era rentabilă material și pozițional, dar mă acapara. Scrisul cere să i te consacri cu totul.

V.T. *Cum lucrează scriitorul Vasile Andru la propriile sale cărți? Ce „secrete“ de atelier poți dezvălui?*

V.A. Unul din secrete este să-mi folosesc orele de dimineață. Între orele 6 și 12 pot scrie cu mare spor. În unele zile, până la ora 14 sau 15. Dacă n-am folosit orele matinale, ziua de lucru este pierdută. Puterea scrisului este dimineața. După-amiaza pot face corecturi, lectură sau treburi redacționale. Mult timp am lucrat într-o redacție literară, care îmi îngăduia prezența la slujbă începând cu orele 14...

Alt secret: când nu-mi „iese“ bine astăzi un text, să-l rescriu a doua zi. Orice subiect, oricât de dificil, se lasă scris dacă-l reiei a doua zi. Aflând aceasta, nu sunt doar la voia inspirației, care e foarte importantă. Dar: inspirația se silește, adică „se ia cu asală“. Astfel se aplică la scris acel aforism al ascezei: „Împărăția cerului se silește“.

Mai știi mici secrete practice, ca omul care scrie de-o viață și care a cercetat și mecanismul psihic al creației.

V.T. *Dar la cercul tău de creativitate, discipolii nu află și tehnici sau „secrete“ de laborator?*

V.A. Află. Am predat un timp la Facultatea de Ziaristică din București un curs special: „Tehnici de creativitate și stimulare mentală“. Toate procedeele de creativitate despre care vorbesc acolo le-am formulat după ce mi-am scris romanele, și nu înainte. Adică aflu „cum se face“ abia după ce ai făcut. Metode de creativitate, cum sunt *brainstorming*, sau *sinectica* sau *metoda Delphi* – le-am aplicat pe alții, nu pe mine. Ele servesc poate la acea „încălzire ascetică“... la sporirea milivoltajului mental... Poate că studenții mei, prin acel curs de stimulare, au dobândit un plus de creativitate... dar mai ales au aflat că, după ce rescrii un text de șapte ori, creativitatea dă roade.

V.T. *Care din cărțile tale – ai publicat optsprezece până acum! – s-a scris cel mai ușor, și care s-a scris cel mai greu?*

V.A. Toate s-au scris ușor, în sensul că au fost însoțite de bucurie, de seninătate. La început lucram mai laborios. Prozele de început erau mai muncite, cu multe variante. Romanul *Mirele*, publicat în 1975, a cunoscut mai multe variante, și șapte-sprezece transcrieri. La fel, romanul *Noaptea Împăratului* a cunoscut multe transcrieri.

V.T. *Păstrezi variantele?*

V.A. Nu, niciodată. Doar să nu apuc să rup.

V.T. *Nu vrei să-i omori pe cercetători!*

V.A. M-a amuzat că un scriitor însemnat, după ce-și publică textul, dădea manuscrisul unui vânzător de semințe, care făcea cornete pentru semințe din filele autografe... Mi-a plăcut. Se va spune că manuscrisele, variantele, ar încuraja pe ucenicii serioși și i-ar descuraja pe veleitari, pe grafomani, pe infantili. Ar introduce un plus de exigență. Dar scrisul rămâne mereu o experiență personală.

Azi, scrisul la computer va modifica mult raportul autorului cu manuscrisul. Adio frumusețe picturală a manuscrisului balzacian... Gabriel Garcia Marquez zicea că de când scrie la computer, viteza de elaborare i s-a triplat. Dar la ce bun? mă întreb. Că rezultatul valoric nu se vede triplându-se. Nivelul cărții *Un veac de singurătate*, – scris cu pana sau pixul sau cu primitiva mașină de scris, – nu a mai fost atins de cărțile ulterioare, scrise cu viteză la computer.

Așadar, cărțile mele cele mai muncite sunt primele două sau trei. Apoi a sporit ușurința de elaborare. Romanul *Muntele Calvarului* (1991) a cunoscut doar trei transcrieri, și acelea mai mult de „ajustare”, deci n-a fost vorba de variante.

Chiar dacă s-a petrecut o ușurință a elaborării, o carte îmi pune probleme de gestație, de așteptare, de lucrare constantă, zilnică. Evident, sunt și multe zile fără scris, sunt și zile de pelerinaj. Dar când sunt acasă, scriu zilnic. Mă țin de un fel de canon... Întâmplător, mașina mea de scris de la Wellington are firma „Canon”, și asta-mi amintește expresiv că scrisul impune respectarea unui canon, ca și rugăciunea, ca și îngrijirea sufletului. Un canon zilnic, făcut la chilie.

Unele texte așteaptă mult până se lasă scrise. Alteori, exprimarea trebuie „provocată”, prin simpla așezare la mașina „Canon”, și simpla hotărâre de a face. Dar nu mă grăbesc. Sau mă grăbesc încet. Romanul *Rămas bun, iluzie!*, început în 1996, este la stadiul de schiță. Adesea amânarea vine din faptul că dau prioritate unui pelerinaj, unui stagiu de isihia pe muntele Athos, pe muntele Wairarapa... Că scrisul se ocupă cu „descrierea” sufletului. Dar el însoțește „îngrijirea sufletului” care, la urma urmei, este cel mai important.

V.T. *Ce pregătești acum, ce apariții editoriale aștepți?*

V.A. Va apărea, în august, cred, romanul *Păsările cerului*, la Editura All din București... și aștept să-i fac o lansare la Wellington. Lucrez cu mare bucurie la o carte care se cheamă *Călătorie în Aotearoa* (numele Noii Zeelande, în limba maori). Este o carte despre întâlnirea mea cu spiritualitatea tradițională a Noii Zeelande, despre substratul polinezian. Deși proaspăt în acele locuri, mi-am formulat câteva păreri personale, ipoteze plauzibile, în legătură cu enigmele maori. Zic enigme, pentru că omul polinezian nu se înscrie perfect în nici una din marile familii antropologice. De altfel, acești oameni, polinezienii tradiționali, au fost mutați din mitologie în istorie, în modernitate, și acum au intrat și ei în categoria „homo politicus”... cu toate trăsăturile păguboase ale acestei categorii.

UTOPIA ȘI REALUL

V.T. *Ai sondat neobișnuitul și partea fabuloasă a ființei umane. N-ai căutat-o și-n manifestarea politică? Astăzi, când toți fac politică și sport?*

V.A. Există o intersecție între esoteric și politic. S-a vorbit despre inițiative secrete, sau numai parțial revelate, de a forma guverne suprastatale sau grupări secrete de influențare și de organizare a lumii, azi. Noua ordine... Uneori aceste teme (sau temeri) devin materia unor romane de senzație. Privind în realitatea statului nostru sau a statelor avansate, vedem că unele progrese ale spiritualului n-au diminuat cruzimea politicului. Un politician spiritualizat mai curând pierde alegerile, decât să însănătoșească climatul vârfului.

Totuși, credem că sporirea parametrilor spirituali ar da o față umană actului de a conduce. Că încă există riscul ca puterea să încapă în mâinile unor lideri psihopați, spre pierzania nației.

V.T. *Cu ce gânduri, cu ce sentimente pleci de aici? Experiența ta a câștigat ceva, a fost re-orientată într-un mod sesizabil? Cum găsești literatura care se scrie aici, la Cernăuți? Care-i diferența între Bucovina de aici, și partea de dincolo de graniță? Aici este o rămânere – programatică uneori – la un pașoptism pozitiv, cu idealurile sale. Îl găsești de actualitate?*

V.A. Plec de aici cu evlavie pentru origini. Bucovina de aici, din nord, este mai păstrătoare, mai statornică deci; mă refer la sate. Aici satul are putere de regenerare, de loc protector. Cât despre viața literară, concentrată la Cernăuți, ea are diversitate și culoare, ca și în capitală. Văd că apar vreo zece publicații în limba română, două reviste academice, un anuar – „Țara Fagilor“. Văd că aveți grupuri și găști și cafenea literară – atmosferă! Polemizați între voi urban sau chiar impulsiv – deci nu există riscul unei uniformizări plicticoase sau al unui festivism de acoperire și de necaz... Și mai văd că vă unește pe toți tristețea cumplită a ruperii de patria istorică. Există aici un ideal de românitate, care la generațiile tinere de la noi s-a pierdut: sau a fost înlocuit cu pragmatismul, adică cu trăirea în imediat, nu în durată. Chiar ne punem întrebarea acolo: Ce ideal am putea identifica acum, ca să fie orientate spre el noile generații, ca să trăiască și ele mai sus de imediat. Cele mai puternice idealuri au fost sugerate de institutul de supraviețuire, de salvare trupească. Acum poate fi inspirat și generalizat un ideal pontifical întemeiat pe instinctul metafizic, de salvare sufletească.

V.T. *Dacă-i posibilă o... iulandă, credem că-i posibilă și o reîntoarcere aici. Pe când?*

V.A. Să ne ajute Dumnezeu s-o facem. În chip paradoxal, cred că voi veni mai repede de la Antipozi, decât atunci când eram totuși la doi pași!

Bucovina – procese istorice și sociale

ÎMPREUNĂ ÎMPOTRIVA VICISITUDINILOR ISTORICE: CRÂMPEIE DIN ISTORIA RELAȚIILOR ROMÂNNO-POLONEZE DIN BUCOVINA

Mihai Iacobescu

Suceava

MOTTO: „Poporul român, deși suferind greu sub stăpânire străină îndelungată, a arătat inimă, înțelegere pentru poporul vecin, polon, când martirii libertății noastre au căutat azil. Noi, polonezii bucovineni, salutăm bucuroși ziua sfântă a Renașterii României Unite!”

(Din *Declarația Delegației Poloneze la
Congresul General al Bucovinei,
din 28 noiembrie 1918 la Cernăuți*)¹

I

Istoria le-a hărăzit românilor un spațiu de locuire care, sub raport etnic, formează o mică insulă la marginile de vest ale unui ocean de populații slave; geografic, românii se află la interferența a trei zone principale: Europa Centrală, Europa Răsăriteană și Zona Balcanică².

În antichitate – și faptul ni se dezvăluie mai ales din documente de cancelarie medievală – prin teritoriile românești de la răsărit de Carpați trecea marele drum comercial transcontinental, care cobora de la Marea Baltică spre Marea Neagră; el cobora în spațiul românesc pe la Hotin – Cernăuți – Siret – Suceava, unde era vama principală; colecta numeroase legături cu orașele Europei Centrale, Occidentale și din Răsărit, convergând spre marile antrepozite portuare de mărfuri ale Chinei și Cetății Albe, de unde prin Strâmțori și Constantinopol intrau în bazinul mediteranean, care lega trei continente. Acestui drum – unul dintre cele mai importante ale epocii medievale – îi stătea de strajă „prea slăvita cetate de Scaun a Sucevei”³, capitala Moldovei timp de aproape trei veacuri și simbol al rezistenței antiotomane, îndeosebi sub Ștefan cel Mare (1457–1504), care făcuse din țara sa un zid „la poarta tuturor creștinilor”⁴.

După un „mileniu întunecat” și învolburat, de apărare și confruntare cu valurile populațiilor migratoare⁵, au urmat invaziile potopitoare ale tătarilor și osmanlăilor,

raidurile prădalnice și războaiele austro-ruso-turce desfășurate după asediul Vienei și până în pragul primei conflagrații mondiale adeseori pe teritoriile Țărilor Române și sfârșite, uneori, cu ocuparea parțială sau integrală a unor întinse și bogate provincii românești – precum Transilvania (1699), Banatul (1718) și, temporar, Oltenia (1718–1739), apoi Bucovina (1774) de către Imperiul habsburgic, iar partea de răsărit a Moldovei dintre Prut și Nistru de către Rusia (1812) – unde locuiau peste jumătate din numărul total al românilor și care s-au regăsit în cadrul aceluiasi stat unitar românesc abia în 1918, pentru ca, numai după două decenii, Imperiul sovietic să smulgă – în urma înțelegerii monstruoase dintre Stalin și Hitler – din nou jumătatea de răsărit a Moldovei și partea de nord a Bucovinei.

Urmărind vicisitudinile și vitregiile acestei „neîntrerupte istorii a romanității orientale”⁶, Albrecht Wirth scria în 1916 în sinteza sa *Balcanii*: „Românii sunt cea mai tenace rasă de pe pământ; ei au dispărut opt până la nouă veacuri. Au dispărut complet, ca unele râuri din munții șvăbești Jura și Kart, care curg mile întregi pe sub pământ. Deodată, însă, românii au reapărut și, de data aceasta, au rămas. De atunci s-au întins ca o maree, ca o inundație nestăvilită peste maluri”. Și – continuă Albrecht Wirth – „nici un popor stăpânitor nu a fost în stare să-i pună la pământ”⁷.

Dar, cu ce preț, această temerară dănuire? După datele păstrate în arhivele noastre, valoarea totală a exploatării străine rezultate din plata tributului și peșcheșurilor către Poarta Otomană, sumele încasate sub diferite forme de Imperiul habsburgic din teritoriile stăpânite vremelnic, Transilvania, Banat, Oltenia și Bucovina, rechizițiile și obligațiile bănești însușite de către Rusia în repetatele sale ocupații militare se ridică la incredibila cifră de 340 miliarde lei aur sau 1 400 de vagoane de aur⁸. Pe de altă parte, acționând și rezistând într-o zonă istorică extrem de învolburată, la confluența intereselor și operațiunilor expansioniste turco-austro-ruse, aidoma voinicului din poveștile noastre populare – care s-a văzut strămtorat și forțat să trăiască și să supraviețuiască la locul unde se bat munții cap în cap, fiindcă asemenea lor erau puhoaietele uriașe ale armiiilor otomane, habsburgice sau rusești și sovietice – românii și-au făurit și oțelit trăsăturile psihologice variate, bogate, între care mai ales ospitalitatea, răbdarea, toleranța, bunătatea, prietenia, generozitatea, stăpânindu-și uneori cu o uluitoare tenacitate mânia și revolta, îmbinând alteori inteligența cu șiretenia, cinstea și demnitatea cu compromisul strict necesar și scuzabil, urmărirea neabătută a idealului național, pe de o parte și, pe de alta, mobilitatea și rapiditatea dovedite în căutarea și identificarea soluțiilor salvatoare⁹.

II

Relațiile româno-poloneze, în general, și cele dintre românii și polonezii din Bucovina, în special, au fost relații specifice popoarelor vecine și creștine – în ansamblu de prietenie, colaborare, întrajutorare. Ele porneau de la experiența vieții că, în clipele grele, nu contează atât fratele de departe, cât vecinul de alături. Comunitatea de credință, cea creștină, nevoia de-a face front comun, fie primejdiei otomane în Evul mediu, fie politiciii expansive habsburgice – țariste și apoi celei

sovietice au obligat cele două popoare, român și polonez, să încheie numeroase alianțe.

Propunându-ne să stăruim îndeosebi asupra unor aspecte semnificative ale colaborării românilor și polonezilor din Bucovina, de la prima împărțire a Polonei, în 1772, și până la cea de-a patra, între Hitler și Stalin în 1939, vom releva mai întâi și faptul că, în epocile medievală și modernă¹⁰, ca și în cea contemporană, românii și polonezii favorizați de vecinătatea lor statală s-au aflat permanent în legături complexe, economice, culturale, politice.

Să punctăm, aşadar, câteva repere esențiale ale acestor relații la nivel general.

Suceava – una dintre cele mai glorioase capitale ale domnilor români în Evul mediu, astăzi centru administrativ, politic, economic și cultural al părții de sud a Bucovinei și reședința județului cu același nume – este atestată prima dată într-un document emis în Cetatea de Scaun a Sucevei la 10 februarie 1388, din care aflăm că domnul Moldovei, Petru I Mușat (1370–1391), îl împrumută pe regele Poloniei, Vladislav Jagello, „cu 3 000 de ruble frâncești“, echivalentul a 52 de kg de aur fin. Drept garanție, până la înapoierea acestei sume, suveranul țării vecine îi dă teritoriul Pocuției¹¹.

Cel mai important dintre domnii Mușatini, Ștefan cel Mare – pe care Długosz îl considera generalul căruia ar trebui să i se încredințeze conducerea tuturor forțelor creștine în lupta contra Porții Otomane iar Wapowski îl aprecia drept omul „înzestrat cu virtuți de erou, așa încât pe drept merită să fie socotit printre bărbații vestiți în arta războaielor“¹² – face din țara sa „poarta creștinătății“¹³, în vremea sa, la 1477, funcționa la Suceava un important centru de fabricare a silitrei, a prafului de pușcă, din care meșterii moldoveni vindeau însemnate cantități și Sfaturii polonez din Liov. Negustorii poloni aveau, de altfel, încă din 1408, drept de depozit la Suceava, dispunând de o importantă casă proprie pentru comerț¹⁴.

Domnul Țării Românești, Mihai Viteazul, primul care a unificat la 1600 Țările române într-un singur stat, înaintea celebrei sale victorii asupra turcilor la Călugăreni, îi scria la 15 iulie 1595 nobilului polonez Jan Potocki că el încerca să facă din Transilvania, Muntenia și Moldova „străjile și apărătura a toată creștinătatea“¹⁵.

Aflați sub suzeranitatea Porții Otomane și obligați uneori să-i urmeze pe turci în unele expediții militare, nu de puține ori domnii Principatelor Române au dat glas conștiinței lor politice și sentimentelor filo-creștine, încercând și reușind să zădărnicească proiectele cotoptoare ale turcilor. Între numeroasele exemple de acest fel, cel puțin două evenimente ni se par pline de relevanță în cazul relațiilor româno-poloneze. La 1673, trupele otomane au atacat Polonia, obligându-i și pe domnii Moldovei și Munteniei să-i însoțească cu oștile lor; dar, respectivii domni români, Ștefan Petriceicu și Grigore Ghica, ajunși la hotarul Poloniei, au trecut cu întreg efectivul lor de partea polonezilor, favorizând astfel victoria de la Hotin, a armatelor poloneze, conduse de regele Jan Sobieski¹⁶. Peste numai zece ani, în 1683, sultanul și-a trimis oștile în cea mai temerară din acțiunile sale expansive, asediind Viena: domnii Țării Românești și ai Moldovei, Șerban Cantacuzino (1678–1688) și Gheorghe Duca (1678–1684), deși aflați cu oștile lor în tabăra otomană, au adus creștinătății servicii însemnate, aducându-și, alături de polonezi, cea mai importantă contribuție la salvarea Vienei. Ei au sabotat permanent acțiunile turcilor. Au umplut ghiulele tunurilor cu paie, în loc de praf de pușcă, creând în zonă un fum gros și înecăcios, care înlesnea trecerea clandestină a informatorilor dintr-o tabără în alta. Au întârziat, în mod conștient, construirea podurilor peste Dunăre, pentru trecerea trupelor turcești. Au luat în secret legătura cu comandanții forțelor austrice asediate, transmitându-le

importante informații despre mișcările și punctele vulnerabile ale turcilor, îmbărbătându-i să reziste, fiindcă ei doresc să ajute „victoria armatelor împăratului împotriva dușmanului ereditar“. Punctul culminant al acestei acțiuni l-a reprezentat ziua de 6 august 1683: într-un moment decisiv al înclășărilor turco-austriece, după un atac îndelung și potopitor al artileriei lui Kara Mustafa, când austriecii erau gata-gata să capituleze, Șerban Cantacuzino, domnul Țării Românești, le-a transmis austriecilor asediați știrea că turcii nu mai au muniții decât pentru două-trei ore. Ulterior, generalul Waldstein îi scria domnului român mulțumindu-i pentru „acele strălucite fapte, ce Măria Ta a săvârșit în vremea asedierii Vienei“¹⁷.

În plus, oastea lui Jan Sobieski, care a ajutat substanțial la depresurarea Vienei, avea – așa cum pun în evidență tocmai unele izvoare oficiale poloneze ale vremii – nu mai puțin de 34 de „steaguri românești“, care constituiau „singura călărime ușoară a trupelor sale“ în această faimoasă, glorioasă expediție¹⁸.

În sfârșit, pentru a încheia aceste referiri generale, reamintim momentul crucial al Unirii Moldovei cu Țara Românească în 1859, al nașterii statului român modern. După războiul Crimeii (1853–1856), Adunările ad-hoc hotărau unirea cea mult visată a celor două state românești de la răsărit și sud de Carpați, pas istoric epocal ce marca prima etapă în pregătirea și înfăptuirea României întregite, care avea să se realizeze abia în 1918. Dar, atunci, între 28 decembrie 1858 – 5 ianuarie 1859, în adunarea electivă a Moldovei, care trebuia să desemneze pe noul domn, se confruntau, între cei 64 deputați, două grupări politice: conservatorii și democrații, boierii și patrioții; inițial existau 38 de candidați la domnie¹⁹ – între care fostul domn Mihail Sturza, fiul acestuia Grigore, alt fiu de domn, Costache Ghica, membrii marilor familii boierești, Balș, Catargiu, Rosetti, Sturdza, Stoica și Cantacuzino, pentru care înclinau 34 din deputați, dornici să-și apere moșiile de iminența unei reforme agrare; din sânul partidei naționale cele mai multe șanse le aveau poetul Vasile Alecsandri, Costache Negri și istoricul Mihail Kogălniceanu²⁰. Cum deputații nu se puteau decide asupra unui singur candidat, la 3 ianuarie 1859 unul dintre fruntașii partidei naționale, patriotul de origine poloneză Nicolae Pisoski, încuie ușa sălii în care se aflau deputații ambelor tabere, scoate un pistol și amenință că se va sinucide, dacă nu se ia o decizie. Pisoski rosti numele lui A.I. Cuza – un unionist cu vederi moderate, participant la Revoluția de la 1848, devenit unul dintre cei mai populari fruntași ai partidei naționale în urma răsunătoarei sale demisii din funcția de pârcălab al ținutului Covurlui, în semn de protest față de falsificarea alegerilor în Adunările ad-hoc ale Moldovei de caimacanul Vogoride, cu sprijinul și complicitatea clandestină a Austriei și Porții Otomane. Propunerea lui Pisoski a întrunit, dintr-o dată, adeziunea unanimă a deputaților²¹, inclusiv a boierilor, care sperau că „fiind o personalitate mai puțin marcantă, nădăjduiau că-l vor putea conduce după dorința lor“²².

A.I. Cuza, care avea să fie ales la 24 ianuarie 1859 domn și în Țara Românească, s-a comportat, în calitate de întâiul conducător al statului român modern, ca un veritabil președinte de republică, îndeplinind o bună parte din reformele preconizate în timpul Revoluției de la 1848, iar în relațiile cu refugiații polonezi din 1863, după eroica răscoală de eliberare națională din ianuarie 1863 – aprilie 1864, a manifestat o caldă și generoasă înțelegere și întrajutorare: el le-a acordat fruntașilor polonezi retrași pe teritoriul statului român importante sume de bani din caseta sa personală și din vistieria țării, i-a internat în spitale pe cei suferinzi, declarându-le: „am cea mai mare simpatie pentru cauza Voastră!“²³, sfidând, astfel, cele două mari puteri, Rusia și Prusia, care se înțelegeau și încheiau o convenție pentru înăbușirea în sânge a insurecției poloneze.

III

Relațiile dintre românii și polonezii din Bucovina se înscriu în acest context general al tradițiilor dintre cele două popoare vecine.

Un prim aspect, care ar putea constitui el însuși o lucrare specială, amplă, și la care ne referim acum doar tangențial, este cel al unor personalități de seamă ale Bucovinei, fruntași ai elitei românilor bucovineni, care, la origine, descind din familii poloneze, refugiate în nordul Moldovei, înaintea ocupării și anexării acestei zone de către austrieci.

Astfel, familia Golembiowski – care, la cererea sa, obținea de la Primăria județului Suceava, la 5 aprilie 1881, să-și oficializeze numele prin traducerea în română a corespondentului său polonez – apare în nordul Moldovei, în a doua jumătate a veacului al XVII-lea²⁴, în perioada războaielor ruso-poloneze, polono-suedeze și polono-turce – ultimele desfășurate între anii 1672–1676 și soldate cu ocuparea Cameniței, a Podoliei și Ucrainei apusene de către turci²⁵. Doi dintre urmașii acestei familii, Iraclie Porumbescu și fiul său, Ciprian Porumbescu, s-au afirmat și remarcat în fruntea vieții spirituale din Bucovina. Iraclie Porumbescu (1823–1896) este preot și scriitor cu talent de povestitor, care amintește și îl prevestește cu câteva decenii în Bucovina pe clasicul Ion Creangă din regatul României; el scrie *Zece zile de haiducie în Bucovina*, în care evocă figura reală a luptătorului Darie, intrat deja în legendele Bucovinei, și *Un episod din 1848*, despre activitatea refugiaților moldoveni, munteni și transilvăneni la Cernăuți, revoluționari pe care i-a cunoscut direct și cu care s-a împrietenit – printre ei aflându-se „și-acel rege al poeziei“, Vasile Alecsandri și cărturarul ardelean Aron Pumnul²⁶. El devine omul de încredere al Hurmuzăcheștilor; este secretar al redacției gazetei pașoptiste *Bucovina* (1848–1850) și militant constant pentru emanciparea culturală și națională a românilor bucovineni²⁷. Ciprian Porumbescu (1853–1883) este compozitorul talentat care – întemnițat și acuzat de iredentism, ca președinte al Societății Academice Studențești Arboroasa, tocmai în închisoarea habsburgică a contractat tuberculoza, care avea să-i grăbească sfârșitul înainte de-a împlini vârsta de 30 de ani – ne-a lăsat celebra și trista sa *Baladă, Cântecul Tricolorului, Imnul Unirii*, opereta *Crai Nou*, precum și alte compoziții muzicale, mult apreciate și gustate până astăzi pentru muzicalitatea și ritmul lor propriu și pentru care urmașii au considerat că „Porumbescu nu este întrecut poate de nici un alt compozitor român din secolul al XIX-lea“²⁸. El a fost, totodată, și un ardent și permanent patriot român; a participat, alături de Mihai Eminescu și Ion Slavici, la adunarea națională a studenților români la Putna, în 1871, și a cântat mulțimii adunate acea *Horă a Daciei întregi*, visând la o Românie întregită a tuturor românilor aflați sub stăpânirea imperiilor vecine²⁹.

O altă familie poloneză refugiată în nordul Moldovei este cea a Morărenilor – care, după celebra familie a Hurmuzăcheștilor, este, poate, cea de-a doua, ca însemnătate, prin numărul mare de cărturari ce s-au ridicat din sânul ei și care s-au implicat și remarcat în activitatea spirituală din Bucovina, în ultimul sfert al veacului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Familia Morărenilor – din care au descins mitropolitul Bucovinei și Dalmației Silvestru Andreievici-Moraru (1818–1895), profesorul universitar Constatin Morariu (1835–1875), preotul, poetul, ziaristul, traducătorul și istoricul Constantin Morariu (1854–1927) și trei dintre feciorii acestuia, profesorul universitar,

germanistul Victor Morariu (1881–1946), filologul, lingvistul, istoricul și criticul literar Al. Leca Morariu (1883–1963) și dr. Aurel Morariu (1887–1945) – se trăgea dintr-un conte polonez „Andrei Kwiatkowski, care – aflăm din memoriile recent publicate ale nepotului său Constantin Morariu³⁰ – „în luptele cu rușii, de pe timpul împărțirii Poloniei (1772 – n.n.), fu prins de către aceștia, ca general; și din prinoare a izbutit să fugă, travestit în haine țărănești, până la Mitocul Dragomirnei, unde și-a făcut o moară cu șase pietre, raritate pe atunci în tot Orientul – și după moara aceasta i-a rămas numele de Morariu“.

Românizate în numai două-trei generații, familiile poloneze Golembiowski și Kwiatkowski au dat în istoria Bucovinei urmași care, învățând limba și datinile autohtonilor, și-au însușit și au slujit idealurile românilor, cu atâta fidelitate și forță, încât, astăzi, nimeni dintre contemporani nu crede lesne că înaintașii lor aveau o altă etnie. Exemplul lor – și al altora, care-au găsit liniște și înțelegere pe pământul românesc – confirmă încă o dată una din caracteristicile psihologiei poporului român – marea ospitalitate și, totodată, capacitate de a-l primi și de-a se înfrăți cu cel aflat în suferință, însușire pe care i-a dezvoltat-o și înnobilit-o propria-i viață plină de vicisitudini.

Dintre colaborările propriu-zise între românii și polonezii din Bucovina ne vom referi la câteva aspecte reprezentative.

În noiembrie 1830 – septembrie 1831 are loc la Varșovia răscoala împotriva stăpânirii rusești și se proclamă independența Poloniei și Lituaniei. Țarul aduce din interiorul imperiului trupe numeroase, înăbușă în sânge forțele insurgente poloneze și încorporează la Rusia Polonia Mare³¹. Peste o mie de insurgenți polonezi sub conducerea generalului Dwernicki se refugiază clandestin în Bucovina – care forma atunci cel de-al 19-lea district al provinciei Galiția, aparținând Imperiului habsburgic. Ca membră a Sfintei Alinațe – alături de Rusia și Prusia – care își propunea să acționeze solidar cu regimurile feudal-absolutiste și autocrate spre a înăbuși orice luptă revoluționară, burghezo-liberală sau de eliberare națională – Austria ordonă autorităților imperiale de la Cernăuți să ia toate măsurile corespunzătoare pentru ca refugiații polonezi să fie organizați în grupuri de 300 – 400 de oameni, dezarmați și dirijați spre lagăre special amenajate, în Transilvania sau în alte provincii, departe de teritoriile poloneze. Dar, populația românească din târgurile și satele Bucovinei îi primește cu bunăvoință și înțelegere frățească; le acordă adăpost, hrană, îmbrăcăminte. Văzând atitudinea solidară a românilor bucovineni, contele Tarnowecki, comandantul militar al districtului, polonez și el, printr-o înțelegere cu românul Gheorghe Isăcescu, comisarul imperial, civil, al Bucovinei, îi repartizează pe refugiați în principalele localități – între care Suceava, Gura Humorului, Vama, Câmpulung Moldovenesc, Sfântul Ilie, Moldovița. Deși în mai multe circulare Curtea din Viena cere autorităților locale „extrădarea celor vinovați de răscoala din Varșovia“, nici un insurgent polonez n-a fost expulzat sau predat poliției habsburgice. Ba, mai mult încă, spre a li se pierde posibilitatea de a fi cercetați și identificați, preoții români i-au înregistrat pe luptătorii polonezi în registrele matricole la „noi-născuți“, la rubricile rămase libere, declarând că nu există „străini“ în localitatea respectivă, ci numai „născuți în statul împărăției“³².

La 1848, deputații românilor bucovineni s-au găsit și rostit adeseori, în problemele sociale și naționale, pe aceleași platforme de revendicări politice fundamentale, cu deputații polonezi, pronunțându-se pentru desființarea boierescului și a servituzilor feudale, precum și împroprietărirea țăranilor fără nici un fel de despăgubire,

traducerea dezbaterilor și deciziilor luate în parlamentul imperial și în limbile română și polonă, acordarea autonomiei Bucovinei, prin dezlipirea ei de la Galiția, și prevenirea ruperii în două a Galiției de sud și a Bucovinei de nord, care ar fi urmat să formeze „un stat autonom al rutenilor“, ceea ce era în contradicție cu drepturile istorice legitime ale românilor și polonezilor³³.

Un alt moment istoric crucial de colaborare româno-poloneză l-au constituit acțiunile democratice plebiscitare din toamna anului 1918 pentru pregătirea și înfăptuirea eliberării și unirii Bucovinei la statul român. Astfel, la Congresul General al Bucovinei din 15–28 noiembrie 1918 – alături de 74 membri aleși democratic ai Consiliului Național Român, 7 ai Consiliului Național German, 13 primari și reprezentanți ai localităților rutene dintre Prut și Nistru – participau și 6 membri ai Consiliului Național al Polonilor din Bucovina, în care dr. Stanislaw Kwiatkowski, Basil Duzinkiewicz, Emil Kaminski și alții³⁴. Dovedind o bună cunoaștere a istoriei zbuciumate a românilor și respect pentru adevărul istoric, în declarația oficială a polonilor bucovineni dr. Stanislaw Kwiatkowski declara: „Poporul polon, împlinind misiunea sa istorică întru apărarea creștinismului și a culturii în Europa răsăriteană, a acoperit prin atâtea secole cu morminte dese ale ostașilor săi țările situate în sudul Nistrului, în care țară a fost poporul român stăpân străvechi“. Vorbitorul releva în continuare: „Am trăit aici (în Bucovina – n.n.) cei 150 de ani din urmă ca un liniștit element de cultură în înțelegere și toleranță în mijlocul poporului, care, suferind greu sub stăpânire îndelungată străină, a arătat inimă și înțelegere pentru vecinul popor polonez, când martirii libertății noastre au căutat peste Nistru scut de călăi și temneci. În amintirea neștearsă a poporului polon trăiește anul 1863, când acel cavaleresc popor român a deschis curțile și casele sale primitive revoluționarilor poloni emigranți, care au sângerat pentru libertatea poporului lor“³⁵.

Un ultim episod istoric asupra căruia vrem să ne referim este atitudinea românilor, în general, și a aceloră din Bucovina, în special, față de drama Poloniei, în septembrie 1939.

Este cunoscut faptul că, încă de la 9 septembrie 1939, regele și guvernul român au analizat și decis la nivel central și, în zilele următoare, pe plan local, măsurile ce trebuiau adoptate pentru primirea, cazarea, întreținerea și protecția refugiaților polonezi³⁶. Reamintim, în rezumat, că după ce, la 17 septembrie 1939 s-a produs și invazia sovietică – ce a echivalat cu o înjunghiere pe la spate a Poloniei – începând cu ziua de 18 septembrie au trecut frontiera românească primele grupuri de refugiați civili și militari prin punctele din nordul Bucovinei – prin localitățile Vijnița, Zalescic și Orășeni. În total, în septembrie 1939 au intrat în România peste 100 000 de refugiați, dintre care circa 60 000 militari³⁷. De asemenea, s-au refugiat președintele Republicii Polone, membrii guvernului și s-a asigurat tranzitul tezaurului polonez, tezaurul Palatului Wawel din Cracovia, obiecte de mare valoare etc. Toate aceste acțiuni umanitare au atras protestul vehement și insistent al celor două state agresoare, Germania și URSS, iar la 21 septembrie 1939 asasinarea primului ministru român Armand Călinescu.

Românii din Bucovina au fost cei dintâi care și-au manifestat atitudinea de înțelegere, caldă primire și ajutorare a refugiaților polonezi. Rezidentul regal al ținutului Prut, dr. Traian Ionașcu, ca și cel al ținutului Suceava au cerut locuitorilor din zona de nord a țării să acorde refugiaților „asistența cea mai caldă, adăpost cu toată bunăvoința și o contribuție în alimente și bani“³⁸.

În noaptea de 17/18 septembrie 1939, președintele J. Moscicki, împreună cu guvernul și șeful marelui Stat Major mareșalul Rydz-Smigly au trecut granița în Bucovina, fiind cazați în Palatul Mitropolitan din Cernăuți. A doua zi, la 18 septembrie 1939, de la Poșta din capitala Bucovinei a transmis către mai multe cabinete europene proclamația, ce fusese redactată pe teritoriul polonez, în orașul Kutry, și care va apărea peste două zile în ziarul francez *Le Temps*, prin care anunța lumii că, dacă Polonia a fost potopită de trupele invadatoare germano-sovietice, polonezii vor continua războiul.

Populația Bucovinei i-a primit pe refugiații polonezi cu brațele deschise și inimile pline de clădură, în toate localitățile au luat ființă comitete de asistență a refugiaților și comitete de ajutorare a refugiaților polonezi; s-a constituit Asociația „Amicii Poloniei”, cu filiale în comunele și târgurile Bucovinei. La Suceava s-a creat Societatea „Fraternitatea”, care în primele două zile a completat peste două sute de liste de subscripție publică³⁹. Ziarul *Universul* din 22 septembrie 1939 scria: populația orașului Suceava „a oferit refugiaților, istoviți de drum și foame, pâine, ceai și fructe”⁴⁰. Despre omenia, generozitatea și caldă primire a bucovinenilor scria, ulterior, și o ziaristă poloneză, de origine evreiască, aflată ea însăși printre refugiați: „De îndată ce am trecut frontiera pe pământ românesc, în Bucovina, din toate satele s-au strâns țărani și în timp de o oră, cu o iuțală de necrezut, s-a organizat ajutorarea refugiaților. Tot orașul Rădăuți a fost mobilizat pentru primirea noastră. Coșuri pline cu pâine, brânză și alte alimente au fost prima binecuvântare cu care ne-au primit roditorul pământ al Bucovinei. Totul ne-a fost dat din tot sufletul. Cunoscuta ospitalitate românească și sufletul său deschis, care este gata să-și ajute aproapele la nenorocire, aceste calități au fost descoperite în acest timp în toate părțile României, la țărani, militari, civili. Actualul război a descoperit în unii oameni firea prădalnică, iar în alții una îngerească”⁴¹.

Și dacă din motive de securitate, din rațiuni politice, stabilitatea pentru mai multă vreme a refugiaților polonezi a fost interzisă în ținutul Sucevei, primirea de care s-au bucurat aici, în Bucovina, în primele zile ale pribegiei lor, a rămas o pagină de neuitat în istoria tradițiilor de solidaritate și a legăturilor de prietenie româno-poloneze.

NOTE

1. Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1994, p. 161–162.
2. Sorin Alexandrescu, *Paradoxul român*, Editura Univers, București, 1998, p. 32–38.
3. *Cronica lui Macarie*, în vol. *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI*, publicate de Ion Bogdan, revăzute și completate de P.P. Panaiteșcu, Editura Academiei Române, București, 1959, p. 105.
4. *Documentele lui Ștefan cel Mare*, publicate de Ion Bogdan, vol. II, București, 1913, p. 319–321.
5. Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 108–164.
6. Hannes Hofbauer, Viorel Roman, *Bucovina, Basarabia, Moldova*, Editura Tehnică, București, 1995, p. 5.
7. Albrecht Wirth, *Der Balkan seine Länder und Völker in Geschichte, Kultur, Politik, Völkirtschaft und Welkverkehr*, Berlin, 1916, p. 225–226.

8. Mircea Mușat, *Românii în vâltoarea vitregiilor istoriei*, în „Analele de istorie”, an. XXIV, nr. 3/1978, p. 16–17.
9. Zezi și C. Rădulescu-Motru, *Puterea sufletească*, Editura Moldova, 1995.
10. Zezi și Veniamin Ciobanu, *Relațiile politice româno-polone între 1699–1848*, Editura Academiei Române, București, 1980.
11. Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, 1932, vol. II, p. 630–636.
12. Manole Neagoe, *Ștefan cel Mare*, Editura Albatros, București, 1970, p. 277.
13. Dr. Nicole Stoicescu, *300 de ani de la asediul Vienei*, în vol. *Românii și asediul Vienei 1683*, Editura Meridiane, 1983, p. 6.
14. C.C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene*, Editura Academiei Române, București, 1967, p. 122–123, 152, 162, 174.
15. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 6, și N. Iorga, *Documente noi în mare parte românești, relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice”, s. II, t. XX, 1898, p. 456.
16. *Istoria României*, vol. III, Editura Academiei Române, București, 1962, p. 345, și N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 6.
17. N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 6–7; N. Șandru, *Vulturul Cantacuzin*, București, 1975, p. 49–50.
18. Dr. C. Rezacchievici, „*Steagurile românești în partea lui Jan Sobieski în campania pentru eliberarea Vienei (1683)*”, în vol. *Românii și asediul Vienei 1683*, București, 1983, p. 35–52.
19. A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia traiană*, vol. XII, Iași, 1896, p. 245–247.
20. N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IX, *Unificatorii*, București, 1938, p. 336–337.
21. Marin Mihalache, *Cuza Vodă*, Editura Tineretului, 1937, și C.C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza-Vodă*, București, 1966.
22. A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 246.
23. Marin Mihaleche, *op. cit.*, p. 149.
24. Leca Morariu, *Irachie și Ciprian Porumbescu*, vol. I, Editura Muzicală, București, 1986, p. 45–53.
25. Andrei Oțetea ș.a., *Istoria lumii în date*, Editura Enciclopedică, București, 1969, p. 189–190.
26. Paul Leu, *Ciprian Porumbescu*, Muzeul Suceava, 1972, p. 10–11.
27. Leca Morariu, *op. cit.*, p. 57–158; Nicolae Oprea, *Irachie Porumbescu, Amintiri*, Cluj-Napoca, 1978.
28. Paul Leu, *op. cit.*, p. 201.
29. Leca Morariu, *op. cit.*, p. 158–179.
30. Constantin Morariu, *Cursul vieții mele. Memorii*, Editura Hurmuzachi, Suceava, 1998, p. IX.
31. Andrei Oțetea, ș.a., *op. cit.*, p. 269.
32. Ionel Dârdală, *Influența insurecției polone din 1830–1831 în Bucovina. Știri inedite*, „Suceava – Anuarul Muzeului județean”, vol. V/1978, p. 272–274, și Mihai Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1774–1862), Editura Academiei Române, București, 1993, p. 316.
33. M. Iacobescu, *op. cit.*, p. 382–405.
34. Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, Editura Humanitas, București, 1991, p. 393.
35. *Monitorul Bucovinei*, f. 8, 5 ianuarie 1919, p. 4.
36. Arhivele Statului Botoșani, *Fond Prefectura*, d. 1 și 3/1939.
37. *Marea conflagrație a secolului XX*, Editura Politică, București, 1974, p. 85.
38. Arhivele Statului, *loc. cit.*, d. 4/1939.
39. A. Karetchi, L. Eșanu, *Poporul român în sprijinul refugiaților polonezi în anti celui de-al doilea război mondial*, „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, Iași, 1970.
40. *Universul*, 22.09.1939, p. 1.
41. A. Karetchi, L. Eșanu, *op. cit.*, p. 321.

SUMMARY

The article of Professor Mihai Iacobescu – a historian of Bukovina who lives in the town of Suceava – deals with the Romanian-Polish relations in general and with the relations between the Romanian and Poles of Bukovina in particular. These relations are specific for neighboring Christian countries and are based on friendship, collaboration and mutual assistance. The need to withstand together either the Ottoman threat in the Middle Ages or the expansionist politics first of the Tzarist-Habsburg and the on the Soviet empires obliged the two peoples – the Romanian and the Polish – to conclude numerous treaties of alliance.

Mihai Iacobescu points out various significant aspects of the collaboration between Romanian and Poles living in Bukovina not only during the medieval and modern epochs but mostly between 1772 – when Poland was divided for the first time – and 1939 when Hitler and Stalin divided Poland for the fourth time. Various important moments in the history of the two peoples are mentioned: the assistance given in 1831 and 1836 by the Bukovinean Romanians to the Polish leaders and rebels after the heroic upheavals for national liberty had been suppressed, and to the more than 100 000 Polish refugees who found shelter in Romania in the wake of the invasion of Poland in 1939 by the two aggressor states, Germany and the URSS.

The author also mentions the role played by the descendants of two families of Polish origin (the Golemyowskys and the Kwiatkowsky) who gave out culture great personalities such as Iraclie Porumbescu, a priest and a poet, Ciprian Porumbescu, the composer, Metropolitan Silvestru Andreievici-Morariu, then Constantin Morariu – priest, poet, historian, journalist and translator – and his three sons.

ÎNVĂȚĂMÂNTUL FARMACEUTIC LA UNIVERSITATEA DIN CERNĂUȚI

Vasile I. Lipan

București

Se împlinesc în curând 120 de ani de la înființarea învățământului farmaceutic universitar din capitala Bucovinei, prilej pentru care în rândurile ce urmează vor fi evocate pe scurt câteva aspecte mai importante din evoluția acestuia până în anul 1925.

În toate universitățile Imperiului habsburgic studiul farmaciei era prevăzut a funcționa după aceleași dispozițiuni, fiind atașat facultăților de medicină, iar acolo unde acestea lipseau, celor de filozofie.

Universitatea din Cernăuți neavând facultate de medicină, studiul farmaciei a fost atașat Facultății de Filozofie încă de la înființarea acestuia, fiind subordonat unui „Director studii pharmaceutici“.

Din acest motiv, în diplomele de magistru în farmacie nu este consemnată introducerea ca la alte universități (până la 1922) de „nos decanus et facultas medica“, ci (fără „nos“), „Director studii pharmaceutici et facultas philosophica“.

În perioada românească absolvenții au fost numiți ca și mai înainte magiștri în farmacie („Artis pharmaceuticae magistrum“), diplomele lor continuând să fie acordate în limba latină, însă la introducerea adăugându-se „nos“, așa cum se poate observa la figura nr.6 din diploma farmacistului Alexandru Danciu (născ. 1895), licențiat la 28 iunie 1923.

Limba de predare a cursurilor era cea germană.

Universitatea din Cernăuți a fost înființată prin legea sancționată de împărat la 31 martie 1875, care apoi prin rezoluția sa din 4 iulie a dispus să se numească Universitatea „Francisco – Josephina“, uricul împărătesc din 30 septembrie 1875 consfințind acest important eveniment.

Ea a fost realizată datorită, în primul rând, efortului deosebit depus de juristul român Constantin Tomașciuc (1840–1889). Născut în Cernăuți, de religie greco-ortodoxă, acesta obținuse la 16 august 1864 doctoratul în drept la Universitatea germană din Lemberg, fiind un distins orator, deputat în Dieta Bucovinei și în Camera Deputaților a Consiliului Imperial din Viena (1871–1889). Propunerea de înființare a Universității a fost făcută de către acesta la 23 noiembrie 1872, Dieta țării votând-o de urgență la 9 decembrie același an. După crearea Universității din Cernăuți a fost numit profesor de proces civil, drept comercial, cambial și filozofia dreptului, 1875–1876 primul rector al acesteia (*rector magnificus*), ca o recunoaștere a meritelor sale (1).

Inaugurarea Universității a avut loc cu toată solemnitatea la 4 octombrie 1875, ea cuprinzând trei facultăți: Teologie, Drept și Filozofie, aceasta din urmă fiind

Universitatea din Cernăuți la 1875.

corespondentă a două facultăți românești: Facultatea de Litere și Filozofie și Facultatea de Științe.

Dat fiind faptul că înființarea acesteia avea semnificații politice, ea dorind să marcheze cei o sută de ani de la anexarea nordului Moldovei (denumită Bucovina) de către austrieci, prin tratatul de la Constantinopol din 7 mai 1775 cu Imperiul otoman, drept recompensă pentru ajutorul diplomatic primit de Poartă în războiul ruso-turc din 1768–1774, universitățile românești din București și Iași au refuzat să participe la inaugurare.

În același timp, în presa timpului au apărut articole ce țineau să reamintească poporului nostru modul cum a fost răpită acea parte din trupul Moldovei și înglobată în Imperiul habsburgic.

La înființare, Facultatea de Filozofie a avut zece catedre, ocupate integral de specialiști din domeniul științelor sociale (secția filozofică).

Științele naturii au fost la început reprezentate numai de doctorul docent Richard Pribram, profesor pentru chimie, numit în post în anul 1876.

Pribram era fiu de medic, născut în Praga la 21 aprilie 1847, studiase mai întâi la Politehnică în orașul natal, apoi la Universitatea din München în perioada când predă aici și Justus von Liebig (1803–1872), la Leipzig și Berlin, luându-și diploma de chimist. În 1870 își ia doctoratul la Praga (Dr. phil.), iar după o scurtă activitate în Leipzig își ia docența în 1872 în cadrul laboratorului de chimie al Institutului de Fiziologie al Universității din Praga. Având *venia legendi*, în 1876 este numit profesor de chimie generală și chimie analitică la Universitatea din Cernăuți, 1883/1884 devine decan, iar în 1891/1892 rector al Universității. A decedat în Berlin la 7 ianuarie 1928 (2).

Richard Pribram.

A fost unul dintre primii profesori ce au ținut în Austria prelegeri de chimie fizică.

Pentru balneologia românească este important pentru că a analizat mai multe izvoare minerale din Bucovina în secolul trecut (3).

Tot pentru științele naturii (secția reală) din cadrul Facultății de Filozofie au mai fost numiți profesori la Cernăuți: Alois Handl (1837–1915), pentru fizica experimentală, Karl Vrba (1845–1992), pentru mineralogie, după plecarea sa la Universitatea din Praga, postul rămas vacant fiind ocupat de Friedrich Becke (1855–1931), la acea vreme cel mai tânăr profesor doctor docent din Austria, Veit Graber (1844–1892), pentru zoologie, și Eduard Tangl (1848–1905), pentru botanică.

Tot în acest scop, în primăvara anului 1878 a fost inaugurată Grădina Botanică a Universității, pusă sub direcția lui Carl Bauer (1818–1894).

Prin înființarea celor cinci catedre de științe naturale (lipsind doar cea de farmacognozie), erau îndeplinite toate condițiile regulamentului învățământului farmaceutic austriac. Din anul 1859, valabil la acel timp (4), pentru ca și la Universitatea din Cernăuți să poată lua ființă și funcționa în condițiuni normale studiul farmaciei.

Asfel, cu ordinul ministerial din 28 iulie 1879 a fost înființat în cadrul Universității un „curs farmaceutic” și chiar în semestrul de iarnă 1879/1880 a și început să funcționeze cu nouă studenți (cinci din Bucovina, doi din Galiția și câte unul din Transilvania și Ungaria). Dintre aceștia, șapte au devenit doi ani mai târziu magiștri în farmacie.

Pentru a fi admiși ca studenți la studiul farmaciei, candidații erau obligați să posede un certificat de patru clase gimnaziale, iar după trei ani de practică în farmacie și apoi doi ani de serviciu ca asistenți într-o farmacie publică, aveau dreptul să urmeze timp de doi ani cursurile universitare în cadrul Facultății de Filozofie spre a putea deveni magiștri în farmacie.

Studenții trebuiau să studieze în primul semestru prelegeri de mineralogie, fizică experimentală și chimie organică, în semestrul doi – cursuri de zoologie, botanică și chimie anorganică, în semestrul trei se țineau prelegeri de chimie farmaceutică și lucrări practice în laboratorul de chimie, precum și prelegeri de farmacognozie, iar în semestrul patru aveau loc numai lucrări practice de laborator.

Pentru că în semestrul trei de studii, conform regulamentului învățământului farmaceutic, erau prevăzute și cursuri de farmacognozie, neputând fi numit aici un profesor universitar de specialitate, la 3 iulie 1880, prin ordin ministerial a fost numit

Alois Handl.

Veit Graber.

provizoriu în acest post magistrul Camillo cavaler von Alth (1842–1890), proprietarul unei farmacii din Cernăuți și unul dintre cei mai renumiți farmaciști din Bucovina acelor timpuri.

În anul 1889 a intrat în vigoare un nou regulament al învățământului farmaceutic, ce va rămâne valabil în toată monarhia până la reforma învățământului din 1922.

Conform acestui nou regulament, viitorul student trebuia să posede un certificat de absolvire a șase clase gimnaziale, practica în farmacie durând trei ani (pentru cei cu bacalaureat, doi ani), iar cursurile universitare, ca și mai înainte, fiind absolvite pe parcursul a patru semestre.

Studiindu-se științele naturii deja în cei șase ani de gimnaziu, s-a putut renunța în Universitate la cursurile de zoologie și mineralogie, timpul astfel câștigat fiind utilizat pentru dezvoltarea cunoștințelor din domeniul botanicii și chimiei.

La 1 mai 1885 studenții farmaciști au înființat Asociația academică „Hygeia”, avându-l ca protector pe profesorul Richard Pfibram, ca președinte activ fiind ales studentul român Alexandru Braha (ulterior devenit proprietar de farmacie în Solca, jud. Suceava).

Culorile asociației erau roșu, auriu, verde, iar doctorul în farmacie Neumann Wender (1865–1934) îi va compune imnul, devenind mai târziu și președinte al acesteia.

Scopul asociației consta în cultivarea relațiilor colegiale între studenți, precum și promovarea intereselor științifice și profesionale prin organizarea de reuniuni, prelegeri și discuții (5).

În semestrul de vară 1886 erau înmatriculați pentru farmacie douăzeci și unu de studenți, după care se observă de la un semestru la altul o scădere a numărului acestora până la anul 1900. După acest an numărul lor începe iar să crească, astfel că

În semestrul de vară 1907 erau înmatriculați doisprezece studenți din Bucovina și cinci din Galiția, dintre ei cincisprezece fiind evrei. În anul universitar 1913/1914 studiau cincisprezece studenți din Bucovina și nouă din Galiția, dintre aceștia unul singur fiind român, respectiv optsprezece de religie mozaică, în acest an însă luându-și licența numai trei persoane.

Amintim cu acest prilej, că în februarie 1914, în cele 37 farmacii din Bucovina (12 în Cernăuți), își efectuau practica obligatorie zece studenți în farmacie.

Până în anul 1900 au fost acordate în Cernăuți 120 diplome de magistri în farmacie.

După ce în Imperiul habsburgic primele farmaciste diplomate au fost în ordine Jadwiga Sikorska-Klemensiewicz (1871–1963) și Janina Kosmowska (1866–1952) în Cracovia la 20 iulie 1898; Seraphine Thinagl (1880–1956) în Cluj la 18 iunie 1903 și Frida Scheint (1884–1946), originară din Lechința, în Viena la 24 iulie 1905, conform datelor deținute, prima farmacistă a Universității din Cernăuți a fost româncă Sofia Negruș, absolventă în anul 1909.

Comparativ, în universitățile românești primele farmaciste din țara noastră au fost Paulina Cruceanu (1865–1921) în București, la 6 mai 1891, și Maria Ștefănescu (1885–1925) în Iași, la 19 decembrie 1914 (6).

După ce în 1906 profesorul Přebiram s-a pensionat, postul său a fost ocupat de profesorul Caesar Pomeranz (1860–1926), de profesie farmacist.

Murind Alth în 1890, farmacognozia a fost predată în continuare de către botaniști, mai întâi de profesorul Tangi până la decesul său în 1905, apoi între 1906 și 1910 de către profesorul Friedrich Czapek (1868–1921), iar după plecarea acestuia la Universitatea din Praga, urmându-l Karl Linsbauer (1872–1935), care însă după un an pleacă și el la Universitatea din Graz. În 1911 vine la Cernăuți profesorul Otto Porsch (1875–1959).

Toți acești profesori ce au predat farmacognozia erau profesori la Catedra de botanică, conducând ca directori Institutul Botanic și Grădina Botanică din Cernăuți (7).

În anul 1912 Catedra de farmacognozie a fost ocupată de un farmacognost autentic și anume de profesorul Friedrich (Fritz) Netolitzky.

Odată cu începerea primului război mondial în anul 1914, orașul Cernăuți a fost ocupat de trupele rusești. Cu puțin timp mai înainte, personalul Universității a putut fi retras la Viena. În 1916, după respingerea trupelor ruse, s-a încercat redeschiderea Universității, însă reocuparea orașului de către ruși a anihilat această intenție, Universitatea redeschizându-și porțile abia în februarie 1919.

După realipirea Bucovinei la România la 15/28 noiembrie 1918, autoritățile române, printr-un ordin, au solicitat corpului profesoral să se oblige ca în decurs de doi ani să învețe limba română, pentru a putea preda mai departe la Universitate, devenită românească cu decretul regal nr. 4091 din 12 septembrie 1919 și purtând de acum înainte numele de Universitatea „Regele Ferdinand I”.

Puși în fața unei astfel de alternative, cei mai mulți dintre profesori au părăsit orașul împreună cu familiile lor în septembrie 1919, plecând pe teritoriul austriac de astăzi.

Printre puținii membri ai corpului didactic universitar ce au decis să rămână în Cernăuți a fost farmacognostul Fritz Netolitzky. Netolitzky s-a născut în Zwickau (Cvikow), Bohemia (Austria), la 1 octombrie 1875, fiind fiul medicului August Netolitzky (1845–1924). Își ia bacalaureatul în 1893 la Praga, după care urmează

medicina la Viena, luându-și doctoratul în martie 1899. În 1906 obține docența la Graz, în specialitatea farmacognozie și microscopia alimentelor, din 1912 devenind profesor de farmacognozie la Universitatea din Cernăuți până în anul 1923, după care este șef al Catedrei de Anatomie și Fiziologie Vegetală și director al Institutului de anatomie și fiziologie vegetală până în 1940, când se pensionează. A decedat în Viena la 5 ianuarie 1945 (8).

Netolitzky s-a ocupat mult și cu istoria farmaciei, având meritul de a fi fost printre cei ce au înființat „Societatea internațională de istoria farmaciei“ din inițiativa austriacului Ludwig Winkler (1873–1935), la 18 august 1926. Datorită acestui fapt, România se numără, alături de Austria, Germania, SUA, Elveția, Yugoslavia și Norvegia, printre statele fondatoare ale acestei prestigioase societăți farmaceutice (9).

La 24 octombrie 1920 a avut loc inaugurarea solemnă a Universității românești din Cernăuți, în prezența regelui Ferdinand (1865–1927) și a reginei Maria (1875–1938), primul ei rector devenind profesorul Ion I. Nistor (1876–1962).

Datorită însă descompletării cursurilor pentru studenții în farmacie, cât și a slabei baze materiale, în ședința sa din 9 decembrie 1922 Consiliul profesoral al Facultății de Filozofie din Cernăuți a hotărât crearea, printre altele, a unei catedre de farmacie chimică și galenică, a unei catedre de chimie organică, a unei catedre de chimie generală și fizică, precum și a unei conferințe de botanică în cadrul Facultății de Științe, hotărâre ce se va repeta și în ședința din 17 februarie 1923 (10). Această măsură dovedea cât de precară era situația învățământului farmaceutic din Cernăuți și care nu-i prevestea un viitor prea fericit.

Dat fiind faptul că la Universitatea din Cernăuți se continuase a se înmatricula studenți în farmacie și cu cei ce nu absolviseră liceul, Ministerul Instrucțiunii Publice prin comunicatul publicat în *Monitorul Oficial*, nr. 83 din 17 iulie 1923 a adus la cunoștință studenților farmaciști ce nu posedau certificatul de absolvire a liceului că erau obligați ca până în septembrie 1924 să-și termine studiile liceale, pentru a li se putea permite să fie admiși la examenele de licență în farmacie.

Totodată, ministerul, observând că pe an ce trece studiul farmaciei în Cernăuți devenea din punct de vedere calitativ din ce în ce mai slab datorită lipsei cadrelor didactice corespunzătoare și a laboratoarelor de specialitate, cât și a faptului că în Universitate s-a continuat a fi primiți candidați ce nu întruneau toate condițiile

Fritz Netolitzky.

regulamentului învățământului farmaceutic românesc, cu adresa nr. 13 387 din 19 octombrie 1923, a decis ca noile înscrieri în anul I la secția farmaceutică să fie suspendate, măsură ce avea să consfințească astfel desființarea învățământului farmaceutic la Cernăuți.

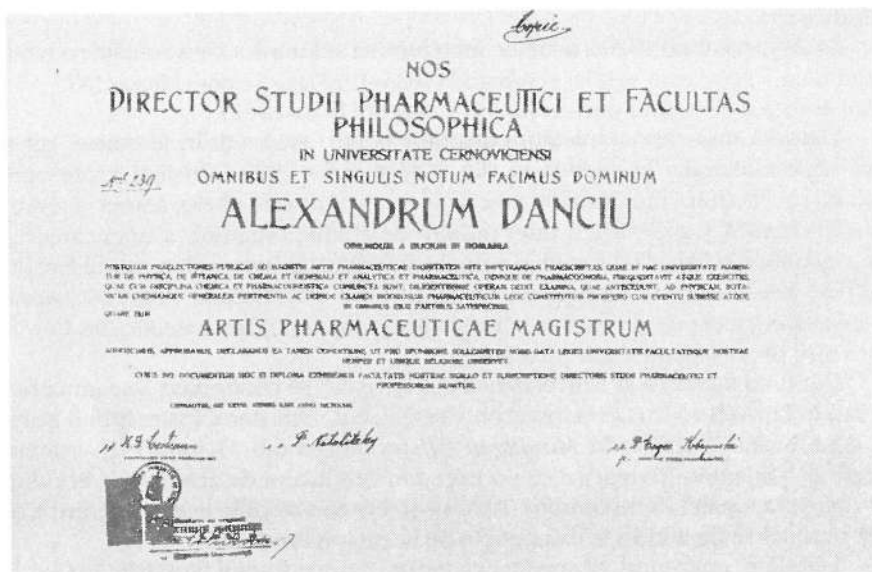
În același timp, s-a hotărât ca numai studenții care posedau diploma de absolvire a liceului și trei ani de practică în farmacie să-și continue restul de studii în Cernăuți și să fie admiși la examenul de licență.

Aceste măsuri aveau la bază o inițiativă a Camerei Deputaților din primăvara anului 1923 care prevedea desființarea învățământului farmaceutic din universitățile din Cernăuți, Cluj și Iași, avându-se în vedere totodată crearea la București a unei facultăți de farmacie, ce urma să devină unicul centru de formare al farmaciștilor români.

Facultatea de Farmacie avea să se realizeze prin „Legea pentru crearea Facultății de Farmacie“, promulgată cu Decretul regal nr. 2889 din 7 iunie 1923, prin transformarea Școlii superioare de farmacie, care funcționase oficial ca o secție a Facultății de Medicină din București, în facultate independentă în cadrul Universității bucureștene (un regulament al noii facultăți va fi publicat la 10 august 1924).

Trebuie amintit însă, că în timp ce legea aceasta avea să treacă foarte ușor prin Cameră, în Senat ea n-a putut fi adoptată decât împotriva voinței ministrului Constantin D. Angelescu (1869-1948), cu condiția ca secțiile de farmacie din Cernăuți, Cluj și Iași să nu fie desființate.

Decizia Camerei Deputaților fusese luată ca urmare a numeroaselor lipsuri de cadre didactice și a bazei materiale, existente în cadrul amintitelor universități. Situația generală precară a acestui învățământ la cele trei universități crea impresia unui provizorat.

Diploma farmacistului Alexandru Danciu (n. 1895).

Nerecunoscând însă hotărârea Camerei, corpul profesoral și studenții, sprijiniți de numeroși farmaciști, au inițiat în cele trei centre universitare o puternică mișcare de salvare a învățământului farmaceutic, trimitând nenumărate memorii și telegrame de protest ministrului învățământului, Camerei și Senatului țării.

În anul universitar 1922/1923 la Facultatea de Medicină din Cluj studiau 589 de studenți mediciști și 66 studenți de farmacie.

Pentru salvarea secției farmaceutice, ce funcționa după regulamentul publicat la 24 decembrie 1920, Consiliul profesoral al Facultății de Medicină din Cluj în ședința sa din 3 mai 1923 a hotărât ca Facultatea de Medicină să se numească pe viitor Facultatea de Medicină și Farmacie, așa cum corespundea realității, aratându-se că Facultății de Medicină îi aparținea și învățământul farmaceutic.

Cu toate acestea, cu Ordinul nr. 86 047 din 14 august 1923, ministerul va comunica facultăților de medicină din Cluj și Iași că pentru îndeplinirea deciziei Camerei Deputaților, acestea trebuiau să oprească înscrierea studenților farmaciști pentru anul I universitar 1923/1924.

Urmând exemplul celor de la Cluj, Consiliul profesoral al Facultății de Medicină din Iași, în ședința de la 26 august 1923, a hotărât menținerea secției farmaceutice, creându-se cu acest prilej o comisie ce urma a întocmi de urgență un regulament de funcționare al secției. Totodată, Facultatea de Medicină urma a se numi pe viitor Facultatea de Medicină și Farmacie.

Datorită ajutorului moral, îndeosebi, și a celui material, oferit de facultățile de medicină din Cluj și Iași secțiilor lor farmaceutice, acestea au continuat să funcționeze quasi-legal prin indulgența autorităților centrale.

Pentru organizarea și funcționarea lor vor fi aprobate și publicate regulamente, la 24 martie 1926 pentru secția din Cluj, și la 26 octombrie 1926 pentru cea din Iași. Regulamentele conțin dispozițiuni identice celor cuprinse în regulamentul Facultății de Farmacie din București, secțiile de farmacie din Cluj și Iași beneficiind, printre altele, de dreptul de a elibera diplome de licențiat și doctor în farmacie, precum și acela de a echivala diplomele farmaciștilor cu studii în străinătate.

Legea pentru organizarea învățământului universitar din 22 aprilie 1932 va consemna existența învățământului farmaceutic ce funcționa pe lângă facultățile de medicină din Cluj și Iași.

Un mare aport în ceea ce privește susținerea secțiilor farmaceutice l-au avut profesorii farmaciști Gheorghe Pamfil (1833–1965) la Cluj, și Nicolae T. Deleanu (1879–1959) la Iași.

Învățământul farmaceutic de la Universitatea din Cernăuți, neavând același sprijin din partea Facultății de Științe, de care aparținea, a trebuit să fie desființat. Prin legea nr. 134 din 10 iulie 1934 vor fi însă desființate și secțiile din Cluj și Iași, începând cu 1 octombrie 1934 întreg învățământul farmaceutic universitar românesc concentrându-se până în 1945 la Facultatea de Farmacie din București.

Ca urmare a desființării învățământului farmaceutic de la Universitatea din Cernăuți, în ședința Consiliului profesoral al Facultății de Științe din 5 octombrie 1923 s-a hotărât schimbarea destinației Catedrei de farmacognozie, numindu-se de acum Catedra de anatomie și fiziologie vegetală, condusă în continuare de Netolitzky. În consecință și Institutul de Farmacognozie a primit numele de Institutul de Anatomie și Fiziologie Vegetală și al cărui director rămânând tot profesorul Fritz Netolitzky.

În aceeași zi, Consiliul l-a ales cu majoritate de voturi pe profesorul Netolitzky ca prodecan al Facultății de Științe pe anul universitar 1923/1924 (11), decan al

facultății fiind pentru acea perioadă profesorul Eugen Botezat (1871–1964), recunoscuți de Ministerul Instrucțiunii cu decizia nr. 84170 din 4 noiembrie 1923.

Din 1919 și până în februarie 1924, numărul celor care au obținut diploma de farmacist la Universitatea română din Cernăuți a fost de 99 persoane (12), iar până la sfârșitul anului 1925 de aproximativ 120.

Se petrecuse astfel un fenomen rar întâlnit: dacă în timp de douăzeci de ani în perioada austriacă absolviseră la Cernăuți 120 de farmaciști, în perioada românească deveniseră farmaciști aproximativ tot atâția în doar cinci ani!

Datorită acestui fapt, bănuindu-se nereguli îndeosebi la înmatricularea candidaților, s-a hotărât revizuirea tuturor diplomelor de farmacist eliberate la Universitatea română din Cernăuți, conform Ordinului Ministerului Sănătății Publice, Muncii și Ocrotirii Sociale nr. 14 690 din 20 iulie 1923 și a adresei acestuia nr. 13 881 din 25 august 1923, precum și a Ordinului Ministerului Instrucțiunii Publice nr. 70 537/30 025 din 10 august 1923.

Ca și până în anul 1918, majoritatea covârșitoare a absolvenților în farmacie la Universitatea din Cernăuți în perioada românească o formau cei de origine evreiască. Totodată, consultând lista acestor absolvenți, printre ei vom descoperi cu greu numai șapte farmaciști de etnie română.

După revenirea Basarabiei și Bucovinei la România și desființarea studiului farmaceutic la Universitatea din Cernăuți, cei mai mulți dintre candidații în farmacie evrei din cuprinsul Moldovei reîntregite au venit să studieze la Iași, astfel explicându-se marele număr de studenți în farmacie evrei de la această universitate după anul 1918.

Pentru a întări cele de mai sus, redăm următoarele date statistice oficiale ale timpului: în semestrul de iarnă 1919/1920 la Facultatea de Filozofie din Cernăuți, din care făcea parte și învățământul farmaceutic, studiau 574 de studenți evrei și numai 174 de români. La Iași, în anul universitar 1922/1923 studiau la Facultatea de Medicină 546 de români și 831 de evrei, iar la secția farmacie a aceleiași facultăți erau 97 români și 299 evrei (13).

O situație asemănătoare se va observa de-a lungul anilor și la celelalte facultăți ieșene, motiv pentru care studenții români vor solicita cu insistență introducerea lui *Numerus clausus* la universitățile românești, pentru a se limita astfel numărul studenților evrei la numărul de cetățeni ai acestei minorități, în raport cu ponderea populației de etnie română. Spre deosebire de unele state vecine, autoritățile române n-au acceptat însă niciodată introducerea acestei măsuri discriminatorii.

Acest fenomen explică foarte clar doar una din multiplele cauze care au condus în toată țara la marile mișcări studențești ale anilor 1922/1923 și în care manifestările naționaliste iau forme extrem de pronunțate, dirijate în general de membrii și simpatizanții „Ligii Apărării Național Creștine“ (L.A.N.C.), condusă de profesorul ieșean Alexandru C. Cuza (1857–1947).

La Universitatea din Cernăuți astfel de demonstrații au fost organizate de Comitetul central al studenților români, în fruntea căruia se afla ca președinte George V. Cârsteanu (1900–1966) și ca secretar general Teodosie Popescu (1898–1931).

Astfel de manifestări, calificate de către ministrul instrucțiunii publice, Constantin Angelescu ca fiind antisemite, senatul Universității Cernăuți va respinge această aserțiune, consemnând la 9 decembrie 1923 că demonstrațiile nu aveau caracter antisemit, ci, dimpotrivă, ele erau o dovadă a sentimentelor curat naționale și patriotice ale studenților. Totodată atrăgea atenția guvernului și corpurilor legiu-

toare, arătând că demonstrațiile studenților din Cernăuți și din celelalte centre universitare din țară erau simptomele unei situații generale, ele fiind efectele firești ale unor cauze social-politice profunde cu care se confrunta țara, invitând clasa conducătoare să ia măsurile ce se cuveneau pentru înlăturarea acestor cauze nefaste (14).

Nu este astfel de mirare că, încă în primul Parlament al țării de după Marea Unire, constituit în urma alegerilor din 2-8 noiembrie 1919, au fost aleși numeroși candidați naționaliști, precum A. C. Cuza, Corneliu Șumuleanu (1869-1937), Ion Zelea Codreanu (1878-1941), farmacistul Aurel Scurtu (1875-1948) și alții, care militau activ pentru ideile expuse mai înainte.

Consiliul profesoral al Facultății de Farmacie din București s-a alarmat de ușurința cu care se înmatriculasera candidații la învățământul farmaceutic din Cernăuți, 77 dintre cei 99 absolvenți de până în februarie 1924 fiind admiși cu șase clase gimnaziale (conform regulamentului austriac), deși după dispozițiile învățământului românesc ei trebuiau să posede diploma de bacalaureat. Consiliul bucureștean era de asemenea nemulțumit de slaba pregătire profesională a acestor absolvenți, datorită lipsei profesorilor și laboratoarelor de specialitate din cadrul Facultății de Științe a Universității din Cernăuți.

Profesorii bucureșteni au condamnat în același timp atitudinea conducerii universității bucovinene, considerând că aceasta eludase dispozițiile deciziei Ministerului Instrucțiunii date cu privire la exmatricularea din universitățile aflate în teritoriile realipite a tuturor studenților ce nu posedau diploma de bacalaureat, pentru a-i obliga să-și completeze studiile liceale.

Universitatea din Cernăuți și-a motivat atitudinea sa de nesupunere, invocând atât autonomia universitară, cât și prin susținerea noțiunii privind drepturile câștigate înainte de anul 1919, interpretând în acest sens prevederile Decretului regal nr. 3715 din 18 decembrie 1918, referitor la legile și ordonanțele privind Bucovina.

Conștient de răspunderea morală pe care farmacistul trebuia să o aibă ca un factor al apărării sănătății publice, căruia i se incumbă o instrucție completă în exercitarea profesiei sale și găsind că prin promovarea unor candidați cu totul nepregătiți se comitea o eroare ce leza răspunderea morală pe care trebuia să o aibă Statul în supravegherea unui exercițiu real al profesiei, Consiliul profesoral al Facultății de Farmacie din București prin adresa nr. 167 din 11 martie 1924, semnată de decanul facultății, Ștefan Minovici (1867-1935), roagă ministerul să ia următoarele măsuri: 1. suspendarea imediată a învățământului farmaceutic de la Universitatea din Cernăuți până la data când se putea organiza conform cerințelor; 2. anularea diplomelor de farmacist a celor care nu posedau certificat de absolvire a liceului; 3. ridicarea dreptului de liberă practică a celor 22 de farmaciști care deși fuseseră înscriși în facultate cu certificatul de absolvire a liceului, totuși avându-se în vedere că situația precară în care se afla învățământul farmaceutic din Cernăuți, ei nu au putut să-și însușească complet cunoștințele profesionale, motiv pentru care urmau a fi chemați înaintea Direcției generale a serviciului sanitar pentru a trece un examen de liberă practică. O cerere asemănătoare o va remite ministerului și la 14 martie 1924, insistându-se, printre altele, ca revizuirea diplomelor eliberate de Universitatea din Cernăuți să fie făcută de către Facultatea de Farmacie din București (15).

Pe aceeași linie, la 12 februarie 1924 Consiliul profesoral al Facultății de Farmacie din Capitală solicitase Ministerului Instrucțiunii, iar acesta îi aprobase, ca toate echivalările diplomelor de farmaciști obținute la universitățile din străinătate să

fie efectuate numai la București, motivând că în alte centre universitare studiul farmaciei era slab dezvoltat.

Deși acest argument era într-adevăr foarte plauzibil, propunerea a revoltat totuși cadrele didactice de la universitățile din Cluj și Iași, și după a căror demersuri, ministerul de resort a fost obligat să declare, la 28 noiembrie 1925, că „deoarece facultățile farmaceutice din Iași și Cluj au fost menținute cu organizația lor actuală, care le dă dreptul de a elibera diplome de farmaciști, ministerul nu poate să le ridice dreptul de a echivala diplomele străine...” (16).

Fața de cererile extrem de drastice, însă drepte, ale Facultății de Farmacie din București, din documentele de arhivă cercetate nu reiese că Ministerul Instrucțiunii Publice ori Direcția generală a serviciului sanitar și-ar fi însușit în vreun fel propunerile, ci, dimpotrivă, aceste instituții au dat dovadă de multă înțelegere față de studenții aflați în dificultate, prin dispozițiile promovate, ajutându-i pe toți să intre fără daune pe făgașul legalității.

Ni neni dintre absolvenții perioadei românești nu și-a pierdut diploma, ori dreptul de liberă practică a farmaciei.

Amintim în acest context, că unul dintre cei douăzeci și doi de absolvenți cu bacalaureat a fost farmacistul Virgil Crainic (1899–1978), licențiat în Cernăuți la 20 octombrie 1923, libera practică fiindu-i acordată de Consiliul sanitar superior cu jurnalul nr.1287 din 1 martie 1924. Acesta a fost un foarte bun profesionist, trecându-și în 1931 doctoratul în farmacie la Bruxelles, și ca farmacist militar cu gradul de colonel a devenit farmacist-șef al armatei române în perioada 16 mai 1945 – 31 decembrie 1948.

**Profesor Nicolae D. Costeanu,
decanul Facultății de Științe
din Cernăuți, 1924/1925.**

Deși în 1923 se hotărâse admiterea la examenele de licență doar a celor cu liceul terminat, totuși, un an mai târziu însă, cu adresa nr. 101 766 din 9 octombrie 1924, ministerul a dispus ca să fie primiți la examene și studenții ce nu aveau bacalaureat. Adresa ministrului menționa că astfel de studenți urmau a fi primiți la examenele de licență numai până la sfârșitul lunii octombrie 1924, dată la care înceta definitiv a mai funcționa secția de farmacie din Universitatea Cernăuți (17).

Această ultimă decizie a fost luată de minister ca urmare a unor cereri ale studenților farmaciști din Cernăuți, ce nu reușiseră să obțină bacalaureatul în termenul fixat. Deși li se crease această înlesnire, dintre studenții astfel vizati nu s-au prezentat totuși la sesiunea din octombrie 1924, se pare, decât patru dintre ei, printre cei reușiți la examene numărându-se Schwarzmann Feiga Brana

și Iacob Ebner, licențiați la 15 octombrie 1924 și care au dobândit libera practică în baza jurnalului Consiliului sanitar superior nr.1612 din 2 aprilie 1925 (18). Obținând între timp bacalaureatul ori certificatul de absolvire a liceului, în aprilie 1925, ceilalți candidați vor solicita din nou să li se permită susținerea examenelor de licență la Cernăuți.

După ce ministerul le refuză în mai multe rânduri aprobarea, la insistențele studenților și a decanatului Facultății de Științe, ministrul Constatin Angelescu, dând dovadă de bunăvoință, le aprobă ultimilor șase studenți să-și susțină examenele de licență la Universitatea din capitala Bucovinei.

Astfel, cererea Facultății de Științe nr. 475 din 13 iunie 1925 primește sub nr. 71 059 din 2 iulie 1925 următorul răspuns din partea Ministerului Instrucțiunii Publice: „Decan. Fac. de Științe Cernăuți / În referire la adresa Dv. nr. 475/1925, avem onoarea a Vă aduce la cunoștință că pentru lichidarea secțiunei Farmaceutice de la Fac. de Științe din Cernăuți, Ministrul aprobă și numai pentru ultima oară, ca următorii studenți farmaciști în număr de șase: 1. Cherrier Wilhelm; 2. Schwab Ioan; 3. Adlerberg Josef Hirsch; 4. Stein Leo; 5. Schüttenberg Mordko; 6. Mandelbaum Siegfried, de la Fac. de Științe din Cernăuți, să depună ultimul examen de fine în farmacie“ (19).

Arătând situația celor șase studenți, decanul Facultății de Științe, Nicolae D. Costeanu (1884–1969), notase în adresa nr. 475, amintită mai sus, că primii doi candidați fuseseră respinși la examenul de *magister* în anul 1922, respectiv 1921, al treilea și al patrulea terminaseră studiile în 1924, iar ultimii doi, având bacalaureatul, absolviseră studiile în iunie 1925. Susținându-și examenele, aceștia își vor trece licența la 22 octombrie 1925 (Ioan Schwab la 2 decembrie 1925), reușind să dobândească diplomă de farmacist.

Diplomele lor au fost apoi legalizate ca valabile, obținând dreptul de liberă practică a farmaciei în țară din partea Ministerului Sănătății Publice și Ocrotirii Sociale în baza avizului dat de Consiliul sanitar superior prin jurnalul nr. 1802 din 16 decembrie 1925 (20).

Aceștia au fost, astfel, ultimii absolvenți ai învățământului farmaceutic la Universitatea română din Cernăuți.

NOTE BIBLIOGRAFICE

1. Norst, Anton, *Alama Mater Francisco-Josephina*, Cernăuți, 1900, p. 23–24.
2. Norst, Anton, *loc. cit.*, p. 36–37; Obermayer-Marnach, Eva (ed.): *Österreichisches biographisches Lexikon 1815–1950*, Viena, vol. 8, 1983, p. 276.
3. Lipan, Vasile I. *Studiul apelor minerale românești în secolul al XIX-lea*, București, 1996, p. 17.
4. Breit, Alfred, *Die Entwicklung des pharmazeutischen Hochschulstudium bis zur Jahrhundertwende in Österreich*, în: *Österr. Apoth.-Ztg.*, nr. 12, p. 332–336; Ganzinger, Kurt, *Das Pharmaziestudium an der Wiener Universität von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis zur Reform von 1922*, în: *Österr. Apoth.-Ztg.*, nr. 19, 1965, p. 316–338.
5. Wagner, Rudolf, *Das multinationale österreichische Schulwesen in der Bukowina*, München, 1986, vol. 2, p. 144–148.
6. Lipan, Vasile I., *Paulina Cruceanu – prima farmacistă din România*, București, 1995, p. 6.

7. Ganzinger, Kurt, *Die Pharmazie an der ehemals deutschen Universität in Czernowitz*, în: Österr. Apoth.-Ztg., nr. 15, 1977, p. 289-293.
8. Knoll, Friedrich, *Fritz Netolitzky (1875-1945)*, în: *Ber. d. Dtsch. Botan. Ges.*, nr. 68 A, 1955, p. 109; Obermayer-marnach, Eva (ed.), *loc. cit.*, Viena, vol.7, p. 76-77; Mayer, Herbert: *Fritz Netolitzky - 1875 bis 1945*, în: *Kaindl - Archiv*, Stuttgart/München, 1986, p. 26-33.
9. Lipan, Vasile I., *Organizații farmaceutice internaționale*, București, 1977, p. 4-10.
10. Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare - A.N.I.C.), *Fond M.C.I.P.*, dos. 657/1923, f. 10-11, 32-33.
11. *Idem*, f. 127.
12. *Idem*, dos. 491/1924, f. 3-4v.
13. *Monitorul Oficial* - Dezbaterile Adunării Naționale Costituante a deputaților, nr. 56 din 19 mai 1923, p. 1599.
14. A.N.I.C., *Fond M.C.I.P.*, dos. 656/1923, f. 2ff.
15. *Idem*, *Fond Min. Muncii*, dos. 82/1923, f. 411-412
16. *Idem*, *Fond M.C.I.P.*, dos. 483/1924, f. 18, 59; dos. 510/1924, f. 164
17. *Idem*, dos. 501/1925, f. 57.
18. *Monitorul Oficial*, nr. 97 din 6 mai 1925, p. 5023 și nr. 43 din 21 februarie 1926, p. 2217.
19. A.N.I.C., *Fond M.C.I.P.*, dos. 502/1925, f. 84, 110 v.
20. *Monitorul Oficial*, nr.284 din 23 decembrie 1925, p. 14 498, și nr. 286 din 30 decembrie 1925, p. 14 621-14 622.

Notă: Fotografiile reproduse după: R.Wagner (1), A. Norst (2,3,4), H. Mayer (5), A.N.I.C. (6), familia Costeanu (7).

SUMMARY

The author reveals a certain aspect of the academic education at the University in Cernowitz, namely the pharmaceuticals department that will soon celebrate its 120 anniversary.

The University „Francisco-Josephina“ in Cernowitz was founded on October 4/1875. As its curriculum did not comprise the pharmaceuticals department, this was attached to the Faculty of Philosophy within the University. Some renowned professors are called forth for their activity within this department both during the Habsburg domination in Bukovina and it the period that followed the Unification of 1918.

They are Richard Přibram, Alois Handl, Veit Graber, Caesar Pomeranz, Fritz Netolitzky, Nicolae D. Costeanu and others. Of interest is also the history of the activity of numerous graduates who subsequently became pharmaceutical well known in Bukovina and abroad.

Teorie, critică și istorie literară

IDEILE LITERARE ALE LUI ION LUCA

Nicolae Cârlan

Suceava

1. „UN OM NĂZUIND CĂTRE ARTĂ“

În raport cu unii dintre congenerii săi (Camil Petrescu, G. M. Zamfirescu, Victor Ion Popa, Ion Marin Sadoveanu și chiar Nicolae Iorga cu care, ca dramaturg, prezintă cele mai evidente afinități), Ion Luca nu manifestă marcante disponibilități în a-și etala, prin demersuri teoretice, programul de creație, a cărui existență implicită nu avem motive s-o punem sub semnul îndoielii atâta vreme cât creația sa majoră ne dovedește că nu-i concepută sub zodia hazardului, a aleatorului. Scrutându-i opera din acest unghi de vedere, se observă mai întâi predispoziția nedisimulată spre o problematică „exotică“, autorul colectându-și subiectele din Egiptul antic (*Amon-Ra*), din orizontul lumii iudaice (*Salba reginei* – în variantă inițială; *Iuda din Carioi*), din spațiul bizantin (*Femeia cezarului* – în prima versiune, intitulată *Evdochia și Năframa iubitei*), din Rusia ultimului țar (*Javra pământului*), din universul vieții americane (*Delta blestemată* și *Când țipă animalul*) sau dezbătând o chestiune biologică de-a dreptul insolită – telegonia – în piesa *Femeia, fiica bărbatului*. O altă caracteristică, la fel de izbitoare pentru dramaturgia lui Ion Luca, consistă în preferința sa pentru subiecte inspirate din istoria națională (*Cele patru Mării, Icarii de pe Argeș, Chiajna, Alb și negru, Dumitra, Cuza-Vodă*), ca și, după cum am văzut mai sus, din aceea universală (excepție făcând piesa *Femeia, fiica bărbatului*). În fine, tezismul, mai totdeauna neasimilat până la diluție totală în substanța dramatică, precum și practicarea ostentativă a versificației în câteva piese, scrise, după cum notează autorul cu un fel de teribilistă și dulce infatuare, „cu rime pline, în cuvinte perechi, nerepetate în tot cuprinsul lucrării“, dau, în mare, o idee despre orientările tematice, ca și despre unele excentricități proprii dramaturgului nostru. Dar, de aici și până la un anume program de creație ori de ideologie artistică, fie ea și sui-generis, e o distanță care echivalează cu diferența dintre intuiție și conștientizare, pe care vom vedea că, în felul lui, Ion Luca o va parcurge la un moment dat.

Descoperindu-și cu întârziere (după anul 1930) vocația, dramaturgul s-a lansat într-o frenetică activitate de creație, scriind și publicând, între anii 1933 și 1947, nu mai puțin de nouă piese de teatru, toate viabile și, în aceste condiții, e limpede că dispunea de puțin timp ca să-și mai pună, constant, și problema teoretizărilor riguros elaborate, până la convertirea lor într-un program coerent și corect articulat. Că virtualitățile teoretizării nu-i erau străine o atestă eseurile *Raționalismul în drept, Morala raționalistă, Meliorismul pragmatic* și, chiar, *Bolșevism și creștinism*, toate

probând și un orizont de cunoaștere filosofică cel puțin acceptabil, ca și posibilitatea de a mînuși idei, concepte, noțiuni, terminologie din sfera abstracțiilor speculative, filosofice sau religioase, cu o ușurință evidentă.

Dacă prin aceste eseuri nu intrăm în contact cu domeniul esteticului, este cazul să notăm că tot din această vreme datează o conferință, „ținută în Chișinău, în sala eparhială, la 28 mai 1923”¹, în cuprinsul căreia opțiunea lui Ion Luca pentru o anumită înclinare spre ideologia literar-artistică își face pentru prima oară apariția. S-ar părea că la mijloc nu-i decât un simplu fapt incidental, autorul urmărind, mai degrabă, o demonstrație, prin intermediul analogiei, în sprijinul consolidării în conștiința publică a noii realități geopolitice, numită România Mare, referințele la „jertfa zidirii” din cunoscuta baladă istorico-mitologică despre Mănăstirea Argeșului oferindu-i, în acest sens, suficiente argumente convingătoare. Însă, cum aceste argumente sunt extrase din perimetrul unei opere de artă care, la rândul ei, are ca sistem de referință geneza tot a unei opere de artă, este cât se poate de clar că premisele manevrării cu un set mai mult sau mai puțin consistent de idei din universul creației sunt asigurate cu prisosință.

După o disociere între „filosofia [=înțelepciunea] populară” și „filosofia solitarului”, cu preferință, firește, pentru cea dintâi (aceasta întrucât „nici o înțelegere a vieții nu poate să fie infailibilă – zice oratorul – decât aceea care s-a realizat în viața sufletească a poporului, care trăiește și în care a consacrat-o experiența neîntrerupt înregistrată în memoria populară”), conferențiarul porcede la o descriere sugestivă a mănăstirii, din care se observă că harul expresiei inspirate, ca și acela al retoricii persuasive nu-i lipseau: „Cine a văzut proiectându-se pe orizontul purpuriu al unui asfințit de soare contururile clădirii mănăstirii, așezată pe postamentul care o ridică zveltă în vederea tuturor, cine s-a apropiat de ea și a văzut minunata distribuție a broderiilor variate săpate în ziduri, cine a văzut coloanele ce sprijinesc boltele mari și mici, drepte sau răsucite, cine a văzut bogăția țesăturilor de sculpturi și culori, de aur, de pietre prețioase, de candelabre, de sfeșnice și candelabre, peste a căror armonie de linii, de proporții, de colorit se revasă discret prin ferestre lumina din amurg, care, pentru a nu turbura grămădirea îmbelșugată de artă, nu îndrăznește să se strecoare decât în formele sculpturale pe care le conturează broderia de marmoră, care acoperă ferestrele, cine a simțit frăgezimea ce o capătă glasul cântărilor răsunând în golul cupolelor, desigur uimit a stat deoparte, uimit aproape, răpit cu desăvârșire în interiorul ei.”

Concluzia firească ce i se impune autorului a fi extrasă din această cuceritoare exortatie poetică nu poate fi alta decât aceea că Mănăstirea Argeșului „rămâne unul din marile obiecte de artă de ansamblu ale lumii”, care procură contemplatorului „rarul sentiment al sublimului”. Dar, până aici, avem de a face doar cu o caracterizare și o constatare. În domeniul propriu-zis al ideilor despre artă intrăm abia când conferențiarul își propune să răspundă la problema atitudinii împrăștiate de „cugetarea poporului față de această arătare ca din basme”, ca plăsmuită, altfel spus, de fantezia umană. Răspunsul vizează tot un produs al fanteziei, singura compatibilitate admisă într-o atare conjunctură de mentalitatea populară: „O atătare ca din basme poporul nu și-a putut explica decât tot printr-un basm, un basm al zidirii”. Cu alte cuvinte, un basm despre un basm, devenit „o întretesătură de cugetare așa de înaltă, încât acest al doilea basm, țâșnit din sufletul poporului nostru, formează cu cel dintâi cea mai splendidă tovarășie: un lucru superior cu o înțelegere a lui superioară”. Cantonat la nivelul de exprimare discret metaforizată, ținând de bunul-simț, Ion Luca

se referă la o îngemănare adecvată dintre *cugetare* și *act* care presupune „o încordare de suflet superioară, o concentrare a întregii firi a zidurilor“, ceea ce va să însemne că actul creației artistice impune condiții psihologice cu totul speciale, deoarece „numai deplina pasiune a inimii“ se convertește în „chezașa unui creațiuni desăvârșite“.

Metamorfoza sufletească a lui Manole până să ajungă la descifrarea tainei izbânzii, schematic și sumar surprinsă de autorul anonim, nu dobândește sub incidența analitică a lui Ion Luca alte valențe, ci se dezvăluie simplu, de la „inima indiferentă, rigidă, rece“, la început, până la ipostaza în care „cugetarea, inima sa, întreaga sa existență se topea în viziunea operei concepute dar neînfăptuite“. De unde se poate deduce că „înainte de a fi zidire, linie, ornament, proporții, structură, culoare, valoare, Biserica episcopală a fost trăire interioară, intensă, profundă. A fost credință“². Manole accede la condiția de creator în momentul când decelează „taina neputinței de a închea zidul“, taină ce nu poate fi apropiată mental, lucid, pe căile rațiunii, fiind o taină „pe care n-o înțelege decât cu sufletul“, prin intermediul sensibilității. Înfăptuirea ei rezidă într-un imperativ teribil: „trebuie un olocaust“, un sacrificiu, deoarece „cheagul zidirii este jertfă“, efortul fără jertfă neavând drept corolar decât o împlinire comună, proprie omului de talent, iar nu aceleia de geniu, cum este, de altminteri, Manole. Jertfindu-și iubirea și, odată cu ea, însăși șansa continuității în plan biologic, Manole se înalță „deasupra legăturilor de dragoste care-l legau cu pământul“ – aceasta fiind singura condiție ce-i permite a înfăptui „idealul de realizare a supremei opere“. „Arta înfăptuită kenotic – precizează Mihail Diaconescu – este jertfă interioară, urcuș anabasic și viziune filocalică“³. Manole își pune, astfel, pentru prima dată acum chestiunea condiției ultime a creatorului menit să contureze opere de artă situate, din punct de vedere axiologic, la zenitul valorii estetice. Iar această condiție n-o reprezintă decât jertfirea iubirii eului empiric pe altarul iubirii eului creator, metafizic, impersonal. Gândind astfel, Ion Luca ni se recomandă în această etapă a tatonărilor drept „un om năzuind către artă“, cum va nota mai târziu în precuvântarea la drama *Femeia cezarului*.

Prin aceeași modalitate a paralelismului parabolic, Ion Luca își expune opinia în ceea ce privește raportul tradiție-inovație, susținând, pe drept cuvânt, că „nimic nou de seamnă nu se poate înlăța decât pe înfiripările trecutului, că tot ce e nou se sprijină pe vechi, că prezentul se fecundează de trecut“. Drept argument, el aduce în discuție faptul că, în căutările lor, „*Prin ăl aluniș/Prin ăl cărpiniș*“, Domnul Negru-Vodă, „*Cu nouă zidari/Nouă meșteri mari/Și Manole zece/Care-i și întrece*“, nu au stabilit locul noii zidiri decât acolo unde, după înfrigate căutări, au descoperit „*Un zid învechit/Un zid părăsit/Rămas de demult*“. Ceea ce, tradus în termeni discursivi, înseamnă că „opera mare actuală se clădește pe opera trecutului“, tradiția conferindu-i inovației premise pentru rezistență, continuitate, specificitate, valoare.

Iată, așadar, cum se întruchipează comentariul lui Ion Luca referitor la semnificațiile jertfei din balada despre *Mănăstirea Argeșului*. Deși este vorba, mai degrabă, de un pretext spre a justifica jertfele din primul „olocaust“ mondial, în urma căruia s-a înlățat „mănăstirea“ României Mari, important rămâne faptul că oratorul își conștientizează ideea despre înălțare, prin jertfă, din imanent, spre a atinge, prin creație, zonele eterne ale transcendentului.

2. O ARTĂ POETICĂ ÎN NUCE

După ce va fi dobândit o anumite experiență pe tărâmul creației literare, confruntat fiind, triumfal, de două ori și cu luminile rampei, la București (1934) și Cluj (1938), Ion Luca socotește că a sosit momentul să-și dezvăluie crezul artistic, în măsura în care este vorba despre așa ceva, în sens deplin, în cazul textului așezat în chip de precuvântare la drama *Rachierita* (ed. a II-a, Bacău, 1938). În orice caz, putem admite că o concepție despre artă și literatură (dramatică), *în nuce*, se conturează în acest text care vrea să demonstreze că „arta este deplinătatea omului“, ceea ce reprezintă, de fapt, teza fundamentală a crezului artistic al dramaturgului.

În formulări lapidare, de factură sibilinică și concentrație aforistică, îmbrăcate în vestimentația unui metaforism de natură eseistică, autorul își expune crezul estetic de la care a înțeles să nu facă, o vreme, nici un fel de concesii. Cum evenimentul nu s-a mai repetat într-o atare ipostază sintetică și ad-hoc, ne vedem determinați să concedem că dramaturgul a considerat această expunere de principii suficientă pentru conținutul de bază al concepției sale despre artă. În definitiv, nici nu este obligatoriu ca un artist să fie dublat de un teoretician care își expune programul de creație sau, și mai puțin util, își justifică apelul la anumite modalități artistice, atâta timp cât orice operă viabilă nu are nevoie de explicitări spre a fi inteligibilă, iar programul „de lucru“ al oricărui artist se află de fapt înfuzat în însăși structura operei, în conținutul și forma acesteia.

Paradoxal, cel puțin aparent („ciudat și totuși neciudat“, zice autorul), Ion Luca susține, pe bună dreptate, că arta, ca „poruncă a vieții“, se identifică cu nefirescul, și, mai precis și sentențios exprimat, „Arta este firescul de a trăi nefirescul, este viața dincolo de fire“. Prin urmare, arta înseamnă transcendere, transgresare, transfigurare, prin intermediul subiectului creator, a realității obiective, univers viabil, (relativ) autonom, adică necesar și suficient sieși, putând ființa, în ultimă instanță, grație transfigurării, monadologic. În astfel de „definiții“ aproximative, deși proclamate apodictic, descifrăm rezonanțe adaptate din concepția platonicească despre artă drept copie medievală a lumii („firii“) fenomenale; altfel spus, a unei realități secundare (cea sublimată în sufletul artistului, suflet pe care autorul îl aseamănă cu „apa care se zbugumă la țărâmul lumii, oglindă care fărâmițează și strâmbă în valurile ei tot ce se răsfârâge de pe liman și din sine“), așa încât „nașterea unei lucrări de artă“ nu trebuie sub nici un chip considerată „plăsmuire de artă“. Disociația plăsmuire-naștere (similare conceptelor estetice „*viziune internă*“ și „*expresie externă*“ cu care operează Nichifor Crainic⁴) i se impune ca de la sine autorului, deoarece plăsmuirea, fiind „rod lăuntric“, „culmea vieții sufletești“, reprezintă ipostaza virtuală a operei de artă, iar (în)făptuirea, „nașterea“ ei ca act concret și viabil, implică neapărat „darul unui meșteșug“ (=măiestria artistică). De aici, firește, concluzia că „opera de artă este o facere de a doua mână“ (un fel de „joc secund“ sui-generis), „o făptuire afară a vedeniei [=viziunii] desăvârșită în noi“. În acest punct al demersului său, Ion Luca rezonază cu concepția aceluiași Nichifor Crainic care afirmă că „procesul creației artistice constă deci din două faze cu totul deosebite, dar condiționate succesiv: „o fază subiectivă pe care o cunoaște singur artistul, fiindcă locul unde se produce e spiritul lui, și o fază obiectivă, de sensibilizare a viziunii, de care noi ca amatori putem lua cunoștință. Arta, înainte de a exista obiectiv, există subiectiv, în artist. Viziunea lui lăuntrică e lucrul principal, e fenomenul originar al artei“⁵.

Dacă ivirea operei de artă echivalează cu „o facere“ (geneză), rezultă în mod logic, deci și mijlocit, că artistul este un demiurg, și asta întrucât el „alcătuie o lume nouă“, este, prin urmare, „un ziditor“, însă unul care se face, neconținut, și pe sine, prin acumulare de experiență dar și, mai ales, prin cultură, sau, în alți termeni, preocupat perpetuu de autoperfecțiune și autodepășire, cel puțin sub raportul măiestriei dar și al sensibilității cognitive, deoarece arta cere „un suflet măiestrit de cultura gândului și a simțirii“. În acest fel, autorul abordează, tot în maniera maximei densități expesive, marcate figurativ, mai direct problematica specificității și dificultăților pe care le comportă geneza creației, îndeosebi din punct de vedere al „măiestriei“, al „meșteșugului“ artistic: „Cea mai grea măiestrie de ajuns nu este cea făurită de minte, ci măiestria sufletului îndemnată de inimă“. Așadar este nevoie de cultivarea necurmată și prioritară a sensibilității artistului creator, imperativ ce decurge din însăși specificitatea artei ca domeniu (relativ determinant) de manifestare a valențelor creatoare ale spiritualității umane. Este de la sine înțeles că o atare platformă de gândire estetică nu poate fi comparabilă decât cu o exigență artistică de mare atitudine, cu propensiunea statornică spre originalitate și valoare, motiv pentru care Ion Luca repudiază în termeni categorici și fără menajamente „măimutăreala vieții“ (mimetismul brut, imitația mecanică, servilă a realității) și aceasta nu numai din pricină că „arta înseamnă basm“ (fabulație, ficțiune) sau doar pentru că „artistul este omul care trăiește lăuntric simboluri neobișnuite, o lume de poveste“, ci și datorită faptului că reproducția nu diferențiază pe om de celelalte viețuitoare: „A înmulți ceea ce este în chipu-n care este o fac și necuvântătoarele. O astfel de înmulțire nu adaugă nimic la zilnicul nostru“. Dramaturgul consideră, deci, actul creator ca pe o modalitate specifică de detașare a omului față de mediul din care s-a desprins și de dominare a acestuia prin forța de nestăvilă a creației (artistice). Nu este nicidecum dificil și inconvenabil, ba, dimpotrivă, de recunoscut aici o generoasă și deplină încredere în posibilitățile nețârmurite cu care Ion Luca investește pe *homo aestheticus* și, prin el, arta ca produs al sensibilității sale creatoare, imposibil, totuși, de realizat fără aportul „măiestriei minții“.

Coordonata sine qua non care conferă operei de artă – literară – configurația distinctă o reprezintă, în viziunea lui Ion Luca, ceea ce el numește *caracter*, definit prin analogia cu noțiunea. Mai mult, el consideră că „Noțiunea e întâia cioplire de artă a omului. Ea este icoana artei însăși“, fiindcă „are mireasma și tăria multelor din care e stoarsă. Le închipuie pe toate, nefiind toate. Simbol“. Prin urmare, aidoma noțiunii, caracterul se prezintă ca o generalitate contrasă, un produs și nu o sumă a proprietăților comune unui quantum de elemente particulare dintr-un domeniu cu specificitate clar conturată. Pentru a se explica, autorul apelează la o paralelă sugestivă între logică și „literatura de artă“, postulând că așa cum „Logica este drama noțiunilor care între ele, mai pățimaș sau mai puțin pățimaș, se îndrăgesc sau se urăsc“, tot astfel „literatura de artă este drama caracterelor“, care, la rândul lor, ilustrând legea dialecticii hegeliene a unității și luptei dintre contrarii, asigură declanșarea conflictului și susținerea tensiunii dramatice. Inutil să mai stăruim în a sublinia că, într-un astfel de context, termenul „caracter“ nu comportă accepțiuni pendinte de sfera moralei sau a psihologiei, ci de aceea a esteticii literare.

Deși Ion Luca nu precizează, din unghi estetic, semantica acestui concept sui-generis, cu care ulterior va identifica esența dramaturgiei, este de subliniat că, prin intermediul său, el operează distincțiile dintre genurile literare convențional consacrate. Astfel *liricul* ar fi echivalent cu „caracterul povestit de trăitorul lui, în ciocnirea

cu sine și nesinea lui“, iar dramaticul, cu „caracterele povestite de cel ce-și închipuie că le trăiesc alții“. Întreaga diversitate a literaturii, clasificabilă pe genurile și speciile știute, devine reductibilă, pentru Ion Luca, doar la lirism. Deci „omul nu poate fi decât liric“ și, în consecință, „scriem despre alții răsfoindu-ne pe noi“. În această situație, nu trebuie să ne surprindă faptul că epicul nu-și găsește loc în „originala“ (citește: insolita) clasificare propusă de dramaturgul nostru, întrucât se subsumează dramaticului, dacă nu chiar se confundă cu acesta! „Nuvela, epopeea, balada [...] sunt drame povestite“. Reciproca nu numai că n-ar fi valabilă, dar, pentru Ion Luca, nici nu intră în discuție! Cât despre celelalte specii ale genului dramatic, apare ca de la sine înțeles că tragedia și comedia nu sunt altceva decât „drame de teatru, drame-nfiruite prin joc“. Așadar, în viziunea simplificată (și simplificatoare!) a „teoreticianului“ nostru, genul dramatic se reduce la o singură specie – drama! Să notăm încă de pe acum că în practica de creație Ion Luca manifestă o subită amnezie, ignorându-și cu desăvârșire aserțiunile teoretice și scriind nu numai drame, dar și foarte izbutite comedii: *Morișca* – un adevărat model al speciei – sau *Neliniștea doamnei*.

În pofida acestor disociații și delimitări asertotice, autorul nu-și propune, cum ne-am aștepta, să pătrundă și să dezlege „tainele artei“, în sensul zămislirii, al concepției, el manifestând, pe această linie, un scepticism funciar, cu atât mai mult cu cât intimitatea mecanismelor care guvernează creația artistică ne rămâne, până la urmă, inaccesibilă, filosofia însăși dovedindu-se neputincioasă în fața dimensiunilor abisale ale sufletului: „Să nu avem îndrăzneala că știm tainele artei, noi care din vraștea filosofiei ieșim buimaci de neștiința despre suflet. Arta nu are tipare. Știm că naște. Simțim involburarea ei. Atât!“ Ne-am aștepta ca, în acest caz, autorul să facă apel la argumente colectate din sfera teologiei, din speța, să zicem, a „harului divin“, revărsat asupra „celor aleși“ sau a „unei colaborări teandrice“, universal valabilă. Dar, probabil că refugiu în acest domeniu, în care era „la el acasă“, ca doctor în teologie, nu i se va fi părut concludent, atâta timp cât aici „rezolvarea“ problemei se reduce doar la „acceptarea principiilor revelate“⁶. Or, Ion Luca a fost un teolog raționalist, cutureiat de îndoile și încredințat prin efectul demonstrației.

A simți involburarea artei echivalează, la urma urmei, cu un prolog la chestiunea finalității (funcționalității) operei de artă. Opțiunea dramaturgului merge, de astă dată, spre catharsis, în chiar accepțiunea originară, aristotelică a termenului, dacă nu cumva e vorba, în situația de față, mai degrabă despre o asimilare mediată pe filiera maioreșciană: „Arta ne bucură prin părăsirea noastră prin ea în ea“ sau, și mai concludent: „Nu putem avea bucurii înalte sufletești în alt chip decât lăsându-ne în vraja artei, care ne prinde în nefirescul ei depășitor al celorlalte nefirescuri“.

Dacă până aici aserțiunile lui Ion Luca au vizat aspecte privitoare la geneza operei de artă, precum și principii de clasificare a „literaturii de artă“ ori persoana artistului (emițătorul), acum apare în reflecțiile sale și celălalt termen, publicul (receptorul), căruia-i este destinată creația artistică. Demn de reținut este faptul că între emițător și receptor (acesta din urmă atât în ipostaza de spectator, cât și în aceea de cititor) Ion Luca nu așază semnul incompatibilității totale, fiind mai generos decât Nichifor Crainic, cel care stabilea că amatorul (publicul) „nu poate gusta arta decât în operele săvârșite și existente în mod obiectiv“, fiind înzestrat doar cu „ceea ce se numește contemplație sensibilă“, în raport cu creatorul, a cărui intuiție sau contemplație „e de ordin imaginativ“⁷. Dimpotrivă, dramaturgul nostru, după ce proclamase că „lucrarea de artă mărturisește trăirea celui ce a-nfiripat-o“, adaugă imediat că, în același timp, ea „înlesnește trăirea celor ce sunt în stare să viețuiască după artă“. Mai

mult, atât creatorul, cât și publicul se găesc, în viziunea estetică a lui Ion Luca, sub cupola artei, în situații (cvasi)identice, diferențele vizând nuanța și nu esența sau fondul compatibilității: „Este artist și cel ce plămăie lucrări de artă și cel ce numai ajunge să le trăiască izvodite de alții“, sau, după expresia, concesivă, de astă dată, a lui Nichifor Crainic: „Din moment ce amatorul gustă și înțelege opera, el se bucură de geniu real ca și creatorul ei“⁸. Opinia este, firește, valabilă pentru receptorul de condiție comună (publicul larg), fiindcă, în ceea ce-l privește pe receptorul specializat (criticul), preferința dramaturgului se îndreaptă spre cel înzestrat cu vocație și har (de tip călinescian, să zicem), „care e mai rar ca un plămuitor de artă“, nu numai în receptare, ci și în expresie, demersul critic fiind, în această situație, omolog celui propriu creației sau, într-un fel, echivalent: „Povestirea unui critic despre trăirea lui prin mijlocirea unei lucrări măiestre poate fi ea însăși o lucrare de artă“. Pentru celălalt tip de critic, mediocru, dogmatic, Ion Luca afișează un sentiment de compasiune ironică, socotindu-l „cel mai greu trăitor al artei“, deoarece el „spintecă ce trebuie să fie una și oprește ce trebuie să curgă. El caută prilej de laudă și dojană închenarând frânele trăite cu pervazurile științei lui“. Dramaturgul respinge, de plano, „năravul judecății“, calificându-l drept „demon vrăjmaș al lucrării de artă“. Este cel puțin de presupus că Ion Luca vizează aici analiza pedestră și nesupusă la obiect, precum și judecata formulată sentențios, predispusă la verdicte categorice și cu pretenții de infailibilitate, care, prin lipsă de flexibilitate și prin imposibilitate de înțelegere a operei de artă ca univers coerent și ca „structură deschisă“, generează riscul clasării unei opere viabile artisticește ca pe un dosar căruia-i este definitiv interzis dreptul la recurs.

Tendința lui Ion Luca merge (dincolo de unele inconsecvențe, izvorâte, probabil, și din tendința „originalității“) spre un ideal, deși eclectic, totuși elevat, privitor la ivirea și modul de ființare proprii operei de artă, la rosturile și menirea ei (și, implicit, ale artistului) în lume. Din silogistica metaforizată, de evidentă concentrație și densitate semantică, în care autorul și-a redactat această *ars poetica in nuce*, se degajă, concomitent, și o încredere nețarmurită în posibilitățile artei, atât la nivelul creației, cât și la acela al receptării, de unde și concluzia că „arta este deplinătatea omului“.

3. DESPRE „CONTRAPONDEREA DIN SUFLETUL SPECTATORULUI“

Am constatat că în arta poetică a lui Ion Luca, atât câtă și cum este ea, nu se neglijează aspectul privind receptarea mesajului operei de artă, conotațiile multiple ale acesteia, întruchipate prin concomitența formei și conținutului. Dacă autorul ar fi dezvoltat acest nucleu de artă poetică sui-generis, ar fi avut – cine știe? – șansa unei contribuții de oarecare pondere în dinamica ideologiei literare din perioada interbelică. Însă, așa cum a observat și altcineva, dacă exceptăm precuvântarea la ediția a doua a dramei *Rachierita* (1938), confesiunile lui Ion Luca despre arta dramaturgului datează exclusiv din ultima perioadă a activității sale de creație⁹, fiind formulate cu prilejul celor câteva interviuri acordate sau în cuprinsul unor programe de sală editate la reprezentările scenice ale unora dintre piesele sale. Oricum, acestea reprezintă

puncte de vedere sporadice și fortuite, neînchegate într-un sistem teoretic coerent. Vom constata puțin mai târziu că aceste mărturisiri din programele de sală (puține la număr) au fost deversate în interviuri, în formulări parafrazate sau chiar mot-à-mot, dar, până atunci, lui Ion Luca i s-a mai ivit o dată ocazia să-și etalaze disponibilitățile teoretice. Anume, la 1 aprilie (!) 1957, când Consiliul artistic de la Teatrul Armatei (Laurențiu Fulga, Nineta Gusti, Sandina Stan, George Vraca, Ion Șahighian) pune în discuție piesa *Doamna Chiajna*¹⁰, căreia i se aduc de către Laurențiu Fulga grave reproșuri în privința mesajului, considerat „inuman“, a viziunii autorului care a creat un personaj (Chiajna) ce „nu poate constitui un model pentru istoria țării“ și cu atât mai puțin „tipul de esență al poporului român“, în fine, un personaj care „nu poate sta alături de figurile eroice ale istoriei noastre“, și aceasta, în condițiile în care, practic, în economia piesei, personajele în măsură „să contracareze goana Chiajnei după putere“ sunt ca și inexistente. Să observăm, cu titlu de constatare numai, că avem de a face cu o critică minată cel puțin de inadecvare la obiect, ale cărei motivații nu prezintă interes pentru discuția de față.

Cultura amplă, deși haotică în felul ei, și experiența de dramaturg ale lui Ion Luca sunt principalele atuuri care-i permit să aducă discuția, mai întâi, pe terenul convenabil al receptării și al specificității artistice intrinseci dramaturgiei. El pornește de la un exemplu clasic și de notorietate generală: *O scrisoare pierdută* de I.L. Caragiale, precizând că „Dacă unui personaj negativ principal dintr-o piesă îi lipsește o contrapunere într-un personaj pozitiv, tot așa de puternic, [aceasta] nu răpește lucrării caracterul dramatic“.

Mizând pe receptare, Ion Luca uzează de o argumentație care ne trimite cu gândul la ideile estetice ale lui Titu Maiorescu în legătură cu comediile lui I.L. Caragiale, unde dramaturgiei i se solicită, de pe o platformă a judecății estetice, „înfățișarea unor tipuri, simțăminte și situații în adevăr omenești, cari prin expunerea lor artistică să ne poată transporta în lumea închipuită de autor și să ne facă, prin deșteptarea unor emoțiuni puternice [...], să ne uităm pe noi înșine în interesele noastre personale și să ne înălțăm la o privire curat obiectivă a operei produse“¹¹. Nu altfel gândește Ion Luca atunci când vorbește de „contraponderea“ personajului negativ, declanșată în sufletul spectatorului care, firește, nu și-ar găsi acolo resortul dacă acest personaj din piesă nu ar fi înfățișat de autor astfel încât spectatorul, fiind provocat la obiectivare, să-l recepteze ca atare. Mutățiile morale din structura psihologică a spectatorului, tocmai datorită receptării negativului ca malefic, dobândesc un sens modelator pozitiv. Iată, în formularea lui Ion Luca, această idee a reacției inverse, generatoare de stări psihico-morale pozitive, prin receptarea negativului din artă, aidoma cum imaginea negativă a clișeului devine pozitivă pe hârtia fotografică în baia de soluție revelatoare.

„În multe piese clasice există într-o măsură mai mare sau mai mică personaje pozitive, când central este un personaj negativ. Dar contraponderea cea mai neglijată de autor și de critici nu e într-un personaj pozitiv pe scenă. Ea se găsește uitată de toți în sufletul spectatorului. Un autor, când are un personaj negativ, el are datoria să stimuleze prin mijloace artistice (înfățișarea negativului) pozitivul din sufletul spectatorului.“

Când piesa reușește să stârnească antipatia în spectator, împotriva personajului negativ, el face dovada că a folosit la maximum pozitivul din sufletul spectatorului și contraponderea cerută“.

Este indubitabil că Ion Luca se bizuie, ca dramaturg, pe „complicitatea“ spectatorului/cititorului, în a cărui structură interioară subzistă, aprioric, latențe

morale pozitive, ale căror mecanisme intră în acțiune pe măsură ce se derulează, prin operă, aspectele negative ad-hoc întruchipate artistic. Este vorba, așadar, de a miza pe reacția psihologică inversă, echivalentă cu feed-back-ul din cibernetică, efectul fiind acela de respingere, iar nu de coalizare cu negtivul din creația artistică. Dramaturgul evocă posibilitatea „contraponderei”, prin soartă sau întâmplări, din literatura elină, sau „contraponderea” personajului negativ prin mai multe personaje pozitive, de mai mică anvenzură dacă le privim separat. „Contraponderea” printr-un singur personaj ar fi mai puțin recomandabilă și redusă ca efect, fiind asociată cu contrastul alb-negru din fotografie, pe când „contraponderea” prin mai multe personaje ține, prin sugestie policromică, de pictură. Și de data aceasta reducățiile sunt restrictive și, fatal, schematic, mai cu seamă că, între timp, fotografia beneficiază și de policromie, și de calități artistice. Oricum, valabilă rămâne ideea că opera de artă (dramaturgică), reflectând negativul vieții morale, nu este, *ipso facto*, imorală și nici nu stimulează imoralitatea, chestiune asupra căreia nu mai trebuie insistat, pentru că ar însemna să reproducem sau să parafrazăm considerațiile maioresciene, bine cunoscute de altfel. Întreaga discuție se reduce, în ultimă analiză, la ținuta artistică a operei de artă, ceea ce înseamnă că rezolvarea se tranșează pe teren estetic, unde regăsim implicate și dimensiuni morale transfigurare artistic. Altminteri, ignorându-se diferența specifică, se ajunge la o gravă confuzie a domeniilor și la alterarea atât a valorilor estetice, cât și a celor morale.

4. DESPRE CONDIȚIA DRAMATURGULUI ȘI A DRAMATURGIEI

Fără a se distinge prin originalitate, intervențiile ulterioare ale lui Ion Luca în domeniul ideologiei artistice, menținându-se strict în perimetrul dramaturgiei, sunt ocazionate de câteva interviuri¹² și de programul de sală la spectacol arădean cu piesa *Rachierita*, din anul 1967¹³. Să notăm faptul că opiniile din acest program au fost transferate în contextul unor interviuri de mai târziu aproape tale quale. Deși, prin impactul împrejurărilor, dată fiind varietatea întrebărilor, asistăm la o dispersare a universului ideatic, părerile formulate cu atari prilejuri se caracterizează prin spontaneitate și sinceritate și relevă preferințele scriitorului pentru tematica și formulele de creație asumate, observațiile sale întemeiate pe o îndelungată experiență, în legătură cu condiția dramaturgiei și a dramaturgului în cadrul artei literare și al artei spectacolului.

În esență, opiniile lui Ion Luca expuse în atari situații pot fi structurate precum urmează:

- specificul dramaturgiei (îndeosebi în raport cu proza);
- relația dintre dramaturgie și teatru; reprezentarea scenică a dramaturgiei;
- dramaturgia istorică și cea de actualitate;
- arta literară în dramaturgie¹⁴.

În viziunea lui Ion Luca, dramaturgia, ca artă a scrisului, se împlinesc prin concursul a doi factori: „vocația” (talentul) și „meseria” (meșteșugul, măiestria), înfățișându-se drept „cea mai grea” „dintre toate artele scrisului”, prin „legile ei aspre”¹⁵ care o fac „foarte pretențioasă”. Experiența dramaturgului își spune aici

cuvântul nu ca o pledoarie pro domo, căci, iată, în termeni aproape identici, aceeași observație o făcea și C. Dobrogeanu-Gherea încă din 1895: „Pentru înjghebarea unei piese de teatru, se cere un anumit meșteșug, o tehnică anumită, care o fac foarte grea”¹⁶. Libertățile la îndemâna prozatorului îi sunt interzise dramaturgului: „Prozatorul – consideră Ion Luca – are la dispoziție zeci de ocolșuri pe albia scrisului, dramaturgul – nici unul”¹⁷. El se înfățișează deschis și mi se pare că trebuie să fie cel mai complet ca pregătire intelectuală și ca pregătire de viață”. De altfel, însuși talentul dramatic impune o atitudine deosebită față de viață: „Cel care are talent dramatic iubește viața după norme specifice: cu totul altfel decât în poezie și proză”. În acest sens, I.L. Caragiale operase o distincție netă între „concepțiunea poetului” și „concepțiunea dramaturgului”¹⁸, acesta din urmă fiind asemuit mai degrabă cu arhitectul a cărui concepție din schițe și planuri se materializează în construcția propriu-zisă prin aportul altor „meșteri”, în cazul în speță: regizori, actori, scenografi etc.

Se explică, în felul acesta, de ce Ion Luca apreciază că întreaga trudă creatoare a dramaturgului se impune a fi sprijinită necurmat pe o solidă bază cognitivă, acesta trebuind să fie „un om cu o vastă cultură. Talentul nu ajunge”. Condiția dramaturgului se completează cu încă o cerință: „a fi un om al progresului”, ceea ce implică „a ține pasul cu spiritul vremii”, deziderat la care se ajunge prin muncă asiduă. În sfârșit, fără a neglija dimensiunea afectivă, accentul pe un cât mai larg orizont cultural apare atunci când lui Ion Luca i se cere un sfat pentru un tânăr dramaturg: „Să-și făurească o cultură – zice el – care să-l împlântă cu înțelegere în toate epocile, nedisprețuind nimic din ceea ce a cutremurat sufletul omenesc”.

O disociație aparent paradoxală operează Ion Luca între dramaturgie și teatru, acesta din urmă fiind „motivul de joc, fascinația scenei cu toate elementele care o compun”, în vreme ce „dramaturgia înseamnă caractere”. Cu toate că teatrul este legat „în primul rând de noțiunea de spectacol” (însă „spectacolele sunt și meciurile de fotbal, și cursele de cai”!), el reprezintă totuși o condiție a existenței și dezvoltării dramaturgiei, fiindcă „dramaturgia înseamnă dezvoltarea într-un spectacol a caracterelor”. Și dacă textul reprezintă „rațiunea fundamentală a dramaturgiei”, pe de altă parte ea (dramaturgia) „este unica posibilitate de a face ca teatrul să reziste în timp”. Relația, deci, este una biunivocă, cu pondere în favoarea dramaturgiei care își găsește rațiunea de a fi și numai în actul lecturii, avantaj de care teatrul nu poate beneficia, deoarece reprezentările teatrale fără aportul dramaturgiei sunt „forme interesante de spectacol dar [...] nedurabile”. Ion Luca operează, prin urmare, o distincție netă între teatru ca artă a spectacolului și teatru ca scriitură, ca operă beletristică, altfel spus, între teatru și dramaturgie, arte ale căror domenii se diferențiază dar se și interferează, intercondiționându-se reciproc, determinant rămânând elementul dramaturgic, textul literar¹⁹.

Dintre toate legile teatrului și (implicit) ale dramaturgiei, Ion Luca își fixează atenția doar la aceea a unității de timp care, la el, capătă o formulare și un conținut diferite de ceea ce se cunoaște din poeziile clasice, autorul echivalând, așa cum am văzut, timpul acțiunii din opera dramatică (recte: dramaturgică) cu timpul necesar receptării acesteia de către publicul spectator: „într-o piesă acțiunea are un timp anume, care este tocmai timpul dezvoltării temei dramatice în sufletul auditoriului [și cititorului – n.n.]. Împărțirea pe acte e subordonată tocmai acestui timp și, în genere, toată piesa”. Nicăieri în intervențiile cu tentă teoretică ale lui Ion Luca nu mai întâlnim referințe la această regulă și, prin însăși forța lucrurilor, suntem constrânși să ne mulțumim cu o atare formulă asertotică din care deducem că timpul obiectiv,

necesar reprezentării (lecturii) unei piese de teatru, se impune a fi echivalent (nu și, neapărat, identic), concordant cu timpul psihologic necesar receptării.

În privința reprezentării scenice a dramaturgiei, opțiunea lui Ion Luca este categorică: „în spectacol trebuie respectat punctul de vedere al autorului“. Mai ales când acesta este în viață. El nu crede, pe bună dreptate, „în șansa interpretării ultramoderniste“ și, în legătură cu dramaturgia istorică, pledează pentru „realismul scenic, evitarea grandilocvenței, pasiunea jocului“ prin care spectatorul trebuie plasat „în istorie“, „în lumea trecutului“, excluzând extragerea elementelor exterioare: „Prefer un spectacol gândit pe liniile lui interioare oricărui foc de artificii“, pentru că „orice schimonosire decorativă, de îmbrăcăminte sau de joc în teatru tulbură sufletul spectatorului român, dezgustându-l de ce vede“. În definitiv, „drumul spre marele teatru“ nu i se înfățișa altfel nici lui G. Călinescu, care, în 1963, observa că „solemn ori burlesc, ori aristofănesc, adevăratul om de teatru, ca și vulnerabilul literat, este un gânditor. Gândirea atrage pe spectator mai mult decât șuierătura goală. Grandilocvența, hiperbolismul, gesticulația pompoasă, acestea nu sunt gravitate, ci bufoneria gravității, afară de cazul când slujesc spre a defini un personaj“²⁰. Cum dramaturgia, ca orice gen literar, își construiește imaginile artistice prin intermediul cuvântului, Ion Luca, neabsolutizând funcția acestui element, consideră că „aici stă secretul, marea șansă a teatrului și nu în arabescul mișcării“. Este, acesta, un motiv pentru care el pledează pentru „arta cuvântului“ în spectacol, neacceptând „mișcarea încărcată și foarte complicată, făcută fără simțul măsurii“, căci – se întreabă retoric dramaturgul – altfel „cum mai *aude* și *înțelege* spectatorul replica?“ (s.n.).

Lucru firesc la un dramaturg cu predilecție pentru dramaturgia de inspirație istorică, observațiile lui Ion Luca poposesc mai stăruitor asupra ideilor ce decurg din cultivarea acestei specii dramatice. Într-o formulare de concentrație și limpezime aforistică, el își precizează viziunea de pe un fundament de gândire modernă, afirmând că „a scrie teatru istoric înseamnă a proiecta eternitatea caracterelor pe o îmbrăcăminte din trecut“. Așa după cum vom vedea, în creația dramaturgului, recursul la istorie nu a constituit un scop în sine, ci un mijloc de a întruchipa, cu instrumentele proprii măiestriei artistice, idei și sentimente etern umane, căci, precum zice el însuși, „dramaturgia adecvată mânuie permanențele sufletului omenesc“, dintre care enumeră: „dragostea noastră, puritatea, lupta pentru putere, ura“, dar și „problema personalității omului, a fidelității, a maternității“. Se justifică astfel și convingerea autorului că opera sa este străbătută de „un adânc sentiment al prezentului“, firește al acelui prezent continuu, care face ca opera de artă să fie mereu contemporană cu oamenii tuturor timpurilor și locurilor, adică universală. Apelul la realități revoluate se explică prin necesitatea de a găsi „un fundal, un element de culoare“ menit să confere operei literare „înfățișarea unei povești“ (a se citi: ficțiunii) care, „având mai mult farmec“, indiscutabil că „vrăjește mai lesne“, cucerește spiritul receptorului.

Demn de subliniat și de reținut este faptul că istoria națională reprezintă în concepția lui Ion Luca un inepuizabil izvor de surse pentru dramaturgie ce se cer a fi valorificate nu numai grație semnificației lor intrinseci, ci și datorită impactului cu publicul receptor, pentru sensul și semnificația lor de reper întru devenire: „Cum istoria pământului românesc este așa de bogată în întâmplări dramatice în care un popor s-a zbuclinit așa de eroic pentru soarta lui, ea este un permanent izvor de inspirație pentru dramaturgie. Prin trecut, spectatorul român de astăzi poate citi realitățile și perspectivele vitale ale prezentului și ale viitorului“.

Printre condițiile sine qua non ale unei piese istorice, Ion Luca menționează, pe lângă harul indispensabil, cunoașterea riguroasă a fundalului pe care urmează a se proiecta „permanența caracterelor”, identificarea adevărului și interpretarea, transfigurarea lui artistică, adică, în termenii autorului: „să cunoști epoca amănunțit, ca pe propria-ți viață, s-o interpretezi [...], să pui în lumină un adevăr istoric”. În cazul istoriei naționale acest adevăr istoric se identifică cu însuși destinul neamului românesc: „M-a interesat permanența destinului național [...] și am considerat că mai presus de forță stă încrederea în vitalitatea unui popor exprimată prin calitățile celor care-l compun”. Indiferent însă de zona temporală (și spațială) explorată de dramaturg, tratarea realistă a subiectului rămâne un deziderat fundamental și ineluctabil, condiție intrinsecă a durabilității operei, crede, cu drept cuvânt, Ion Luca. Deși în creația sa formulele specifice clasicismului și romantismului nu sunt neglijate, autorul a uzat – așa cum rezultă și din propria-i mărturisire – de soluția demitizării și a proiectării ficțiunii pe ecranul unui realism funciar: „Am eliberat eroii pieselor mele de nimbul supraomului și le-am împrumutat trăsăturile cele mai simple; am sfidat poate uneori legenda, dând miturilor populare rădăcinile lor firești. În perspectiva timpului, piesele mele inspirate din istorie sunt credincioase acestor intenții și, în ceea ce au ele mai temeinic realizat, se află această sondare a elementului uman neprelucrat”.

Deși ar părea superfluu să mai accentuăm că Ion Luca se prezintă ca un fidel adept al valorificării tradiției, este necesar să reținem totuși că tradiționalismul său, aproape funciar, se înfățișează, nu numai în plan teoretic, ca un fel de prezent perpetuu, prin eludarea accidentalului și cultivarea semnificațiilor majore, cu atribute din aria perenității, într-o manieră, chiar dacă incidentală, care consună transparent cu opinia lui T.S. Eliot. Tradiția, preciza laureatul Premiului Nobel pentru literatură din 1948, „nu poate fi moștenită și, dacă vrei s-o ai, trebuie s-o dobândești printr-o grea strădanie. Ea presupune, în primul rând, un simț al istoriei de care, aș spune, cu greu s-ar putea lipsi cineva [...]; iar simțul istoriei presupune perceperea trecutului nu numai ca trecut, dar și ca prezent; simțul istoriei te obligă să scrii nu numai având generația ta în sânge, dar și sentimentul că întreaga literatură europeană de la Homer și, în cuprinsul ei, întreaga literatură a țării tale au o existență simultană. Acest simț al istoriei – care este simțul atemporalului și al temporalului totodată și, de asemenea, al temporalului și al atemporalului în unitatea lor – este ceea ce îl face pe un scriitor să fie legat de tradiție. Și ceea ce face, totodată, ca scriitorul să fie deplin conștient de locul lui în timp, de propria lui contemporaneitate”²¹.

Pentru gândirea artistică a lui Ion Luca, diferența între dramaturgia istorică și cea inspirată din actualitatea imediată este numai aparentă sau, cel mult, vizează doar nuanța. Din faptul că „valoarea dramatică a unei piese, fie că e așezată în zilele noastre, fie că e așezată în trecut, se sprijină pe o serie de permanențe umane”, rezultă convingerea conform căreia „problemele ridicate de teatrul inspirat din lumea de azi nu diferă de cele ridicate de teatrul istoric”. Plasată la acest nivel de generalitate, ideea rămâne, desigur, valabilă. Altminteri, ar însemna că, pe baza unei scheme prestabilite, orice subiect devine convertibil în piesa de teatru viabilă din punct de vedere estetic, ceea ce ar anula șansele varietății și diversității creației artistice, aceasta reducându-se la simpla prestidigitatie a unui simplu meșteșugar experimentat. Oare un astfel de impuls necenzurat să-i fi generat, la un moment dat, lui Ion Luca afirmația că „dramaturgia este cea mai grea meserie din lume”? (s.n.). Altă dată, s-a văzut, manifestase mai multă grijă pentru proprietatea termenilor, postulând că „dramaturgia este cea mai grea artă literară” (s.n.). Mai degrabă, la mijloc va fi fiind un orizont

ideologic lipsit de elevație și nuanță, căci, prin creația sa majoră, suficient de amplă, Ion Luca anulează o atare opinie uniformizatoare. Dar, la vârsta emiterii acestei opinii ocazionale și fortuite (75 de ani), dramaturgul, „probabil prin sentimentul suficienței de sine, renunțase la informația curentă și nu mai citea” cam de prin anii '50, dacă este să-i dăm credit total lui Valeriu Anania²². Mai curând ar fi cazul să invocăm poate un alt motiv, credem mai plauzibil, și anume: „încolțit” de provocările reporterilor, el, deși a scris și piese la comandă, chiar după șabloanele realismului socialist, se referă o singură dată la „caracterul omului socialist”, despre care crede că „se poate dezvolta în forme dramatice impresionante”, atâta timp cât, conform ideologiei politice a momentului, „socialismul înseamnă muncă și progres”, artistul neputându-se afirma „în afara acestor două imperative”. Valabilă rămâne, și de această dată, necesitatea cunoașterii realității directe (iar nu a aceleia din sloganele ideologiei politice), exprimată de dramaturg prin formula „a fi în miezul evenimentelor, a le asuma, a le da semnificații”.

Deși la fel de succinte și generale, opiniile lui Ion Luca despre arta literară în dramaturgie se vădesc, de asemenea, relevante pentru orientările sale estetice. La temelia acestora stă, ca și la toți marii noștri artiști, cultul tradiției, îndeosebi al aceleia populare: „Am crezut și cred stăruitor – mărturisește autorul – că în artă nimic nu e mai copleșitor – prin farmecul care nu cunoaște îmbătrânirea prin vremuri – ca înfiripările poporului”. Dramaturgul își argumentează punctul de vedere cu exemplificări referitoare la două dintre piesele sale: *Icarii de pe Argeș*, unde a folosit „versul popular, și *Rachierța*, în care a „răsădit doina” cea „zămislită de un popor viețuind în strădani, frământări, lacrimi și nădejdi”.

Poemul dramatic *Amon-Ra* și drama *Rachierța* se deschid cu o mențiune identică, aparținând, evident, autorului, și anume că sunt scrise „cu rime pline, în cuvinte perechi, nerepetate în tot cuprinsul lucrării”. În interviurile acordate, dramaturgul se referă și la această chestiune, precizându-și, franc, inapetența pentru talentul poetic („poezia și versul nu sunt totuna”) și motivând recursul la versificație prin argumente care vizează valoarea artistică a operelor în cauză, încrederea sa nedezmintită în bogăția și valențele expresive ale limbii române dar și o disimulată ambiție „meșteșugărească”: „Când dăm un lucru, să-l dăm în forma cea mai înaltă. Versurile ridică valoarea textului”. În această privință, G. Călinescu, în stilul său inconfundabil, emisese o sentință aproape identică cu partea finală a afirmației lui Ion Luca, postulând că „stihul obligă la un stil elevat”, de unde se vede, așa cum s-a mai putut deja constata pe parcursul acestei lucrări, că Ion Luca se află, nu o dată, în rezonanță cu ideile literare enunțate de o serie de reprezentanți ai generației interbelice. Revenind, să observăm că dramaturgul nostru a mizat și pe vastele posibilități expresive ale limbii române, notificând: „Am vrut să dovedesc un lucru, și anume că limba românească e atât de bogată încât se pot scrie trei mii de versuri cu rime pline și nepereche”. Așa după cum precizează, autorul a utilizat metrica shakespeariană, considerând-o „cea mai aproape de firesc, de proză [...] Rimele nu te lovesc [...], metrica versului shakespearian convine cel mai mult expresiei teatrale”. Luând în discuție „stilul teatral”, Ion Luca pune în evidență doar două caracteristici considerate probabil definitorii: claritatea și simplitatea, probând – în caz că la mijloc nu va fi fiind o nedeclarată intenție polemică – o înțelegere restrictivă a purității vocabularului artistic. Anume, el clamează că „o limbă literară profund românească” ar trebui neapărat să evite neologismele, „pentru că se găsesc cuvinte cu cuprindere exactă și în limba noastră”.

„Neoașismul“ afișat aici cu nonșalanță de Ion Luca și promovat mai mult sau mai puțin tenace în unele dintre piesele sale de teatru, i-a fost reproșat și de o serie dintre criticii creației sale ca o carență survenită din cultivarea în sine și nu ca modalitate artistică ori ca internaționalitate stilistică: plasarea acțiunii și a personajelor într-un mediu prestabilit, diferențierea personajelor prin intermediul limbajului, obținerea unor efecte artistice pe baza vocabularului utilizat etc. Cu o carieră nu tocmai de scurtă durată și nedurabilă intensitate în cultura noastră, mai ales în secolul trecut, purismul antineologic fusese susținut – să ne reamintim – până și de un spirit ponderat ca Titu Maiorescu, spre a-l abandona la momentul oportun, acceptând primenirea limbii prin neologisme în situații de strictă necesitate, dar „cu măsură“. Exclusivismul lui Ion Luca, nu și profesat în măsura în care-l afirmă la vârsta de 75 de ani, îl plasează pe dramaturg între „ultimii mohicani“ ai acestei campanii (vechi de peste o sută de ani), care nu conștientizează desuetudinea poziției asumate.

*

Dispersate în timp pe parcursul a circa o jumătate de veac, momentele care i-au prilejuit lui Ion Luca să-și formuleze și să-și exprime opiniile despre artă, în genere, și despre aceea a literaturii dramatice, în speță, au traversat două etape diametral opuse ca poziție și orientare de ideologie (nu numai) literar-artistică. În perioada interbelică, marcată de disputele dintre tradiție și inovație, dintre tradiționalism și modernism, prin gândirea unor Garabet Ibrăileanu, Nicolae Iorga, Eugen Lovinescu, Camil Petrescu, Lucian Blaga, Nichifor Crainic, Mircea Eliade, Petru Comarnescu, G. Călinescu, C. Rădulescu-Motru, Constantin Noica, predispozițiile sale de ideolog, impresioniste, nesistematizate și neafiliate programatic la o direcție sau alta din peisajul mișcării de idei al vremii²³, rezonează, preponderent, cu acelea tradiționalist-spiritualiste („ortodoxiste“), promovate de mentorul de la *Gândirea*, iar prin conferința *Jerifa care creează* (1923) par a le anticipa involuntar, spre a li se asocia, până la un punct, prin precuvântarea la drama *Rachierita* (1938).

După război, în atmosfera încrâncenată, dominată dictatorial, cel puțin până prin anul 1960, când se constată un anume „dezgheț“ de dogmatismul proletcultist, dramaturgul manifestă o anume rezistență la presiunile draconice ale „noii“ orientări ideologice, subordonate nediferențiat și brutal factorului politic, situându-se pe un aliniament estetic sui-generis, acela al receptării actului artistic, formulând, în 1957, conceptul (ca să-i zicem așa) „contrapondera din sufletul spectatorului“. Spre sfârșitul vieții (1967–1971), în contexte mai mult fortuite (un program de spectacol și câteva interviuri), Ion Luca va emite opinii de bun-simț, de natura locului comun, mai degrabă, decât a concepției artistice riguroase, despre valorificarea tradițiilor etno-folclorice în propria-i creație, despre specificul dramaturgiei în raport cu proza, despre relația dramaturgie – spectacol de teatru, despre dramaturgia istorică și aceea „de actualitate“, despre limba literară în dramaturgie etc.

Eclectică și inconsecventă, fără o structură ideatică îndeajuns de elevată, de suplă și rezistentă, gândirea artistică a lui Ion Luca se cere a fi recuperată și integrată în pricipalele direcții de ideologie literar-artistică în a căror sferă de incidență își găsește locul corespunzător, cel puțin în contextul elementelor de fundal din care se detașează proeminențele.

NOTE

1. Diacon dr. Ion Luca, *Jerfa care creează* (sic), București, „Cartea Românească“ S.A., 1923. Cf. Ion Luca, *Jerfa care creează*. Ediție îngrijită de M. Cosmescu-Delasabar, Bacău, Editura „Deșteptarea“, 1994, p. 87–103.
2. Mihail Diaconescu, *Prelegeri de estetica ortodoxiei*, I, *Teologie și estetică*, Galați, Editura Porto-Franco, 1996, p. 369.
3. *Ibidem*, p. 326.
4. Nichifor Crainic, *Teologie și estetică* (cap. *Arta în artist*), *Nostalgia paradisului*, Ediție cu un studiu introductiv de Dumitru Stăniloae. Postfață și note de Magda Ursache și Petru Ursache. Fișă bibliografică de Alexandru Cojan, Iași, Editura Moldova, 1994, p. 140.
5. *Ibidem*, p. 140.
6. *Ibidem*, p. 9.
7. *Ibidem*, p. 140–141, passim.
8. *Ibidem*, p. 139.
9. Liviu Chiscop, *Cazul Ion Luca*, în *Ateneu*, serie nouă, Bacău, nr. 12 (181), 1984, p. 4.
10. Nicolae Cârlan, *Ion Luca sub zodia proletcultismului*, în *Bucovina literară*, serie nouă, Suceava, nr. 1, 1994, p. 33–36.
11. Titu Maiorescu, *Critice*, I și II, Chișinău, Editura Hyperion, 1990, p. 330.
12. C. Isac, *De vorbă cu dramaturgul Ion Luca*, în *Cronica*, Iași nr. 3 (50), 21 ianuarie 1967 (republicat în versiune integrală sub titlul *Nu trebuie să mințim publicul*, în *Ateneu*, Bacău, nr. 11 [302], 1994, p. 5); Mihai Bândeș, *De vorbă cu dramaturgul Ion Luca*, în *Zori noi*, Suceava, nr. 6442, 1968, p. 2; C. Isac, *Cu Ion Luca, despre rațiunea fundamentală a dramaturgiei*, în *Contemporanul*, București, nr. 4 (1163), 1969, p. 2; George Genoiu, *Cu dramaturgul Ion Luca, la împlinirea vârstei de 75 de ani*, în *Ateneu*, Bacău, nr. 12 (65), 1969, p. 3; Daniel Dimitriu, *Ion Luca la 75 de ani. Dramaturgia e cea mai grea meserie din lume*, în *Cronica*, Iași, nr. 52 (203), 1969, p. 3; Radu Mares, *Teatrul și sentimentul prezentului. Interviu cu scriitorul Ion Luca*, în *Clopotul*, Botoșani, nr. 3139, 1971, p. 3.
13. Ion Luca, *Cum s-a ivit Rachierita*, în „Teatrul de Stat Arad, *Rachierita*, dramă istorică în 5 acte de... Premiera: februarie 1967”, [p. 2].
14. Nicolae Cârlan, *Elemente de gândire artistică la Ion Luca*, în *Ateneu*, serie nouă, an. 21, nr. 12 (181), Bacău, 1984, p. 13.
15. Cf. Ion Marin Sadoveanu, *Teatrul românesc în legătură cu mișcările străine*. „poezia dramatică e strânsă în reguli rigide“ (în *Pagini din istoria gândirii teatrale românești*. Texte alese, prefață și note de Ileana Berlogea și George Muntean, București, Editura Meridiane, 1972, p. 161).
16. C. Dobrogeanu-Gherea, *Teatrul național*, în *Pagini din istoria gândirii teatrale românești*, ed. cit., p. 88.
17. Într-un articol publicat în *Teatrul Național*, din luna iunie 1943, Al. Philippide constată: „Teatrul este singurul gen literar în care nu poți să spui tot, și aceasta nu din cauza vreunei îngrădiri moale, ci din cauza legilor adânci și organice ale genului. Teatrul nu îngăduie să se exprime din viața sufletească decât numai ceea ce pot rosti vorbele și gesturile personajelor – adică nu tocmai atât de mult. Toată viața lăuntrică a personajelor, comentările gesturilor, faptele și replicile lor, comentarii care își au un loc atât de larg într-un roman, nu apar în teatru decât în măsura în care pot să apară, printre vorbe, gesturile și tăcerile personajelor pe scenă, datorită tocmai aceluiași conventionalism cu care suntem deprinși și înțelegi și care ne face să acceptăm coincidențele, racursiurile, aparteurile, monoloagele, concentrarea timpului, acumularea neverosimilă de evenimente capitale într-un interval scurt, prea meșteșugit adus“ (v. *Pagini din istoria gândirii teatrale românești*, ed. cit., p. 208).
18. I.L. Caragiale, *Oare este teatrul literatură?*, în *Pagini din istoria gândirii teatrale românești*, ed. cit., p. 92. O opinie similară întâlnim la Tudor Arghezi care observa că „Într-un

- fel oarecare, teatrul este față de literatură ceea ce ar părea să fie versul față de proză" (v. *loc. cit.*, p. 145).
19. În acest sens, Petru Comarnescu, într-o intervenție intitulată *Text și spectacol în anul 1942* (publicată în *Teatrul Național*, p. 2–3), consideră că spectacolul „ar trebui să citească piesa pe care voiește s-o vadă sau a văzut-o pe scenă”, apreciind că „fuga majorității spectatorilor români de lectura pieselor, pe care totuși ei le prețuiesc atât de mult, constituie o ciudată insuficiență, dacă nu cumva stăruința într-o greșită concepție, anume aceea că o piesă trebuie văzută pe scenă și nu citită” (v. *Pagini din istoria gândirii teatrale românești*, ed. cit., p. 200 și 201).
 20. *Spre marele teatru*, în *Contemporanul*, 10 mai 1963 (apud *Pagini din istoria gândirii teatrale românești*, ed. cit., p. 253).
 21. T.S. Eliot, *Tradiția și talentul personal*, în *Eseuri*. Traducerea în limba română de Petru Creția, cu o prefață de Ștefan Stoescu, București, Editura Univers, 1974, p. 22–23.
 22. Valeriu Anania, *Rotonda plopilor aprinși*, București, Editura Cartea Românească, 1983, p. 215.
 23. Z. Ornea, *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, București, Editura Eminescu, 1980, p. 363–468. Idem, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, Ediție revăzută. Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 88–181.

SUMMARY

The essay of Nicolae Cârlan – a literary researcher in the town of Suceava – is a thorough study of the works of dramatist Ion Luca (he was born in the town of Roman on December 7, 1894 and died on January 30, 1972), the author of over 40 plays (drama in verse, comedies, tragi-comedies, dramatic poems). Most of these have been staged in Bucharest, Cluj, Jassy and other Romanian towns, some of them being translated in German, English, French and Italian.

Ion Luca's dramaturgy belongs in a certain measure to the literary traditionalism between the two wars, the playwright taking his theme form the national history (*The Four Maries, The Icars on the Arges River, Lady Chiajna, White and Black, Dumitra, the Rachierita, Leana the Witch, Prince Cuza*) but also from the Egyptian Antiquity (*Amon-Ra*) and from the Judaic world (*The Queen's Necklace*), the Byzantine region (*The Caesar's Woman*), from Russia under the last Tzar (*The Cur of the Earth*) the American universe (*The Cursed Delta* and *When the Animal Screams*). After the war, the writer turns mostly to social dramas (*Pelina*).

Nicolae Cârlan mentions that Ion Luca created in his works a true *Ars poetica in nuce*, asserting his total confidence in the creative and responsive possibilities of art, therefore one can conclude that „art is man's entirety”.

GEORGE VOEVIDCA – POET AL BUCOVINEI

Lucia Olaru-Nenati

Botoșani

Universul Bucovinei e o realitate cu multe manifestări în câmpul spiritualității, cu rezonanțe adânci în conștiința colectivă, amintind de origini, de esențele etnice, de tulburătoare contururi ideale. Altfel spus, acest univers s-a așezat adesea la temeliea unui mit crescut prolific din dulcele ei relief real. Acest mit se izvodește mai întâi dintr-un climat special, un dat al unei realități particulare, aceea a unei provincii aflate la întretăierea a trei mari sfere de influență geografică și supusă temporal unei fluctuații nemaîntâlnite a destinului colectiv.

Că acest mit a existat într-o mare măsură și în cazul lui Eminescu, funcționând ca element formativ temeinic al personalității sale, e un fapt deja stabilit. Mai puțin cunoscut e faptul că spiritul *Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina*, acea adevărată *academie a nordului*, a exercitat, credem, o influență hotărâtoare asupra poetului care-i va absorbi patosul academic, aspirația către ideal, cultul pentru valorile naționale etc., pentru întreaga sa viață¹.

Dacă a existat o literatură a Bucovinei, așa cum susține Constantin Loghin², ea este un fapt ce-și așteaptă încă o profundă și amplă analiză.

A existat însă un climat de o efervescentă rarismă, de o spiritualitate densă și prolifică, la care au contribuit personalități puternice și active, publicații impresionant de numeroase, o viață artistică și culturală de-o concentrație uimitoare și un număr așijderea de creatori. O emulație despre care mărturisesc multe nume, dar dintre toate vom alege doar pe acela al lui E. Ar. Zaharia, personaj emblematic pentru tipul proteic bucovinean: autor a peste treizeci de cărți, publicat în peste șaiszeci de periodice, activând într-o multitudine de ipostaze culturale și, desigur, ... azi ignorat cu desăvârșire precum o întreagă pleiadă de corifei ai acelei Atlantide scufundate a Bucovinei de altădată. El scrie: „Bucovina, țara înaltă de vis aulic, a colinelor elegant albastre ca un farmec îndepărtat de suvenir, a infinitelor iconostase de aur, coborâte până în pragul marilor morminte voevodale, concilii albe de clopotniți, întunecos răsunet de baladă românească, gingașă grădină de curcubee, a oferit îndată după Unirea cu vechea patrie un teren fraged, uimitor de fertil pentru o izbucnire de mari spiritualități, manifestări extrem de interesante”³.

Un exemplu reprezentativ al unei asemenea spiritualități este poetul George Voevidca, o figură aparte a literaturii noastre, un destin special, spectaculos, atât din unghi biografic, cât și literar, ceea ce justifică și reclamă chiar, în mod imperios, aprofundarea sa din perspectiva prezentului.

Născut la Sinăuți, județul Rădăuți, în 1893, el este fiul preotului și folcloristului Alexandru Voevidca, acela care a cules aproximativ trei mii de cântece populare din

Bucovina, având darul special de-a consemna simultan, cu mare exactitate, atât versurile, cât și notele cântecelor populare. Numele lui Alexandru Voevidca apare în paginile revistei *Junimea Moldovei de nord*, revistă ce apărea la Botoșani în anii de după Marea Unire, ca răspunzând îndemnului acesteia (emis sub formă de concurs) de-a se prezenta culegeri de literatură populară. Performanța sa este salutăată cu entuziasmul nedesimulat de către Constantin Iordăchescu, sufletul și animatorul acestei reviste.

Aptitudinile muzicale ieșite din comun ale tatălui, preocupările acestuia au creat, desigur, mediul familiar propice formulării viitorului poet, dacă nu cumva i se va fi transmis și darul unei muzicalități înăscute care avea să constituie una dintre mărcile specifice poeziei sale. Și aici este posibilă o asociere cu biografia lui Eminescu despre care contemporanii săi afirmă că era un cântăreț desăvârșit, un interpret de doine și cântece ce stârnea prompt o reacție afectivă aproape violentă a auditoriului. Poate că Eminescu avea acel auz muzical absolut ce ar explica nepământeasca armonie a versului său.

E posibil ca George Voevidca, supranumit și „Eminescu al Bucovinei“, să fi moștenit ceva din auzul muzical absolut al tatălui său.

El își face instruirea intelectuală, firește, la Cernăuți, avându-l ca profesor pe Sextil Pușcariu și obținând licența în litere, dar studiind în paralel și teologia. A lucrat apoi ca profesor în învățământul secundar din Suceava, Roman și Câmpulung Moldovenesc. Debutul său literar se produce în 1913 în *Universul literar* din București, urmând apoi colaborări la: *Junimea Moldovei de nord*, *Viața nouă* din Cernăuți, *Flacăra* din București, *Glasul Bucovinei*, *Luceafărul*, *Gândirea*, *Junimea literară*, *Făt-Frumos*, *Ramuri*, *Cosânzeana*, *Adevărul literar și artistic*, *Calendarul poporului*, *Cele trei Crișuri*, *Răsăritul*, *Floarea-soarelui*, *Rampa*, *Drum drept*, *Revista Moldovei*, *România viitoare*, *Gândul nostru* etc., deci aproape în toată presa din țară, ba chiar și în revistele *America* din New York și *Steaua noastră* din Ohio.

Palmaresul editorial al poetului cuprinde următoarele volume: *Sonete* (ed. Bucovina, București, 1920); *Epigrame* (ed. Bucur Orendovici, Suceava, 1925); *Puteri întunecate*, un act (*Calendarul poporului*, Suceava, 1926); *Turnuri*, poeme (ed. B. Orendovici, Suceava, 1928); *Supremul argument*, satiră într-un act (ed. *Făt-Frumos*, Suceava, 1929); *101 Epigrame* (ed. *Făt-Frumos*, Suceava, 1932); *Cântece pentru Lu* (ed. *Bucovina*, București, 1936); *Pro Patria*, versuri (ed. Tipografia Mitropolitul Silvestru, Cernăuți, 1943).

Scrierile sale au constituit chiar obiect de referință în manualele școlare ale vremii, editate nu numai la Cernăuți, ci și la București: Prof. dr. C. Șotropa, *Manualul de Limba română* (pentru clasa a IV-a de liceu), Ed. Cartea Românească, București, 1927; C. Loghin, *Limba română* (pentru clasele a III-a, a IV-a și a V-a de liceu), Ed. Cartea Românească, București, 1935; I. Nisipeanu, *Stil și compoziție* (pentru clasa a IV-a de liceu), Ed. Cugetarea, București, 1936; Petre V. Haneș, *Limba română* (pentru cl. a V-a secundară), Ed. Tipografiile Române Unite, București, 1935.

Scrierile lui George Voevidca au figurat și în câteva antologii ale vremii precum: *Antologia poezilor tineri* de Zaharia Stancu, Fundația pentru Literatură și Artă – Regele Carol al II-lea, București, 1934; *Antologia scrisului bucovinean până la Unire* de Constantin Loghin, Cernăuți, Ed. Mitropolitul Silvestru, 1938; *Poezia toamnei*, antologie de Ion Pillat, București, Viața Românească, 1921; *Antologia epigramei românești*, A.C. Calotescu Neicu și N. Crevedia, Ed. Cartea Românească, București, 1933 și 1934; E. Ar. Zaharia, *Antologie rădăuțeană*, Cernăuți, Colecția

Societății Scriitorilor Bucovineni, 1943; Eftim Tarlapan, *Buturuga mică*, antologia epigramei românești de pretutindeni, Ed. Universitas, Chișinău, 1978 și 1993; *Epigrame alese*. Antologie, cuvânt înainte, note și bibliografie de Giuseppe Navarra, Ed. Facla, Timișoara, 1985; Adrian Dinu Rachieru, *Poeți din Bucovina* (selecție, studiu introductiv și profiluri critice), Ed. Helicon, Timișoara, 1996.

Este consemnat, de asemenea, în *Enciclopedia Cugetarea* a lui Lucian Predescu, Ed. Cugetarea Georgescu Delafras, București, 1940, precum și în istorii și sinteze literare: Gh. Cardaș, *Istoria literaturii române de la origini până în zilele noastre*, Ed. Oltenia, București, 1908; Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina 1775–1918*, Cernăuți, 1926; Eugen Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, Ed. Socec et comp., București, 1935; Alexandru C. Ionescu, *Poezia lirică română contemporană*, Ed. Georgescu Delafras, București, 1941; Tudose Dracea, *Lirism și cultură*, Ed. Gazeta Bucovinenilor, București, 1938; Dimitrie Murărașu, *Istoria literaturii române*, Ed. Cartea Românească, București, chiar și în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* de George Călinescu, Ed. Minerva, București, 1982.

Ca activitate civică și culturală, în afară de profesarea celei didactice de-o viață, a fost prezent pe mai multe planuri, după modelul bucovinean al animatorului cultural deplin. Astfel, a fost ziarist, conducând între anii 1920–1922 revista cernăuțeană *Die Bruke* (Puntea), publicație de propagandă românească și *Analele Romanului*, între anii 1930–1933; s-a numărat printre inițiatorii Sindicatului ziariștilor bucovineni în 1924.

A fost, desigur, membru activ al *Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina*, numărându-se deci într-o istorie a acesteia printre membrii marcant; a fost membru al Societății Scriitorilor Bucovineni, al Centrului studentesc „Arboroasa”, unul dintre inițiatorii fondării Teatrului Național din Cernăuți și ai naționalizării Teatrului Municipal. Activitatea sa literară și culturală a fost recunoscută pe plan național și încununată cu titlul de membru corespondent al Academiei Române în 1937, fapt suficient în sine pentru a elimina situația poetului în cadrul unui provincialism izolat și minor și care mărește contrastul dintre notorietatea sa interbelică și desăvârșita ignorare postbelică.

Că George Voevidca nu a fost un poet provincial – deși a fost semnalată o anume desincronizare a fenomenului literar bucovinean față de cel național, datorată „cezării” istorice a separării acestui teritoriu de restul țării până la Unire – pledează ecoul puternic al operei sale în toată aria publicistică românească. Despre cărțile sale au apărut cronici, consemnări, note, recenzii etc., imediat după debut, el continuând să stea în atenția publicistică până în anii '40, dar, după război, numele său a dispărut cu desăvârșire ca aproape ale tuturor scriitorilor bucovineni. Exceptând câteva glasuri răzlețe, în special din Basarabia și nordul Bucovinei, singurul care a continuat să-i țină trează amintirea în toți anii care au urmat până în prezent este prof. Grațian Jucan din Câmpulung Moldovenesc, fost elev al poetului, care s-a retras ca profesor în acest oraș, unde a trăit până în 1962 într-un anonim desăvârșit. Chiar dacă articolele lui Grațian Jucan au apărut mai ales în publicații locale și zonale, ele au constituit un permanent memento al personalității poetului George Voevidca, împiedicând intrarea lui definitivă în uitare.

Adrian Dinu Rachieru îl consemnează și el în antologia sa, singura care aduce la zi inventarul poeziei bucovinene realizat odinioară de Constantin Loghin. Într-un articol intitulat „George Voevidca – un compediu liric”, titlu preluat dintr-un studiu al

nostru despre poet⁴, îl consideră „primul poet bucovinean important ivit imediat după Unire“, căruia „claustrarea și fetișismul naționalist [...] i-au sigilat destinul nedreptățindu-l“ și conchide că poetul „după o lungă eclipsă își oferă șansa de-a fi redescoperit“.

Încercând să contribuim la realizarea acestui deziderat, vom contura o „hartă“ a răspândirii ecoului critic produs de scrierile sale. Fără a pretinde că putem epuiza lista publicațiilor în care a fost consemnat numele său, redăm un inventar al acestora: *Adevărul literar și artistic*, *Allgemeine Zeitung*, *Bucovina*, *Bucovina literară*, *Banat-ul literar*, *Buciumul*, *Calendarul*, *Calendarul poporului*, *Capitala*, *Cultura poporului*, *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, *Czernowitzer Morgenblatt*, *Convorbiri literare*, *Cronica*, *Clopotul*, *Cuget clar*, *Curentul*, *Dimineața*, *Dacia*, *Epigrama*, *Floarea soarelui*, *Front literar*, *Freemătul literar*, *Făt-Frumos*, *Glasul Bucovinei*, *Gazeta de Cluj*, *Gazeta de Câmpulung*, *Gazeta bucovinenilor*, *Gazeta poporului*, *Gazeta Bucovinei*, *Hiena*, *Junimea literară*, *Junimea Moldovei de nord*, *Limba română*, *Limba noastră*, *Limba și literatura*, *Lumina*, *Mișcarea literară*, *Neamul românesc*, *Năzuința*, *Poem*, *Pagini moldovene*, *Plai românesc*, *Popasuri*, *Rampa*, *Răsăritul*, *Revista Bucovinei*, *România nouă*, *Sburătorul*, *Sleaua*, *Timpul*, *Țara nouă*, *Universul*, *Universul literar*, *Unirea*, *Viața Românească*, *Voința școlii*, *Zori noi*.

Așadar, un întreg indice alfabetic al publicațiilor românești, cu precădere interbelice! Prezent cu poezii, epigrame, cronici sau măcar cu scurte semnalări, la Cernăuți, ca și la Arad, la Botoșani, ca și Oravița, la Iași, ca și Craiova, la Suceava, ca și la Cluj, la Siret și la Brașov, numele lui Voevidca leagă într-o rețea fină harta literară a țării, fiind – cel puțin prin răspândire – un scriitor cunoscut pe tot teritoriul național. În ciuda unor rezerve față de bucovineni, el a reușit să pătrundă și în marile cotidiane bucureștene: *Curentul*, *Universul*, *Timpul*.

Apreciat sau dăscălit cu superioritate ori consemnat doar cu prilejul apariției vreunei cărți, el era prezent peste tot într-o ubicuitate rar întâlnită, care constituie în sine un fenomen demn de atenție și care nu poate fi întâmplător. Intelectualii vârstnici își amintesc numele lui învăluindu-l în aura de mit a unui poet romantic și iubit, un star literar al tinereții lor.

Se observă, de asemenea, receptarea sa diferită, aproape deconcertantă. Un Al.C. Ionescu îl consideră un romantic întârziat; Gh. Cardaș îl inserează în lucrarea citată la capitolul *Alți poeți simbolști și de forme moderniste*, alături de Mihail Crama, Ion Vinea, Barbu Fundoianu, Eugen Jebeleanu și alții. D. Murărașu îl inventariază în capitolul *Alte manifestări autobotoniste*, alături de Jean Bart, Gala Galaction, C. Stere ș.a., considerând că el rămâne „prin natura inspirației legat de tradiție și reușind mai cu seamă în poezia de evocare rustică“. În *Istoria* lui Eugen Lovinescu, Voevidca figurează la capitolul *Sonetiști* alături de M. Codreanu, Ion I. Pavelescu, Mateiu I. Caragiale, dar purtând o etichetă lipsită de manajamente: „Războinice sau erotice, sonetele lui [...] se desfășoară în material nediferențiat estetic“.

La antipodul acestei poziții se află Nicolae Iorga, poate cel mai entuziast comentator al poetului bucovinean, despre care s-a pronunțat în repetate rânduri în *Neamul românesc* și *Cuget clar*. El apreciază muzicalitatea lui Voevidca, acela care „îndrăznește să creadă că poezia e un capitol al muzicii“, fără de care poezia nu există și care are „un secret personal de armonie ce dă însăși nota personalității creatoare... Ea cuprinde însăși esența sufletului omenesc“ ce ajunge în „lumi adânci și misterioase pe care nu le atinge silogismul“. El conturează un tablou național unde găsește locul poetului: „Sunt în țara asta multe orașe de tot felul [...]. Dar e un colț românesc de

unde glasul răsună totdeauna simplu, limpede și dureros, în țara durutului, ce, zică-și Bucovina, e bătrâna și totuși așa de primăvărată etern tânăra noastră Moldovă. În numele ei vorbește d. Voevidca⁵. Prin această exprimare solemnă Iorga definește, de fapt, specificul personalității acestui poet, exponențială pentru tipologia spirituală bucovineană.

O atitudine, cu totul diferită, o are față de poet George Călinescu, acela care notează doar atât în *Istoria* sa: „versuri banale, minore, stil popular, cântând dorul flacăra de foc, dorul ce nu-și află loc“. Perpersicius îl consemnează și el cu rezerve într-o cronică ținută la radio în 1936 și în revista *Mișcarea literară* din august 1925.

Publiciștii și literații bucovineni, aflați psihologic în interiorul fenomenului socio-cultural special ce l-a generat pe Voevidca, l-au receptat cu căldură și foarte nuanțat. Traian Chelaru, el însuși un poet de substanță, vede în Voevidca „poetul care clădește [...] puntea de legătură între vechile idealuri și noua sensibilitate, dând dovezi că gravitează înspre acestea din urmă“, apreciindu-i „poemele remarcabile ca împlinire formală și omenești ca nuanțare a temei [...] care ne dau dreptul a-l reclama pe autor pentru falanșa tinerilor barzi bucovineni“⁶, referindu-se la generația de maximă efervescență literară a Bucovinei interbelice, *Iconarii*.

Nicolae Tcaciuc Albu, remarcând fluentă neobișnuită a limbajului poetic la G. Voevidca, energia, seninătatea și frăgezimea versului său, conchide că: „acela despre care ne-am dat seama de la început că avea de-a face cu un poet adevărat [...] a evoluat spre subtilă autoanaliză și perfecțiune a realizării, iar prin volumul *Turnuri* intră în rândul poezilor noștri de seamă“⁷.

Petru Iroaie observând evoluția remarcabilă a poeziei lui Voevidca și spiritul fin plin de ingeniozitate al epigramelor sale care „prin întorsături neașteptate provoacă ridicolul, ironia, bonomia“, subliniază decis că „atitudinea sa e pur estetică“⁸. George Drumur relevă și el singularitatea poetului: „Departate de bârfele diferitelor bisericiute literare, de toate curente și falsitatea ideilor care niciodată n-au legătură cu fenomenul liric în sine, George Voevidca a încrustat în poezia de după război o atitudine dâră și hotărâtă, imprimându-i acel timbru bucovinean care o deosebește de toate celelalte manifestări poetice“⁹.

Un fin analist aflat într-o adevărată corespondență empatică și spirituală cu poetul este Tudose Dracea care-i conturează un adevărat curriculum la capătul a șaisprezece ani de activitate literară¹⁰. El face o incursiune în volumele apărute până atunci, acordând fiecăruia câte o etichetă sintetizatoare: „dinamic și duios în *Sonete*, analist subtil al sufletului omenesc în *Turnuri*, ingenios în *Supremul argument*, istet și ironic în *Epigrame*, elegiac de forță în *Cântece pentru Lu*, iată în mic traiectoria sensibilă pe care a parcurs-o inspirația poetului“. Luând în vizorul critic virtuțile principale ale poeziei sale, analistul inventariază cu îndreptățire sensibilitatea și flexibilitatea imaginilor, jocul dintre conștient și inconștient, dintre vis și realitate, miezul lumii lăuntrice și găsește ca fiind minunat prins în versuri „sentimentul acesta de îngropare în adâncuri, de confundare în straturile tăcute ale sufletului, de contopire cu noaptea interioară“ în volumul *Turnuri* care ne amintește de un „Eminescu bucovinean“. În *Cântece pentru Lu* este detectat un „sentiment nirvanatic de destrămarea a ființei, de contopire cu diferite manifestări ale naturii“, apreciindu-se accentele profunde ale durerii și dorului, ca și subtilitatea spiritului din epigrame pe care le consideră „printre cele mai bune din literatura română“. Smerirea inimii în fața marelui ei tâlc, arzătoarea contopire cu liniștea cerului sufletesc, plânsul asemănător cu tânguirea melodiosă a psalmilor, tehnica desăvârșită a versurilor, muzicalitatea și

armonia lor, sporite atunci când se exprimă în tipare populare, căpătând astfel frăgezime și spontaneitate, toate contribuie la existența unui „nimb al omenescului și universalității“, dobândit prin „osmoza dintre rustic și cult“, calități care, crede exegețul, vor face ca poezia lui Voevidca să-și mențină „actualitatea și valoarea“.

Energicul și enciclopedicul Leca Morariu a fost și el un promotor al poetului pe care l-a publicat și comentat asiduu, considerându-l „în plină și promițătoare evoluție“, autorul unor poezii „în cel mai august înțeles al cuvântului“ prin care „intră în limanurile definitive“ și deci „nu numai într-o antologie a poeziilor de azi, ci care rămâne și într-o antologie a poeziilor de mâine“¹¹.

Spiritualul George Topârceanu, după ce persiflează depășirea diferențelor scuzabile dintre poezii bucovinene și cei din țară după Unire și după ce formulează reproșuri la adresa unor împerecheri de cuvinte care nu-l conving în poezia lui Voevidca, devine serios spunând: „dar să lăsăm gluma. Poetul are și multe imagini frumoase prinse în versuri impecabile“, recomandându-i „un mai intim contact cu literatura noastră poetică, unde a dus-o evoluția ultimelor trei-patru decenii“¹².

Franc și fără menajamente se arată și tânărul – pe atunci – Constantin Noica într-un articol din *Ultima oră* (nr. 60 din 1929), semnat Novus, în care, după ce-l așază pe Voevidca „în marginea ifoselor moderniste“, considerându-l foarte inegal și găsin-du-i versuri cu o retorică personală, dar și cu „platitudina inspirației și formei“, face poate cea mai cinstită mărturisire recunoscând că: „nu pot surprinde conturul precis al poeziei d-lui Voevidca. Așteptăm“¹³.

Exemplele receptării critice a lui Voevidca în epocă ar putea continua pe multe pagini, ilustrând același evantai larg ce se derulează între entuziasmul fără rezerve și desconsiderarea ca versificator incongruent, între atributul de tradiționalist și cel de modernist, între eticheta de poet suav și cel de epigramist sagace, în cronici ample sau consemnări fugare, formulând prin toate acestea imaginea unui poet căruia nu i s-a putut stabili un profil distinct în epocă, dar care nici n-a putut fi ignorat.

Pentru a produce o restituire a unei probe ignorate de intuiție critică și acuitate polemică, vom cita în continuare pasaje consistente din articolul scris de Constantin Iordăchescu în revista botoșăneană *Junimea Moldovei de nord* pe marginea volumului *Sonete* de George Voevidca. De menționat că versurile lui au apărut în această revistă cu mult înaintea apariției în volum, ceea ce-i conferă, oarecum, drepturi de întâietate în promovarea poetului atât de larg receptat ulterior. „Nu mai avem azi critici cu autoritatea unui Maiorescu [...]. Nu mai e acea probitate a scrisului de altă dată, care izvora dintr-o credință adâncă, respectabilă, chiar dacă era greșită. E insuficiența care se crede savantă; e proza pretențioasă, care adulmecă lacom, numai deșănțate modele de import; e impotența intelectuală ce trăiește ca parazit pe tarlaua groasă a literaturii, sau – lucru mai odios – e uzina ce are ca singur motor interesul reciprocității, afecțiunea sau banul... Iată reflexiunile ce stârnesc foiletoanele grăbite din subsolurile gazetelor și recenziile puțin conștiințioase publicate prin unele periodice din capitală... scrise desigur mai mult pentru onorar, decât pentru Onor public, în care se ridică osanale cutărui poet indigest, politician sau rudă cu un viitor mânăitor de bugete și se bagatelizează talentul adevărat dar fără perspective imediate pentru domnul recenzent... Cam la fel s-a întâmplat și cu volumul de curând apărut al primului mare poet ce ni-l dă Bucovina și în care orice spirit obiectiv poate ușor întrevădea o nouă glorie literară a Moldovei.

E volumul de sonete a lui George Voevidca, tânăr student la Universitatea din Cernăuți, care, după maturitatea cugetării, după bogăția mijloacelor de expresie,

după perfecțiunea formei, după limba aleasă, mânăuită cu o siguranță de maestru, am crede mai degrabă că e opera vreunui vechi scriitor, format pe încetul după lungi și trudnice încercări. A scrie în forma ingrată a sonetului de cum ai luat condeiul în mână, cu atâta stăpânire a tuturor mijloacelor, ce se capătă de obicei într-o lungă carieră de publicist, e o precocitate literară neobișnuită la noi, care îndreptățește cu privire la tânărul autor cele mai îndrăznețe speranțe. Volumul este compus exclusiv din sonete, dar de la sonet la sonet e un fir de legătură ce face din întreaga carte o unitate, o poezie de 56 de sonete. Sonetul *Miraj* ar fi prologul poeziei în care se rezumă tot calvarul ce poetul l-a îndurat în năzuința sa către ideal [...].

Într-o lungă serie de splendide icoane pictate în culori fragede și precise ni se descrie, apoi, nopți petrecute în tabără, lupte, «vârtej de roșii fapte» [...].

Poetul îndreaptă o fierbinte rugă către Atotputernicul pentru «țara mea, care-n sfânta-i sângerare se zbate-ntr-o tâlhărie crucificată». În tragicul acelor împrejurări numai corul morților aduce o rază de speranță [...].

[...] În splendide pastele sufletul eroului vibrează la furtunile naturii. Aici se găesc și minunatele *Pastele rustice* și *Amiaza de vară* pe care l-aș reproduce în întregime dacă cititorii nu l-ar cunoaște [...]. Pornește la drum cântând *Balada Călătorului* și *Reveria funebră*, un sunet adânc, zguduitor cum nu s-a mai scris de la celebrul *S-a stins viața falnicii Veneții*, care concentrează în paisprezece versuri lapidare o întreagă concepție filozofică. Curând vin și zile cu soare care cerne aur peste minunea primăverii, cu ele amorul, «chin suav plăcere amară» [...] Din umbră contemplă portretul iubitei [...]. Și, în sfârșit, triumful! (*Ea mă iubește!*) [...].

Acest bogat cuprins unitar e turnat în tipare definitive în imagini vii cu o seriozitate veșnic trează și cu un simț artistic superior: poetul pictează în culori proaspete, sobre și precise natura, viața și stările de suflet. Limba e de-o claritate de cristal: o sinteză perfectă. Fiecare șir e transparent, nimic de prisos, nicăieri cea umplutură fadă și obscurul supărător cu care ne-au obișnuit unii poeți în luptă cu dificultatea versificației. Ici-colo câte-o vorbă prea locală dar neaș românească. Fapta nu ne supără cum se întâmplă unor recenzenți de-o scrupulozitate rău înțeleasă în această privință.

Pentru a exprima cele mai fine nuanțe de cugetare avem nevoie de un dicționar bogat și e de preferat a ne însuși provincialismele noastre decât a împrumuta veșnic din alte limbi străine.

Această îmbogățire o fac pe nesimțite scriitorii oricât ar protesta reprezentanții de subsol: iar Voievidca în ale sale *Sonete*, pe lângă atâtea perle literare, ne mai dăruiește pentru vocabular și câteva flori de câmp din poetica Bucovină¹⁴.

Din cuprinsul acestei recenzii străbate neatenuată indignarea în fața desconsiderării poezilor din provincie de către criticii din capitală. În acest context putem aminti atitudinea lui George Călinescu față de scriitorii bucovineni. Un astfel de exemplu îl constituie „tratamentul” față de Leca Morariu, pe care îl citează de cincisprezece ori în biografia cu care se încheie cartea *Viața lui Eminescu*, dar pe care, după reproșurile polemice ale enciclopedistului bucovinean referitoare la această lucrare, îl ignorează cu desăvârșire în marea sa *Istorie* unde citează nume mult mai obscure. De altfel, s-a glosat pe marginea acestei atitudini. Iată un exemplu: „Dezastrul geopolitic din 1940, când Bucovina a fost sfâșiată și Cernăuții pierdute, l-a făcut pe Călinescu, printr-un exces de balcanism, să eticheteze o întreagă mișcare literară drept zgură a literaturii române. Părerea noastră este că istoricul literar avea sentimente preconcepute în a nega tot ce venea de la Cernăuți [...]. Nimic nu-i place

lui Călinescu din creația literară bucovineană a anilor '30, deși alți critici de seamă ai României au altă părere¹⁵.

Așadar, recitirea prezentului are a lupta nu numai cu rezultatul ignorării forțate a literaturii Bucovinei impuse de dictatura sovietică, ci și cu manifestările uneori subiective ale unor asemenea autorități literare autohtone ce-au dat tonul unei linii de conduită generale în exegeza critică postbelică.

Lectura actuală a cărților lui Voevidca relevă un traseu demn de interes. Volumul *Sonete* se deschide sub semnul unei profesiuni de credință de la care poetul n-avea să se abată de-a lungul întregii sale existențe: un anume misionarism asumat al datoriei față de har întru maxima lui fructificare, neodihnă și oroare a risipirii timpului, proprii vredniciei notorii a țaranului bucovinean: „Răgaz n-au pașii mei să se-odihnească/Rostogolit de stânci deasupra-mi vuite“ (*Miraj*). E aceeași febrilitate, de-a spune cât mai mult, pe care o identificam altădată și printre componentele personalității eminesciene ca fiind de aceeași sorginte bucovineană. De altfel, personalitatea lui Eminescu i-a fost lui Voevidca reper esențial, deși, citindu-i opera, se poate remarca o emancipare a acesteia, chiar uimitoare, de sub mantaua epigonismului eminescian, atât de puternic în epocă. El îl percepe, de altfel, pe Eminescu în chip simbolic ca jertfă asumată pentru cucerirea unei câtimi de moșie spirituală, de mistuire critică: „Lin mersul meu cu roșii lacrimi plânge/Și greu m-apasă crucea grea pe umăr/Și urma-mi arde purpură de sânge“ (*Miraj*).

Iată un alt exemplu dintr-un poem intitulat chiar *Lui Eminescu*: „(ei) n-au putut să vadă ce crud te mușcă spinii/Ce îi purtai cu zâmbet atât de bun și trist/Pe albastrul frunții dulce al poeziei Crist/Ei nu știau, sublime, că viața ta sihastră/În viu-i foc se stinse ca pasărea măiastră/Ce s-a topit în proprii văpăi mistuitoare/Ca să renască-n urmă cu-atât mai sclipitoare“.

De altfel, târziu, la maturitate, Voevidca notează versul „Purtând idealul ca o făclie/Ca o evanghelie cuvântul tău“. Așadar, simplificând, opera poetică a celui în cauză se derulează pe traiectoria idealului ca misiune între versul: „Asemeni unui înger căzut cu aripi frânte/Sortit să sângereze, să plângă și să cânte“ și versul citat anterior.

*

Considerând poezia ca *stare, viziune și expresivitate*, dintre multele reprezentări posibile ale fenomenului pe care le propune evoluția teoriei literare, găsim că poezia lui Voevidca răspunde într-o mare măsură acestei grile.

Astfel, citatul volum *Sonete* conține chiar dintru început o viziune thanatică asupra lumii, prilejuită de imaginea războiului. Încercând a identifica în fiecare dintre volumele lui de versuri câte un personaj poetic simbolic, câte-o ipostază definitorie, credem că în acest volum în rolul acesta ar fi *Cavalerul*, în două identități: cea de *Cavaler negru* (titlul unei poezii), în prima sa parte, și de *Menestrel*, cântăreț al iubirii, în a doua parte.

În ipostaza thanatică percepem o viziune a războiului ca stihie a naturii iraționale ce domină omenescul: „eu sunt urgia cerului, războiul“, la care toate elementele concură concertat sugerate vizual, acustic și metaforic într-o largă apertură a destinului, de sorginte antică: „Pământu-i un Calvar și ne-mblânzite fierb urile fierbinți/...Iar călăreții apocaliptici în galop aleargă“ (*Un basorelie*); sau: „în furii fierbe tulpurea genune/oștiri de valuri bat în dig nebune/mugind talazuri printre stânci se sfarmă“ (*Fresca antică*). Totul ia o amploare cosmică, gigantescă, stihială,

manifestându-se chiar de la primele versuri reflexul de-a ridica obiectivul, în mod cinematografic, sus, în stratosfera unei generalizări largi, atotcuprinzătoare: „Se stinse ca și-o dioramă spațiul/Curmată-i hora aprigelor arme/Cortină lină – cade sura seară/.../Iar Marea, care-și potoli nesațiul/Și-ntinde-ncet ca și-o sătulă fiară/Enormele ei brațe-acum – și-adoarme“.

Elementele se manifestă în primul rând acustic, concurând la o uriașă orchestrare de sorginte wagneriană. Un instinct concertistic muzical remarcabil opune adeseori acestei polifonii dramatice răspunsul unui solo acustic: „Blând ca și-o rugă adie glas de goarnă“ (*Noapți de tabără 2*) sau vizual: „...și straniu, sus, sclipește/Crai nou – o secere însângerată“ (*Impresii*), încât cititorul se simte parcă auditor al unui concert simfonic.

Acest decor este un fundal prin care „Mut ca și-o umbră Cavalerul trece/Scăldat de-a serii împurpurată undă/și-n juru-i curge-o adiere rece“ (*Cavalerul negru*), acest personaj reușind să contureze o imagine hieratică, sibilinică, nedefinită și tulburătoare, o Casandă masculină enigmatică, ce oficiază un ritual grav cum cereau chiar principiile poeziei călinesciene: „... o poezie nu e făcută să fie înțeleasă de toată lumea“ și „Poezia e o liturghie, un ceremonial introdus în viață, fără a se confunda cu ea“¹⁶.

În ipostaza de menestrel, cântăreț al iubirii, eul poetic se manifestă mai întâi într-o poezie a depărtării devorante de ființa iubită, a dorului distrugător: „... și cântul ca și-un lung oftat adie/În ritmul lui sihastru-ți dor jelește“ (*Lin curge noaptea*). Suferința dragostei este, eminescian, dureros de dulce: „Și-un chin suav, plăcere-amară/Ce-ncet îmi pune stăpânire iară“, marcă stilistică prezentă și în erotica lui Voevidca.

O particularitate a acestei poezii este revelarea iubirii ca lumină: „și lina ta lumină ți-o revarsă/Peste grădina tineretii mele“ (*Implorare*) sau ca sunet: „Și notele, melancoliei pradă/rănite, către tine-și cată cale“. Ființa iubită nu este concretă, materială, ci, în buna tradiție cavalească, una hieratică, aeriană, halou, mireasmă, transfigurare sufletească, o imagine onirică: „pășind ca-n vis“, fiind ades marcată stilistic prin acea îngemănare auditiv-vizuală: „un cântec de lumină“.

O prezență repetată este simbolul mâinii, singurul element concret al ființei iubite în toată această poezie, ceea ce confirmă ipostaza cavalerului care nu aspiră să atingă decât mâna doamnei visurilor sale: „o, mână gingașă.../balsam și farmec verși tu, visătoare/c-un gest schimbi jalea-n cântec de lumină“ (*Unei mâini*). Chiar și sfârșitul e mai blând atunci când e binecuvântat de mâna iubitei ca în poezia *Rămâi*.

Când acest prea plin sufletesc își află împlinirea, fiind împărtășit, poetul găsește o fericită sugestie, desigur în aceeași cheie vizual-auditivă: „îmi cresc pe umeri aripi de lumină“, acompaniat fiind de lumea înconjurătoare infuzată brusc de o stare edenică atotcuprinzătoare ce produce o strofă remarcabilă: „Parfum și vis e preajma luminoasă/Ea mă iubește! Lume a durerii/o, lume-a morții, cât ești de frumoasă!“; armonizând astfel, prin arcul voltaic al acestui oximoron, cele două forțe primordiale ale lumii: îmblânzindu-l prin Eros pe Thanatos.

Volumul *Turnuri*, apărut după opt ani, în 1928, aduce o altă ipostază poetică, după părerea noastră cea mai realizată artistic, mai originală, din toată lirica sa, dar unul remarcabil în genere în arealul poetic românesc. Ca un fel de moto al volumului, poemul *Minerul* atrage atenția asupra propriului Eu supus introspecției: „Eu sunt minerul propriei mele forțe/.../Și coborât în mine/.../râvnesc viziunile (nota bene! n.n.) ce luminează/.../și-ncet, bucată cu bucată/luminii adâncul mi-l dezgrop“.

Așadar, după ce primul volum e o simfonie a universului sonor și dramatic, acesta focalizează vizorul poetic asupra Sinelui, dovedind o intuiție (sau o documentare) asupra subconștientului creator, a celui adânc plutonic ce va fi revelat mai târziu de Ion Negoieșcu drept sorginte a celor mai valoroase poezii eminesciene.

Urmând aceeași căutare a personajelor lirice simbolice, revelatoare, vom descoperi în acest volum unul de-o straniețate unică în literatura noastră: *turnul ca ființă*, personificat și vizionar, profetic, străjuind comunitatea urbană ca un munte, făcând legătura cu cerul – un Axis Mundi – în jurul căruia se organizează orașul sau stă în genunchi satul când turnul e turlă de biserică. Turnul e un personaj ce transcede, gigantesc, planul comun, al dimensiunilor umane: „Deasupra larmei însă – ici unul, colo altul – vezi falnicile turnuri cum urcă în senin, / de-ai spune că sunt gata să asalteze-naltul / Ca-n vremi de basm giganții cei elini“ / sau „Și când tăcerea umblă pe fine tâlpi de umbre / ... / cu fruntea luminată stau turnurile sumbre / sihaștri ce pe gânduri, se uită-n depărtări“. Așadar, paznici vizionari stând de veghe în istorie sau în mit: „Ca și străjeri ce-n noapte dau, când și când, semnale / trezind misteriosul ecurilor lor /“, ei fiind conștiința trează a trecerii inexorabile a timpului vieții: „ascuți cu-nfiorare metalică lor limbă / cum orele vieții ți le socoate rar“. Chiar Noaptea vine numai la chemarea lor, care-și apropie „proaspetele ore“ spre a le devora – antici Molohi – ca pe niște făpturi inocente, pentru ca apoi, „la intervale, ora zugrumată, / cu zgomot, o aruncă-n jos, pe stradă / cum ar lăsa o fiară săturată / să-i cadă din gâtlej ucisa pradă“.

Aceste ființe stranii, turnurile, poartă-n frunți ochi ciclopici ce scânteie în noapte și-și rotesc privirile „schitănd în întuneric uriașe gesturi de lumină“, vestind apropierea miezului de noapte prin corul lor, „solemn andante“, concert bizar aplaudat subit de torențiala ploaie, căci, desigur, și tunurile se manifestă sonor, într-un mod propriu, prin glas de clopote. Ele simt „așa aproape adiind răsuflatul lui Dumnezeu / pe care din slavă năzuiră să-l coboare / spre a-l reda întunecatului pământ“ – așadar, o aspirație a coborârii sofianice a transcendentului. Nerealizându-și aspirația, „însetatul lor avânt zvâcnit spre cer / frânt / a-ncremenit în zveltele ogive / în-lănțuiri mistice de piatră și de fier“ ce / „le gâtuie sufletul“ (deci turnuri cu suflet!). Refuzul revelării divine le deprimă și le înșenunche în tină în „greaua lor singurătate“, căci „ceru-i mort / și solitare și nemângâiate cată ele / să-ndure dezolarea orei grele“. O justificare a însingurării existențialiste într-un singur poem! Apoi, în poezia *Domnul*, jignitele *turnuri* „se-nalță vajnic scânteindu-și fierul / un pumn uriaș ce amenință cerul!“ În ceas de sărbătoare turnurile devin, pentru prima dată, luminoase, cântând din „clopote de aur și azur“ și înveșmântând poporul în „odăjdii de lumină“, inimi uriașe ce bat „în numele norodului“ pentru „umbra marelui Voevod“.

Așadar, o sugerare în aria celor mai severi indici de literaritate a sentimentului patriotic și istoric, întotdeauna suspectat de tezism, aici substanță sonoră, pură, solemnă și înălțătoare, transmitând mesajul în mod implicit și cu atât mai pertinent.

Căutând filiații literare și negăsindu-le în aria românească credem a putea afla o apropiere doar cu lirica lui Georg Trakl. De altfel, într-o autobiografie cerută de G. Bogdan-Duică, Voevidca deslușea el însuși dilema posibilelor influențe, recunoscându-se atras de simbolistii francezi (vezi corespondența simțurilor în *Sonete*) și de expresioniștii germani¹⁷. Din păcate, spațiul nu ne îngăduie să cităm atâtea poeme din acest volum și atâtea viziuni și stări originale pe care le-am găsit demne de interes. Vom mai cita poemul *Vasul-Fantomă*, cu o tulburătoare viziune a orașului pornit în larg, „uriașă navă“ purtând cu sine „pe emigranții lumii trudite și banale“, funambu-

lesc *bateau ivre*, ce colindă marea nopții „cu pânze largi de pâclă argintate“ până ce trezia dimineții sfărâmă mirajul: „și ancorează nava în praful străzii iar“.

Tot în acest volum vom găsi toamne bacoviene (*Priveliști întornate*), apetența macedonskiană de a-și contempla propria moarte (*Noapte*), un *Pastel de iarnă* în care brazii „sunt un nesfârșit convoi de călugări stranii“, ceasul sacru al înserării: „e ora dulce când stau de vorbă sufletele“, o miniatură de bijutier în imaginea unei scoici (inima) cu perlă ascunsă (iubirea) ce supraviețuiește învelișului. Există aici și o sugerare atât de perfectă a stării de lizieră între vis și trezie în poeziile *Somn* și *Adormire* pe care ne e imposibil a o trece cu vederea: „Ușor, ușor/cobor/se-ntu-necă.../Păptura mi-alunecă/În moale plasă/de mătasă/.../Și-ncet din mine/cum dintr-un vas/captiva undă/mă vărs și curg/mă bea amurg/de catifea.../Mă urc, mă las/domol, domol/Cad în gol“ (*Adormire*) și „Fugit din mine/sunt: pace și-ntuneric/și apele/mă duc“ (*Somn*).

Volumul e scris într-o prozodie modernă cu ritm și rimă interioară, a cărui muzicalitate e structurată, de parcă s-ar impune, în ciuda eforturilor poetului de a se emancipa de sub tutela ei. O carte din care cititorul se întoarce greu la realitate cu decepția vasului-fantomă ce ancorează în praful cotidianului tern.

Periplul poetic al lui Voevidca va fi influențat (se poate, oare, altfel?) de urgia destinului existențial care-i răpește consoarta de pe pământ și-l inspiră să scrie volumul *Cântece pentru Lu* (despre care Iorga credea că e începutul numelui iubitei, dar Grațian Juncan afirmă – știind de la maestrul său – că este parte a cuvântului *lumină*).

Ipostaza poetică a personajului-cheie a acestui volum este *Orfeu plângând-o pe Euridice*; așadar o lungă și unitară elegie, căci din trăirea edenică de odinioară, Thanatos și-a luat partea iar acum poetul murmură: „numai numele, numele tău mi-a rămas/foșnit de vânt, cântat de razele lunii“.

Dintru început durerea este infuzată panteist în elementele lumii care sunt cu toate un receptacol uriaș al sufletului poetic sângerând de jale într-o litanie ce-ar putea să pară monotonă dacă intensitatea n-ar proiecta-o în univers: „Curge cenușie/zarea întornată/Pașii mă tot duc/boarea să m-adie/vântul să mă bată/plânsul să-mi usuc“.

În tabloul acesta al lumii văduvite de prezența iubitei se află și obiectele banale din locuință: „lucrurile mute/grai tainic prind și jeluie durute“ (!) Perdelele, cărțile, oglinzile, pânzeturile, „atâtea dragi nimicuri“, strigă fără glas ABSENȚA. Totul e o hegemonie a dorului ce nu-și află nicăieri locul pe pământ, străbătând „Căile/dealurile, văile“, încât universul în care se desfășoară viața omenească devine inutil, incomplet, fără rost, incapabil să compenseze enorma lipsă.

Elementele lumii din jur există numai în măsura în care poetul se poate referi la ele într-o nesfârșită scrisoare adresată iubitei aflate pe alt tărâm; „plâng geamurile – amurg etern/În jur – pereți ca de spital/Și totu-i vag și ireal“, ritualul existenței fiind îndeplinit doar din rațiuni formale: „și calendarul, fiind-o spune, răsare soarele și-apune“.

Aceste poezii sunt autoreferențiale în cel mai înalt grad, toată recuzita concretă nefiind decât un pretext pentru proiecția Eului rănit de moarte. Mult iubitele mâini sunt acum doar o amintire, „mâini ca de mort“, iar puterea malefică a durerii distruge spațiul din jur: „Fâlfâindu-și nenorocul/Dorul meu usucă locul“.

Cercetând altădată colecția de cântece populare din Bucovina, realizată de tatăl poetului, Alexandru Voevidca, am identificat un *roman folcloric* al diferitelor

ipostaze erotice, prin care, aceea a despărțirii produce accente de un tragism comparabil cu cel antic grecesc și de o intensitate a durerii și dorului ce se învecinează din nou cu thanaticul și care mai poate fi aflat doar în temperamentul hispanic.

Având la îndemână în familie (în Bucovina aceasta se manifestă în chip de *clan cultural*) această colecție, poetului i-a fost firească asumarea metricii populare dar și a atitudinii similare când are a exprima durerea răvășitoare a despărțirii. Multe poeme din volum se structurează parcă de la sine în acest tipar recognoscibil, dând efecte notabile, ca în cel intitulat *Dragoste fără noroc*, în care curgerea onomatopeică a sunetelor transmite starea poetică în paralel cu înțelesul cuvintelor, metalingvistic, poate chiar mai mult decât acestea: „Neguri blestemate curg/neguri curg și scurg amurg/Vijelie suie/largurile vuie/ramuri se-nconvoaie/vaiere se vaie/vuie vântul tropote/strigă negre clopote/.../Valma vijeliei grele/vai, sunt patimile mele/ce se bat noptatice/și se zbat sălbatic/și departe și aproape/plâng pe plaiuri văi și ape/plâng cu glas de uragan/plâng purtând blestem avan/plâng prelung cu dragostea/mea de întuneric grea/care morții geamănă/deznădejde seamănă“.

Volumul *Pro Patria* (1943) nu mai are nimic personal, individual. Aceeași viitură a sorții, de data asta sub forma evenimentului istoric, mută accentul de la individual la colectiv, comandament căruia poetul i se conformează cu promptitudinea țăranului chemat la oaste care lasă în urmă, fără crâcnire, toate ale sale, casă, iubită, ogor și avere, pentru a se devota cauzei colective. De astă dată ipostaza simbolică a eului poetic este aceea a *cruciatului*, în egală măsură luptător pentru o cauză absolută, ca și sacerdot aspru, rugându-se dur cerului ca în mijlocul unei mulțimi înspăimântate dintr-o biserică ce se clatină de cutremur, deși norodul și-a căutat aici adăpostul și scăparea.

S-ar potrivi aici cugetarea lui Thomas Carlyle că poetul care n-ar putea fi războinicul n-ar putea să cânte pe eroul războinic după cum el este și Cugetătorul, Politicianul, Luptătorul, Filosoful, pentru că ar putea fi toți aceștia dacă va citi legile lumii și va face ce-i vor porunci ele, descifrând, ca vates (poet și profet), misterele universului.

Nicăieri ca în acest volum nu străbate mai puternică acea componentă a sufletului bucovinean – credința profundă, structurală, în Dumnezeu – pe care nu-l abjură nici în cea mai neagră suferință, simțind parcă *ideea divină a lumii care stă în fundul aparențelor* (Fichte). Chiar prima poezie a volumului se numește *Tatăl nostru* și este un fel de glossă în care, între două versete ale știutei rugăciuni, se înserează „carnea“ unor realități: „durute“, ce dau relief trăit, dramatic, textului canonic: „Tatăl nostru carele ești în cer/Străluci etern în lumi ce nasc și pier/Străluci în sori; cobori în foc și fier/Tu cruci înalți în căile celui Rău/Sfințească-se numele tău/.../Și ne iartă nouă greșelile noastre/Fără greșeală nimic nu-i sub astre/Lumescul vina veșnic îl scurmă/Și-n clipa din urmă/Ce toate le curmă/Iartă, plângând înțelepții și proștii/Precum și noi iertăm greșiților noștri“.

O altă poezie se numește chiar *Glossă*, în care se dă corp de sunete sentimentului colectiv cu tonalități solemn înălțătoare ce amintesc de *Corul robilor din Nabucco*: „Vrajba frânge gând și vrere/Suferința-i primenire/Înălțare prin durere/Ce-i român în veci nu pier/Mântuire prin Unire/Ție, Neam, în veci mărire!“ . În *Bucovina plânge*, aceeași e suferința exprimată în grav registru colectiv pentru care poetul evocă patimile christice: „Plânge Crist din ramă, sânge,/Bucovina plânge/Țara Doinei, țară-a Crucii/Calcă răii ca butucii/Neguri cad să-i soarbă slava/Plângărește-azururi tina/Se cutremură Suceava/Plânge Bucovina“ . În poemul *Împărate ceresc*, sacer-

dotul încărcat de misiunea destinului neamului său imploră cerul: „Neamul tân-guie/Stăpâne, întoarce-ți fața spre el/Ajută-ne, Doamne, spre Mântuire/Tu cel etern: obârșie și țel“.

În *Psalm* poetul e un David ce mulțumește Domnului său pentru că „umilește și înalță,/ din pulbere-naltă pe cel strivit/și Tronul măririi i-l dă“. Această poezie e un exemplu, aproape de uz didactic, de adecvare organică a formei în stil, sonoritate, și atitudine față de un cadru anume. Versul său se pliază plastic, curgând lin în arhitectura biblică a psalmilor, vădind o virtuozitate remarcabilă și dovedind concret cum a putut Voevidca să-și însușească atâtea stiluri poetice: „Domnul sălășluiește în inima mea/Nu este altul afară de Domnul/Stâncă nu este ca Dumnezeuul meu“ etc.

Cernăuți e un nou Ierusalim, *Bucovina rediviva* comunică bucuria reînălțării (vai, nu știa cât de scurtă!) după cădere; și, în general, totul comunică o stare de dârzenie încrâncenată în numele unor valori fundamentale: moșia și credința, poemele fiind parcă niște cântece de vitejie precum *Chanson du Roland*, *Nibelungenlied* ori *El Cantar de mio Cid*. Poetul născut, iar nu făcut, știe să-și adune uneltele trebuitoare unui asemenea țel înalt: economie maximă de tropi, construcția fiind zidită doar din cărămizile dure ale cuvintelor sugestive: cruce, dârz, străbun, mucenic, Țară, fier, scrâșnet, hotară, furtună, paloș, măreț, binecuvântare, flăcări, veac, vulturi, vifor, cremene, eroi, berze ș.a.m.d.

Un volum pe care superesteeții l-ar repudia ca „lirică patriotică“ legată de o zonă și un moment istoric anume. Dar, oare, poemele lui Goga, cele intrate în patrimoniul național, ce altceva au fost decât trecerea în peren a sunetului specific al lacrimii Ardealului îndurerat? Or, Ardealul a fost doar vremelnice un ținut cu „atâta jale-n casă“, pe când Bucovina a fost și este o durere veșnic nevindecată.

*

O altă trăsătură definitorie a lui Voevidca este umorul prezent în numeroasele sale epigrame adesea cu iz fin de satiră și spirit proaspăt. Un Eugen Constant explica această disponibilitate astfel: „Este un inadapabil. Conflictul dintre sensibilitate și inteligență se rezolvă epigramistic printr-o revărsare de umor“¹⁸ și poate că avea dreptate.

Cum poetul este un spirit instruit ce-și știe folosi conștient calitățile native, dublându-le prin cultură, el însuși scrie o minixegeză despre epigramă¹⁹, pe care o consideră „o ciocnire ingenioasă de idei“, încercând o analiză detaliată a „procesului“ de producere a acesteia și operând un istoric al genului în timp. Astfel, după ce-l identifică pe Simonides din Keos (556 î.Hr.) drept întemeietor al epigramei, urmărește traiectul genului la romani (Marțial), apoi la francezi (Clément Marot), la popoarele romanice, în madrigal și sonet, prin amplificare; o identifică la germani (Lessing, Goethe, Schiller), după care o găsește în poezia populară românească sub formă de strigături surprinzătoare de spirituale.

În fond, susține el, epigrama e o minisatiră, oglindă fin șlefuită a unei epoci rafinate, reclamând – și obținând din partea instruitului poet – grija și atenția unui gen literar deloc facil. De aceea epigramele i-au adus o mare parte din popularitate și, recitate, pot forma și azi o spirituală antologie.

Să exemplificăm doar cu câteva asemenea miniaturi: *Doctrina comunistă* (elocventă și pentru concepțiile politice ale autorului!): „Tâlcul agerei doctrine/Cam așa se tălmăcește/Ce-i al tău îmi aparține/Ce-i al meu nu te privește“ sau *Dezghetușul la Moscova*: „Ieri executară/Proaspăt arestați/Vina era clară:/Tineri dezghetați“. Ex-

tinzând aria la societatea „civilă“, vom găsi: „Un tip zănatec mi-a furat/în tren, valiza durdulie/Când va deschide-o-s răzbunat/Plină-i de ... filologie!“ sau un alt exemplu de maliție lapidară: „A: Femeia mea o Venus nu-i/Lăuntru ei, însă, ți-o spui/e-atât de nobil și frumos!/ B: De ce n-o-ntorci pe dos?“

La capătul acestui excurs prin biografia, receptarea critică și substanța volumelor sale, George Voevidca ne apare drept un scriitor ce a avut un loc al său într-un timp istoric bine determinat, care a fost excomunicat din istoria literară odată cu întregul context căruia îi aparține, dar care merită a fi reconsiderat, nu numai prin relevarea rolului său în evoluția literaturii, ci și prin calitățile intrinseci ale scrisului său.

Despre locul său în acea evoluție s-a pronunțat același Constantin Loghin, singurul istoric literar interbelic al literaturii din Bucovina, nu numai în volumul citat, ci și cu prilejul sărbătoririi poetului la împlinirea a 25 de ani de activitate literară, în ședința festivă de la Societatea Scriitorilor Bucovineni (Cernăuți, 11 iunie, 1939). „El stă la pragul a două generații: este generația de scriitori bucovineni care își încheie activitatea la 1914 și generația tânără scriitoricească, care începe să apară de la 1930 încoace. Timp de aproape 15 ani G. Voevidca a fost aproape singurul poet bucovinean, care ținea sus stindardul scrisului literar al Bucovinei, făcând astfel legătura între cele două generații de scriitori bucovineni“.²⁰

Că el nu a fost numai un scriitor bucovinean, ci unul receptat și acceptat printre scriitorii din întreg spațiul românesc o dovedește largă lui popularitate interbelică, pe care am demonstrat-o anterior. Din păcate, dispariția lui din tabloul literar românesc e o realitate și ea se explică întâi de toate prin motive de ordinul sociologiei literare și ale istoriei. Pierre Bourdieu afirmă că „istoria vieții intelectuale și artistice poate fi înțeleasă ca istorie a transformărilor funcției instanțelor de producție a bunurilor simbolice și a structurii însăși a acestor bunuri“.²¹

Numărând opera artistică printre bunurile simbolice, Bourdieu o arată a fi dependentă, ca toate celelalte din această categorie, de instanțele de consacrare și de difuzare, ea fiind produsul unui „câmp cultural“, înțeles ca „spațiu autonom unde luptele pentru recunoaștere reprezintă o dimensiune fundamentală a vieții sociale, având ca miză acumularea unei forme particulare de capital (capital simbolic) pe care-l formează onoarea în sens de reputație și prestigiu“.

Printre instanțele de consacrare el numără academiile, școala, saloanele literare etc. iar printre cele de difuzare: editurile, teatrele, redacțiile ș.a.m.d., acestea fiind supuse constrângerilor istorice, sociale, politice, economice, care astfel apasă asupra vieții intelectuale.

În lumina acestei teorii, popularitatea lui Voevidca poate fi explicată mai întâi prin puternica susținere a câmpului cultural bucovinean, care-i conferea valoare, el răspunzând necesităților de exprimare a dominantelor sale axiologice, iar apoi prin propagarea acestei valori prin instanțele de difuzare din țară (redacții, edituri) și de consacrare (prezența în manualele școlare, primirea în Academie etc.), ca urmare a instrumentelor proprii de valorizare, dar și prin constatarea unui numeros public receptor care-i căuta scrierile, deci și publicațiile în care apăreau.

Robert Escarpit arată că un scriitor se definește ca atare „în momentul în care se dovedește și când un observator plasat la nivelul publicului este capabil să-l perceapă ca atare. Nu ești scriitor decât în raport cu cineva, în ochii cuiva“²². El arată că faptul literar presupune: *scriitor*, *cărți*, *cititori* și că există o dependență structurală a unui scriitor de receptori, în absența cărora circuitul literar încetează.

După război instanțele de consacrare și difuzare au fost strâns controlate în România și subordonate puterii străine, care răpind Bucovina au urmărit și dispariția ei din conștiința publică împreună cu toate valorile sale. Tot ce-a fost conex acestui teritoriu, ca spiritualitate a fost supus aceleiași scoateri forțate din circuitul firesc al actului cultural, întrerupându-se legătura dintre scriitori și receptorii lor.

Aceste instanțe au fost, volens-nolens, determinate să elimine dintre obiectivele lor acest univers, uneori cu sincer consimțământ, dată fiind o anume incomprehenșiune față de patosul liric bucovinean și o indiferență față de soarta acelor oameni, precum și o concepție general minimalizatoare a tot ce era provincial. La aceste daturi generale se mai adaugă în cazul lui Voevidca și un altul, tot de natură extraliterară, dar cu mare impact asupra destinului său literar. Voi cita în acest caz tot o afirmație a lui Constantin Loghin formulată în *Istoria* sa: „E păcat numai că această nădejde literară a Bucovinei (nota bene! n.n.) e condamnată să-și fărâme viața într-un orașel de provincie, departe de un mediu cultural mai intensiv”²³. Căci, într-adevăr, Voevidca a trăit toată viața în orașe mici de provincie. N-a locuit nici măcar la Cernăuți! Or, șansele unui scriitor care trăiește în asemenea medii sunt din start diminuate față de ale celor din metropole. E și așa de mirare cum a putut el dobândi o asemenea popularitate!

Revenind la opera lui (dar privind-o din unghiul fatalmente subiectiv al oricărui receptor), credem că ea poate reprezenta „culorile” aceluia *gotic bucovinean* despre care s-a vorbit în epocă (mai ales în volumul *Turnuri*) și că ea reprezintă și alte daturi ce pot fi atribuite unui specific bucovinean, ca patrimoniu spiritual, dar care pot accede și în patrimoniul poetic românesc, poate chiar prin specificitatea lor.

Notăm aici sumar deja subliniata concepție asupra misionarismului poetic, expresia unui sentiment religios profund și organic, dar nu bigot și intolerant; dimensiunea asumării destinului național, manifestat însă nu în opoziție cu cerințele estetice, ba, dimpotrivă, ca sorginte a unui dramatism adânc izvorât și din intuiția și premoniția destinului tragic al *patriei mici*, Bucovina – o bogată sursă dramatică.

Numai în raport cu acest dramatism, ce survolează adesea individualul, asumându-și generalitatea etnică (ce altceva sunt cuvintele lui Radu Gyr: „Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane?”), trebuie citite pastelurile, senine dar nu edulcorate, venind nu atât din contaminări livrești (acestea fiind însă absorbite și „refolosite” din unghi propriu), ci ca expresie a disponibilității sufletești, personale, de-a trăi liniștea și armonia în sine cu o apetență a reveriei vecină sentimentului de sublim, nu ca expresie a dulce farniente-lui obișnuit la autorii consacrați de pasteluri, ci ca o contrapondere fericită și conștient efemeră a chinului și nefericii știute mereu la pândă.

S-a vorbit de un naturism bucolic al poeziei bucovinene, reflex al acelei naturi edenice, proiectate ca de un cunoscător al proporției de aur. La Voevidca îl putem defini, credem, ca un sentiment organic, al naturii ca prelungire a eului liric, ca rezonator al sufletului omenesc care, cum s-a văzut, acompaniază fericirea sau suferința în chip de amplificator cosmic, uneori asurzitor. Desigur și aici stă de veghe modelul eminescian care nu putea să-i fie străin, dar dincolo de efectele acestuia, vedem existența unui anume tip de reacție personală, prezentă și la Eminescu și venind din același mediu genetic, formativ și existențial.

Voevidca e un fin și nuanțat poet al iubirii pe care o „parcurge” în toată gama sa de la preludiul premoniției erotice la trăirea deplină, explozivă (de foarte scurtă

durată!), cantonând îndelung în voluptatea suferinței și dând, credem, un sunet original al unei așa-zise *poezii a văduviei*.

Am notat deja dimensiunea umorului, uimitoare totuși la un poet cu un atât de adânc „talent al suferinței“, precum și dexteritatea și mobilitatea prozodică naturală, armonică, muzicalitatea – exemplu perfect al acelei corespondențe a formei cu fondul – uzitate de critica de altădată, și care, depășind această formulă, credem că rămâne a demonstra un termen fără moarte: talentul, în lipsa căruia nu vedem existența poeziei oricâte demonstrații de construire poetică forțată s-ar produce în lumina modelor.

Desigur nu vom face greșeala de a susține că toată producția literară a lui Voevidca este de apreciat și de reconsiderat, deoarece, atunci ca și acum, poeții, mai ales cei prolifici și plini de energie creatoare nativă (cum a fost el), lasă să curgă în șuvoiul inspirației pe lângă „minerale prețioase“ și destule aluviuni. Dar elementele de preț există și ele pot fi prelevate într-o cantitate apreciabilă.

Dincolo de toate acestea, el este capabil de-a percepe și reconstrui lumea la modul poetic în viziuni emblematice proprii, așa cum am exemplificat anterior și de a le exprima în stil propriu.

Așadar, din această explorare a universului său poetic rezultă, credem, imaginea unui poet dotat cu o gamă lirică largă, ca evantaiul spectrului luminii, de la albul și culorile pastelate ale seninătății la cromatica sumbră a suferinței cosmice. Continuăm să utilizăm noțiunea de *compendiu liric* al multor sunete poetice detectabile în literatura noastră, de la Eminescu la Vlahuță, de la St.O. Iosif la Bacovia, de la Minulescu și Topârceanu la Macedonski, ori chiar prefigurând nuanțe ale optzecismului actual.

Fără a fi neapărat eclecticism, acesta poate fi expresia unei disponibilități lirice largi și cuprinzătoare, o ubicuitate în care coexistă tabloul poetic național.

Confirmarea sau infirmarea valorii lui poate fi posibilă numai prin refacerea acelei legături rupte forțat cu receptarea publică și critică, aceea care dă, numai în cunoștință de cauză, „certificate de valoare“.

NOTE

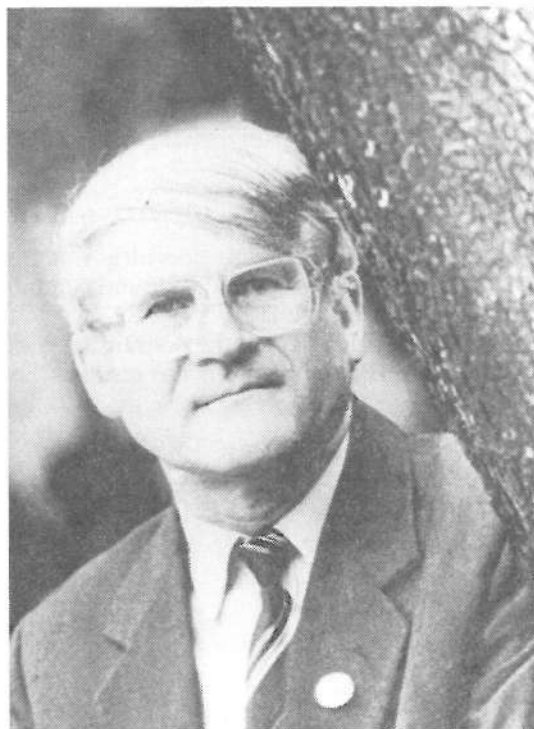
1. Lucia Olaru-Nenati, *Spiritul Bucovinei, al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, componentă esențială în formarea personalității lui Eminescu*, în *Glasy Bucovinei*, Cernăuți – București, Fundația Culturală Română, nr. 4, an. II, 1995, și în *Lumină lină*, Gracious light, New York, vol. I, nr. 6 dec. 1996.
2. Constantin Loghin, *Istoria literaturii române în Bucovina, 1775–1918*, Cernăuți, 1926, Tipografia Mitropolitul Silvestru
3. E. Ar. Zaharia, *Antologie rădăuțeană*, Cernăuți, Colecția Scriitorilor Bucovineni, 1943, p. 5.
4. Lucia Olaru-Nenati, *Un tânăr poet de o sută de ani*, în *Caiete botoșănene*, nr. 10, 11, 12, Botoșani, 1993.
5. *Cuget clar*, an. I, nr. 1–2, București, 22 iulie, 1936.
6. *Freemătul literar*, an. V, nr. 1–4, Siret, *Pagini de antologie din poezia bucovineană*. Conferința rostită la Radio București în 5 februarie 1934.
7. *Junimea literară*, Cernăuți, an. XVIII, nr. 1–4, 1929.
8. *Făt-Frumos*, Cernăuți, an. XVIII, nr. 1–4, 1929.
9. *Bucovina literară*, Cernăuți, nr. 5–7, 1942.

10. Tudos Dracea, *Lirism și cultură*, Editura Gazeta bucovinenilor, 1938, București, p. 98 și urm.
11. *Făt-Frumos*, Suceava, an. IV, nr. 1, ian.–febr. 1929.
12. *Viața Românească*, Iași, an. XII, nr. 2, aprilie 1920.
13. Constantin Noica, *Semnele Minervei*. Publicistică I, Editura Humanitas, București, 1994.
14. Constantin Iordăchescu, în *Junimea Moldovei de nord*, Botoșani, an. I, nr. 23–34, 1920.
15. Mihai Pânzaru, *Proces literar, George Călinescu și generația Iconarilor*, Rădăuți, în *Iconar*, an. I (Serie nouă), aprilie 1995.
16. George Călinescu, *Universul poeziei*, Editura Minerva, București, 1975.
17. Iordan Datcu, *Autobiografia unui poet*, în *Cronica*, XIV, nr. 48 (722), 30 nov., p. 6.
18. *Năzuința*, Craiova, an. IV, 1925, nr. 4.
19. George Voevidca, *Despre epigramă*, în *Anuarul Liceului Ștefan cel Mare*, Suceava, 1936.
20. *Sărbătorirea poetului George Voevidca la Cernăuți*, în *Universul*, nr. 160, București, 14 iunie 1939.
21. Pierre Bourdieu, *Economia bunurilor simbolice*, Editura Meridiane, București, 1986.
22. Robert Escarpit, *De la sociologia literaturii la teoria comunicării*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.
23. *Op. cit.*, p. 313.

SUMMARY

The article is a synthesis of Poet George Voevidca's works. Voevidca was an outstanding personality between the two wars. He had a sustained civic and cultural activity, being a genuine and total Bukovinean cultural animator. Exploring George Voevidca's poetical universe, the study depicts the portrait of a poet who masters a large range of lyrical expression. His popularity is the result of his efforts to uphold the Bukovinean cultural field.

MIRCEA LUTIC

Mircea Lutic, poet, publicist, cercetător literar, traducător. Pseudonime: Mircea Glie, L. Mărcăcină, L. Vătreanu, Savin Zinescu ș.a.

Născut la 29 mai 1939 în comuna Iordănești, județul Storojineț, într-o familie de țărani. Este nepotul cunoscutului om de cultură bucovinean din perioada interbelică, Nicolae Lutic, membru pe viață al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, membru activ al Societății Academice „Dacia” și al altor societăți arborose.

Își face studiile primare la școala din satul natal, beneficiind, în anii aceștia, de tutela spirituală a clericului Metodie Mânzac, viitor episcop al Bucovinei, personalitate culturală de mare prestigiu ecleziastic. Dorind să-și vadă „învățăcelul” îmbrăcat în sutană de preot, acesta ani la rând îl ține în preajma sa, ba chiar sfi-

dând restricțiile școlare, îl învrednicește cu citirea *Crezului* în biserică. În cele din urmă biruie însă „argumentele” impuse de doctrina comunistă oficială, care în 1953 îl reorientează pe proaspătul absolvent al școlii din sat spre activitatea didactică. Își continuă astfel studiile la Liceul pedagogic din Cernăuți, apoi, după un an de muncă, în calitate de pedagog în localitatea de baștină, urmează Facultatea de Istorie și Filologie a Universității din Chișinău, pe care o absolveste în 1964. A lucrat mai mulți ani ca profesor și director de studii la școala medie din Sarata-Galbenă, raionul Hâncești (Basarabia).

În 1965 îmbrățișează ziaristica. Din 1967 până în prezent este secretar general de redacție la *Zorile Bucovinei* din Cernăuți.

A debutat în presă în 1962 cu versuri și articole de critică literară. A publicat poezii și traduceri în culegerile colective *Glasuri tinere* (Chișinău, Ed. Cartea Moldovenească, 1964); *Plaiul Doinelor* (Ujgorod, Editura Carpați, 1968); *Glasuri tinere* (Ujgorod, Ed. Carpați, 1971); *Calendar pe anul 1972* (Chișinău, Ed. Cartea Moldovenească, 1972); *Pagini alese din literatura ucraineană* (Kiev – Cernăuți, Ed. Radianska škola, 1973); *Meridiane* (Chișinău, Ed. Cartea Moldovenească, 1974 și 1975); *Orbita* (Chișinău, Ed. Cartea Moldovenească, 1976); *De drăgoste* (Chișinău, Ed. Literatura artistică, 1979); *Lire înfrățite* (Chișinău, Ed. Literatura artistică, 1979); *Lumina inimii* (Chișinău, Ed. Literatura artistică, 1979); *Piesni nad Okoi i Dnestrom* (Moscova, Ed. Moskovkii rabocii, 1983); *Meridiane* (Chișinău, Ed. Literatura artistică, 1983); *Mama, graiul* (Chișinău, Ed. Literatura artistică, 1984); *Al inimii și-al sorții mele grai* (Chișinău, Ed. Literatura artistică, 1984); *Iordănești: istorie și destin* (Hliboca, Ed. N. Șapcă, 1997) etc.

E prezent cu lucrări originale și cu traduceri în manualele de literatură pentru clasele a VI-a (Kiev – Cernăuți, Ed. Radianska škola, 1974) și a VII-a (Kiev – Cernăuți, Ed. Radianska škola, 1978) ale școlilor românești din regiunea Cernăuți, în *Abecedarul* pentru școlile cu limba de predare română din Ucraina (Cernăuți, Ed. Bukrek, 1997).

A colaborat cu versuri, materiale de critică și istorie literară, studii de etnografie și folclor, traduceri de poezie și proză și articole de actualitate la publicațiile periodice: *Cultura Moldovei*, *Nistru*, *Moldova*, *Buletinul „Mihai Eminescu“* (serie nouă), *Orizontul*, *Zorile Bucovinei*, *Moldova Suverană*, *Cultura*, *Literatura și Arta*, *Tinerețutul Moldovei*, *Bucovina literară* (serie nouă), *Almanahul Societății pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu“ din Cernăuți*, *Zori noi*, *Viața satului*, *Învățătorul Moldovei*, *Basarabia*, *Crai nou*, *Literatorul*, *Cronica*, *Columnna*, *Glasul Bucovinei*, *Concordia*, *Dâmbovița*, *Plaiul Troțușului*, *Codrul Cosminului*, *Țara Fagilor*, *Făgurel*, *Arcașul*, *Calendarul poporului*, *Curierul de Cernăuți*, *Gazeta de Herța*, *Bucovina*, *Molodii bucovineț*, *Vilna besida*, *Literatura-mîstețka Bukovina* etc.

Este autor a două plachete de versuri: *Bastina lumînii* (Ujgorod, Ed. Carpați, 1973) și *Fereastră de veghe* (Ujgorod, Ed. Carpați, 1978). A realizat multiple traduceri din A.S. Pușkin, M. Lermontov, F. Dostoievski, L. Tolstoi, I. Turgheniev, I. Nikitin, A. Pleșceev, A. Cehov, V. Briusov, N. Tihonov, M. Șolohov, U. Singlair, R. Frost, G. Skovoroda, I. Franko, P. Ticina, V. Sosiura, M. Rilski, M. Bajan, O. Honciar, V. Zemliak, B. Oliinik, I. Draci, M. Vingranovski, V. Korotici, M. Tkaci, V. Kolodii, A. Muhtar etc. Autorul selecției, notelor bibliografice și al unor traduceri din antologia nuvelei ucrainene contemporane *Cununa soarelui* (Chișinău, Ed. Literatura artistică, 1979). A mai realizat versiuni românești din literatura bulgară, slovenă, bielorusă, karelă, tătară, kalmică, iacută, balkară, bureată etc., din creația scriitorilor ucraineni și ruși din nordul Bucovinei etc.

Versurile sale au fost traduse în limbile rusă, ucrainenă, bielorusă, bulgară, georgiană, maghiară etc.

Laureat al Premiului Uniunii Scriitorilor și al Comitetului de Stat al Moldovei pentru Edituri, Poligrafie și Comerț cu Cărți pe anul 1984 pentru traducerea romanului lui F. Dostoievski *Frații Karamazov*, al Premiului Literar Internațional „Ivan Kranko“ (1995) pentru traduceri din literatura ucraineană, precum și al premiilor anuale ale publicațiilor *Literatura și Arta* (pe anii 1992 și 1993) și *Moldova Suverană* (pe anul 1993).

Membru al Uniunii Scriitorilor din Ucraina (1978) și membru în Consiliul ei de conducere (1996). Membru al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova (1990), al Societății Scriitorilor Bucovineni (1995) și al Uniunii Scriitorilor din România (1996). Membru fondator (1989), vicepreședinte (1989–1991) și președinte (1996–1997) al Societății pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu“ din Cernăuți, membru al prezidiului și membru în colegiul de redacție al ziarului *Plai Româneasc*, membru în colegiul de redacție al periodicului *Literaturno-mîștețka Bukovina* etc.

CLOPOTUL CONȘTIINȚEI DE NEAM

În miez de toamnă, când vâslesc de zor
Către-un meridian de vis, cocorii,
Și calendarul plouă, foșnitor,
Cu foi incendiate de istorii,

Prin văzduhul deschis, rarefiat
Pășește Vistiernicul a Toate...
E ceasul când răsună, tremurat,
Clopotul conștiinței deșteptate...

Zvârliți aici, în acest rai etern,
Dar și-n vâlvoare cruntă de gheene,
Noi stăm, asediați de Oloferm,
Între străvechi zidiri betuliene.

Pe măguri dulci, amare voci se-aud
Din adâncimi de magme milenare,
Încât gem apele, în drum spre sud,
Încât chiar iarba plânge în hotare.

Supliciu ni-i un tragic Everest
De răni, în trupul țării greu săpate;
Și bântuie fatal, la nord și est,
Ecoul de suferinți nealinate.

Căci, după ce, dați volburii de foc,
Au tot căzut pe noi urgii de-a plinul,
În condiționări de iarmaroc
Vor să ne încadreze, azi, destinul...

Suntem mioarele pierdute-n munți,
De veacuri lungi ne caută Lipanii
Și, după ale steiurilor frunți,
Ne-aude stâna, nu ne-aud ciobanii.

Posibil, le-au căzut lavine-n cap,
Posibil, li-s timpanele cerate,

De n-au cumva alt pont ori handicap,
Sau le-a strivit urechea ursul, poate?

Chircitu-s-a al neamului răsad,
S-au dereglat pârghiile balanței,
Că stau cupeți vânduți, la porți de iad,
Și fac negoț cu mugurii speranței?...

Oricum, cât suntem cu Carpații frați
Și neam de neam ales cu Miorița,
Vom sta aici, de nimeni strămutați,
Căliți și redutabili cum e crița!

De-avem plămâni să ne strigăm mereu
Durerea ce ne mistuie ființa,
E pentru că Prea Bunul Dumnezeu
Păstratu-ne-a și vrerea, și credința.

Năsăbuița valului barbar
Ne-a repetat, prin leaturi, tragedia,
Dar am rămas curați și plini de har,
Purtând în inimi, pururi, România!

CRĂIȘOR BUCOVINEAN

Lui Emil Havriliuc

Zilele agale
Risipesc petale
Peste-al Bucovinei plai de vis și dor.
Doine și balade
Din străvechi izvoade
În cununi de suflet se-mpletesc ușor.
Și Al Lumii Tată
Peste firea toată
Își revarsă harul său nemuritor.

Clopote pe zare
Bat a deșteptare,
Cu ecou de zbucium și de lung alean.
Picură creștine
Zvonuri mușatine
În văzduh cu mirtă și cu măghiran...
Iar la Siminicea
Naște-se ferice
Crăișor de dulce ghiers arborosean,

Încărcat cu daruri
Prin divine zaruri
Aruncate-n viață pe-ale lui poteci;
Mândru meșter-faur
Cu destin de aur,
Ocrotit de parce și de zodiei;
Nume cu răsfârțengeri
În sălaș de îngerii,
Miruit de Însuși Domnul Cel de Veci.

REINTRARE ÎN ABSURD

*(Cântec cu refren antilogic despre „moldovenism“ și
„limba moldovenească“)*

În sud basarabic – efluviu
De iad: scuipă tov. Belzebut.
Voci moarte, din antedeluviu,
Se-nvolbură de necrezut.

Și iar fac cadavrele zarve,
Și iar viermii râd cazuist,
Și iar joacă iezmele twist,
Și iar devin fluturii larve.

Cât timp adevărul în zdrențe-i,
Se lăfăie bluful în pluș.
Frivolul e hrana demenței,
Trăiască mamzela Nitouche!

Și iar fac cadavrele zarve,
Și iar viermii râd cazuist,
Și iar joacă iezmele twist,
Și iar devin fluturii larve.

Ghenarul vomită siberii.
Alături de altul, mai mic,
Adagii de-apuse imperii
Îngaimă din umbră, peltic.

Și iar fac cadavrele zarve,
Și iar viermii râd cazuist,
Și iar joacă iezmele twist,
Și iar devin fluturii larve.

Prin voia lor, iese din luturi
Cel *homo moldavicus*, pus,
Sub ducele șuier de cnuturi,
Să țupăie svingul intrus.

Și iar fac cadavrele zarve,
Și iar viermii rîd cazuist,
Și iar joacă iezmele twist,
Și iar devin fluturii larve.

Treziți, după două milenii,
Fug dacii din corpul roman?
Zvâcnesc din români moldovenii
În frunte cu Vodă Ștefan?...

Și iar fac cadavrele zarve,
Și iar viermii rîd cazuist,
Și iar joacă iezmele twist,
Și iar devin fluturii larve.

Azbuchia se răszburlește –
Strai slav pe romanic temei –
Și-n vogă se bălăcărește
Ca-n Tula, în apele ei.

Și iar fac cadavrele zarve,
Și iar viermii rîd cazuist,
Și iar joacă iezmele twist,
Și iar devin fluturii larve.

Intimele trec din corsete-n
Valori ale marelui top;
Dușmanul se cheamă prieten,
Ocupantu-i azi filantrop.

Și iar fac cadavrele zarve,
Și iar viermii rîd cazuist,
Și iar joacă iezmele twist,
Și iar devin fluturii larve.

Rostirea stropșită, gîngavă
E semn că există-un alt grai?...
„Sictir“ pentru robi este „bravă!“
Și plînsul e-un rict de cobai.

Și iar fac cadavrele zarve,
Și iar viermii rîd cazuist,
Și iar joacă iezmele twist,
Și iar devin fluturii larve.

Cabrează minciuna-n arenă,
Călărețu-i olog nativ,

Dar publicul, lume mondenă,
Bisează-n delir, instinctiv.

Și iar fac cadavrele zarve,
Și iar viermii râd cazuist,
Și iar joacă iezmele twist,
Și iar devin fluturii larve.

Natura pierdutu-și-a nexul
Și-s toate întoarse pe dos.
Venere schimbatu-și-a sexul,
Esteticu-i dat la silos.

Și iar fac cadavrele zarve,
Și iar viermii râd cazuist,
Și iar joacă iezmele twist,
Și iar devin fluturii larve.

Prosperă-n politici iloții,
Scăpații din iad bat furori,
Statut de legali primesc hoții
Și muții-s vestiți oratori.

Și iar fac cadavrele zarve,
Și iar viermii râd cazuist,
Și iar joacă iezmele twist,
Și iar devin fluturii larve.

Se smulge chiar insul din sine,
Se smulge chiar umbra din om
Și-o lume întreagă se ține
Pe cioara vopsită, din pom.

Și iar fac cadavrele zarve,
Și iar viermii râd cazuist,
Și iar joacă iezmele twist,
Și iar devin fluturii larve.

ILUZIE

Ne mistuim părerilor atare,
Călătorind în spațiu și în timp...
Stupidă cățărare pe Olimp,
Năstrușnică, de-o viață, încercare.

Ne credem zei o clipă și, visând,
Adulmecăm mirosul jertfei pure;

Din ciuta doborâtă de secure
Ne înjghebăm, ospățul de comând.

ÎNVIERE

E-atât de multă tină în valea tânguirii,
Căreia geografii azi mapamond îi zic,
Încât te miri că-n floare mai pot da trandafirii
Și grâul în tarlale mai poate prinde spic.

Păianjenii tenebrei împresurat-au murii
Și împletesc, atavic, al vrăjmășiei tort.
Golgota sângerează și stratioții urii
Cu sulița încearcă, și-acum, de-i Domnul mort.

Se immortalizează-n corp de statui ecvestre
Tiranii, ba și-n predici rostite din amvon.
Nimicnicia crasă a mafiei terestre
Își înțolește stârvu-n gherocul francmason.

Munții de suferință se-nvolbură vulcanic,
Din cele patru vânturi, se-aude-un scrâșnet mut
Și, ridicat în valuri, supliciul satanic
De fiecare dată o ia de la-nceput...

Se-mbracă, însă, lumea în zări de curcubeie
Și albia-și îndreaptă deodată-n sens invers,
De parcă-nvolburarea, la un moment, se-ncheie
Și se așterne-o pace deplină-n univers.

Peste ființa firii, din sferele eterne,
Picură zvon de clopot, rășfrânt elegiac.
Și, logodit cu glia, cerul deschis își cerne
În plante și în oameni ninsorile din veac.

Sub pantocrator, tainic, pâlپایہ untdelemnul,
De sus cete de îngeri pogoară lin-alin.
Prin spațiul unde viața lăsatu-și-a însemnul
E-un freamăt de-nnoire eteric, aprilin.

Sorocul din scriptură an după an se-mplină
În glasul de arhanghel, trimis către cei vii
Și-nscris în adâncime de datină creștină:
„El nu-i aici, sub lespezi. S-a dus în veșnicii!”

Intrat-a crucifixul cu moartea-n nemurire,
Sfidând caducitatea mărețului Olimp;

E viu Mântuitorul, clădit din răstignire,
În suflele și-n fapte, nestrămutat de timp.

În adevărul cosmic se-nalță prototipul
Celor trei ipostaze, țesute din lucruri...
Nespațiul și nevreamea îi înconjoară chipul,
Care sălaș de-a pururi aflat-a-n muritori.

Cu lacrima vărsată pe cruce, diafană,
Cu miruri izvorâte din Duhul cel Curat
O-ntreagă omenire renaște-n neprihană .
Prin două mii de leaturi, spre-un ev neîncheiat.

E ora Învierii și pe pământ, și-n ceruri,
Cinetica divină a dat în apogeu,
Marele tot își spală față în adevăruri
Și-n fibrele zidirii respiră Dumnezeu!

RESPIRAȚII STRĂBUNE

Pictorului R.L.

În răchitele lui, ca-ntr-un dans ritualic,
Se deveghe simbolic Bucovina, primar;
Ancestrale figuri se relevă metalic,
Enunțând distorsiuni în ecou milenar.

Prin tulpini de vechimi, respirații străbune
Se-ntr-aud în continuu, profund univers.
În coroane de mit, cu notații comune,
Ele simplu însumă o istorie-n mers.

RUGĂCIUNE

Doamne, iartă-mă că parodiez relațiile Tale celeste,
Dar, în esență, nu fac decât să dau ironice interpretări
Antidumnezeieștilor veleități ale spiritului precar,
Bântuit de ambianța pustiului
Și tănuit în fibrele ființei semimoarte.

Căci nu e nimic mai antilogic,
În sensul preceptelor Cerului,
Și mai specific omenescului ordinar,
Decât tendința de a deveni ceea ce nu sunt,
Prin binecuvântarea Ta, Dumnezeu, orânduitor a tot și a toate.

Piară, deci, ceea ce e deșărtăciune
Și păcătoasă pierdere de identitate,
Terestră și transcendențială, Părinte!
Și înmulțească-se exemplele de autodefinire prin Cuvânt,
În care nimicnicia să nu covârșească virtuțile cugetului.

PORT ÎN DESTIN...

„N-avem oști, dară iubirea de moșie e un zid...”

Mihai Eminescu, *Scrisoarea III*

Port în destin comândul ne-mplinit
Străbunilor, străjuitori de veci ai gliei,
Mânați de-un aprig iureș, în ceasul sorocit,
Și fluturând năvalnic topoarele mâniei.

În luptă cu uitarea țărânei și cu anii,
Urmez făgașul lor de fapte demne.
Pătrund rugina spadelor dușmane
Și tâlcul firoaselor însemne.

Pe lămi de săbii mă cobor în vreme
Spre-un ev de suferință, de cumpănă și sânge...
În fiarele robiei pământu-acesta geme,
Icnește din străfunduri, e-n tângă, dar nu plânge.

Vampirii oprimării – cu gură de venin –
Încolțesc, lacomi, carnea și-o sug până la os.
Paharul strămbătății de-amărăciune-i plin:
Se varsă peste usnă și spumegă pe jos.

Și trece zodiacul prin semn de Capricorn,
Se pârguiește fructul semeției;
Codrul voinicește poartă glas de corn
Cu ecou în văzduh și în glie.

Se sparg și se destramă tăcerile în veac,
Cad țeste, retezate de fierul răzbunării.

Sporește seminția lui Ștefan și Novoc,
Cu rădăcini de criță în lutul sfânt al Țării.

Cutremurat, pământul respiră din adânc,
Răsufă greu, în răbufniri de lavă,
Și duhul răzvrătirii cutreieră nătâng
Și aerul, și măgura, și țarina moldavă...

Port în destin comândul ne-mplinit
Străbunilor, străjuitori de veci ai gliei,
Mânați de-un aprig iureș, în ceasul sorocit,
Și fluturând năvalnic topoarele mâniei.

AVEM O SINGURĂ TĂMADĂ...

La-ncrușare de milenii,
Dă-n floare strivitor pelinul,
Ursita-și adâncește chinul
Și-n spor e spațiul buruienii.

Vlăstarele speranței cresc
Din lacrimă, fără tăgadă;
Avem o singură tămadă
La rana noastră – Eminescu.

Gem doinele-n străvechi lăcașe,
Nu saltă-n iureș călușarii
Și s-au plodit temeinic carii
În dulci făgeturi băștinașe.

Vlăstarele speranței cresc
Din lacrimă, fără tăgadă;
Avem o singură tămadă
La rana noastră – Eminescu.

Obcinele s-au tras în luturi,
Secat-au sfintele izvoare
Și din litigii la hotare
Oștenii ni se-ntorc pe scuturi.

Vlăstarele speranței cresc
Din lacrimă, fără tăgadă;
Avem o singură tămadă
La rana noastră – Eminescu.

Mereu ne îngrădește zarea
O pâclă rea, ce greu ne-apasă,

Străini aici, la noi acasă,
Adânc ne plângem deștărea.

Vlăstarele speranței cresc
Din lacrimă, fără tăgadă;
Avem o singură tămadă
La rana noastră – Eminescu.

Prezența ne e răstignită
Pe-acest meleag, desprins de țară,
Dar o-ndârjire milenară
Ne face vrerea neclintită.

Vlăstarele speranței cresc
Din lacrimă, fără tăgadă;
Avem o singură tămadă
La rana noastră – Eminescu.

EMINESCU

Zvon de bronz peste vremi se frământă
Și prefiră-n țării neprihană.
Eminescu e Dacia Sfântă,
Eminescu-i Columna Traiană.

Străbuneștile noastre lăstare
Odrăslesc în al datinei sfeșnic.
Eminescu e Marea cea Mare,
Eminescu-i Carpatul cel Veșnic.

Piere tot ce-i tenebră și ceață,
Când pe zariște zorii se-ngână...
Eminescu-i izvorul de viață,
Eminescu e Țara Română.

Voce dau din morminte martirii,
Rotunjindu-și de-a pururea zisa.
Eminescu-i hotaru-ntregirii,
Eminescu e Nistrul și Tisa...

Versul lui ca un dar euharistic
Ne revarsă balsamuri pe rană.
Eminescu e spiritul cristic,
Eminescu e-a Proniei geană.

Astăzi, când coteria damnată
Scuipă chiar și-n pixida națiunii,

Eminescu e cinstea-ntrupată,
Eminescu-i vrăjmașul minciunii.

Panglicarii de-acum și irozii
Se-nspăimântă, când slova-i răsună...
Eminescu își cheamă aprozii,
Eminescu glotașii adună.

Veghetorul său suflet e teafăr
Și ne-arată făgașu-nainte.
Eminescu e crez și luceafăr,
Eminescu e domn și părinte.

Tutelar, el ne-ndeamnă și-așteaptă
Săvârșirea din veacuri, măiastră.
Eminescu e cuget și faptă,
Eminescu e flamura noastră.

Necurmată-i mișcarea ramului
Pe moșia mircească-ștefană.
Eminescu-i virtutea neamului,
Eminescu e spadă și strană.

Ne-am unit cu el în minunile
Ce-ntre zei, ca făptură, așternu-l.
Eminescu desfidă genunile,
Eminescu respiră eternul.

Geniul său ne așază destinul
În lumină de posteritate.
Eminescu-i Poetul-divinul,
Eminescu-i stăpân peste toate!

ÎNSEMNELE VREMII

Apocaliptic, timpul s-a-implinit,
Dar nu s-a încheiat încă sorocul
Și încă nu-i pecetluit nici locul
Unde se-anunță ceasul prorocit.

De-aceea, se învălură-n eter
Preziceri îmbrăcate-n simulacru
Și se îndeasă-n adevărul sacru
Summitul arogant și efemer.

„Județul lumii se amână iar“,
Zic preoții din capiști de orgie...

Și blestemata iadului stihie
Se varsă peste-al Domnului altar.

Din tâmplă smulși, sfinții-s călcați pe jos,
Ba, dacă-i cazul, – chiar trântiți la ziduri.
Și se urzesc în taină genociduri
Întregii entități a lui Hristos.

Ciracii tartorului, cocoțați
În jilțuri, peste tronul savaotic,
Se-nfruptă din hârdăul mafiotic
Ori se dedau la vânători de frați.

Și-i suntem toți de-a valma la cherem
Acestui sanguinic pandemoniu;
A devenit al beznei patrimoniul
Până la steaua de la Bethlehem...

Căci moștenirea iadului ce ni-i
În suflete și-n minți statornicită
Ne-apasă ca o racilă cumplită,
Și ne bocim în remușcări târzii.

Cu ateismul logodiți, de mici,
Scuipat-am sanctuarele obraznic
Și cu „ideea“-n prăștină, la praznic,
Am demonstrat prin fața lui Ilici.

Nici datini străbunești nu am avut,
Nici țintirimuri și relicve sfinte;
Ne-am renegat și morții din morminte,
Și amintirea ce striga din lut...

În lume, nici chiar cel mai crunt război
Nu e ca lepădarea de credință.
Și-n fapt ne-am pomenit fără ființă,
Când L-am gonit pe Dumnezeu din noi.

Sărmane umbre, mișunând bizar,
Lipsite și de sens, și de menire...
Se pomenise fără de zidire,
Prin paradox, chiar Marele Zidar.

Dar vom fi iarăși izbăviți, prin Miel,
Sărmană seminție întinată,
Căci bate-n ușa vieții încă-o dată,
Prin testamente scripturale, – El.

Zvonește veșnicia în atomi,
Se luminează-n lumea pământescă.
Și curge Revelația Cerească
Prin clorofila frunzelor din pomi.

Trei ipostaze ale ei din veac.
Întruchipate-n Logos și-n nemoarte,
Iau iar contururi, se desprind din Carte
Și intră-n infinitul zodiac.

Stă între șapte sfeșnice Iisus
Și-n mâna dreaptă șapte stele are...
Și la răscruci de vremi, precum s-a spus,
Se-apropie promisa Dezlegare
Cu semne ce vestitu-s-au de Sus.

DE CE?...

Cad nopțile potop peste ființa
Prezentului de grație, din noi...
Se lamentează-n matrici neputința
De-a fi, chiar contra noimelor, eroi.

Izvoarele și-au întrerupt misiunea
Și rădăcinile s-au ofilit,
Și ne mănâncă serul disensiunea,
Și duhul ni-i de ură otrăvit.

De parcă n-am fi plămădiți din hume,
Ci dintr-o lavă de vulcan încins...
O, vanități în stare să sugrume
Tot ce-i mai simțitor și mai distins!

Avem – vai, soartă! – răsădit în gene
Un tragic și ilogic handicap..
Au dezlega-vom noduri gordiene,
Izbindu-ne, bezmetici, cap în cap?

Blestem pe noi sau ce e? Doamne, Doamne!
De ce ne încolțim ca niște câini?...
Mă tem că Cerul o să ne condamne
Să nu mai merităm a fi Români!...

UNIVERS ALTERAT (I)

Plângând trădarea-n cuget, reeditată zilnic,
Spațiul revarsă tângă pe ape și pe glii

Și, răsturnând hotare în socialul silnic,
Timpu-și transfigurează mișcarea-n veșnicii.

S-a pervertit mașina de temelii a firii,
S-au dereglat sisteme de sus și până jos
Și se repetă-n oameni supliciul răstignirii,
La care-n prag de eră a fost supus Hristos.

În neamuri complexate de strâmbătatea sorții
Justiția primară trezește energii
Și face să tresară-n morminte chiar și morții,
Dar nu întotdeauna i-atinge pe cei vii...

Cu noi ceva se face, ca niciodată încă,
Parcă suntem de însuși satana bulversați.
O gravă maladie ființa ne-o mănâncă
Sau chiar de eul nostru ne-aflăm contagiați?

Ne iubim dialectic și ne urâm proteic,
Răpuși de afecțiune, ne vindem reciproc
Și-n calea spre Golgota, ne plângem fariseic
Că, la geneză, Domnul nu ne-a-mpărțit noroc.

Ne-am depărtat de-obârșii, nătângi în existență,
Ne-am străinit de Domnul, de rai și iconari
Și ne iubim națiunea doar întru aparență,
Ba chiar pe-un blid de linte ne-o dăm, sau pe biștari.

Pandora care umblă cu iadul în cutie
Ni-i astăzi, în purtare, celebru etalon
Și, scăpătând cu mintea în stare de pruncie,
Am violat natura și-al vârstei Rubicon.

Aveam, în loc de vise, coșmaruri ne-nterupte,
Fratele ni-i dușmanul cel mai potențial
Și cu idei stupide, din vârf de deget supte,
Vrem să schimbăm, politic, peisajul mondial.

Ne facem marfă pruncii, prin metropole sfinte,
În piețe străvegheate de umbra lui Traian,
Și-apoi ne spargem pieptul că suntem de sorginte
Aleasă, și-avem sânge de dac și de roman.

Faimoasa țăcălie e astăzi semn de marcă
Pentru-a conduce-o gloată de spâni și de imberbi;
Între pletoșii țării, chelboșii se remarcă
Și-s inși de anvenzură, ca spinii între ierbi.

Cioara din par, adesea, ni-i mai ispititoare
Decât vrăbețul nostru din mână, prizărit,
Și-umblăm ca cerșetorii din zare până-n zare,
Purtați mereu cu cobza pe marți, la alt summit.

Politica de Gâgă ne bântuie făptura,
N-avem răgaz cu tihnă, nici tihnă cu răgaz...
Ambițiosu-n vervă și-arată iar dantura,
Tot înșirând gogoșe în stare de extaz...

Dar, dacă largul lumii nu poate să ne-ncapă
Pustiul vanității atotcuprinzător,
În fața morții suntem toți un pământ și-o apă:
Vlădică și opincă, nabab și cerșetor..

Cu-această-nțelepciune, sfidând demonii vieții,
Vom fi mereu aleșii labilului destin
Și-n loc să dăm prin timpuri de-a bâjba, ca orbeții,
Vom conlucra-n lumina altarului divin.

HOMO SAPIENS

(Fragment)

Corolarul vieții prin duh
Și un pumn de tină – prin trup,
Ba-ncârnez genuni de năduh,
Ba milele-n tine erup.

Lutul pică lutul în lut,
Golul goluri dă-n infinit;
Unde-i marele început,
E, fatal, și micul sfârșit.

La geneză, de Domnu-nzestrat
Cu rațiune – un sapiens,
Ți-e demersul pururi marcat
Ontologic de-un vechi nonsens.

Început fără de sfârșit
Și sfârșit fără de-nceput,
Ești mai însul dumnezeit,
Mai arhanghelul decăzut.

Nici în vidu-ți privat nu-ncapi,
Crezi că lumea ți-e la picior;
Când vecinului groapă-i sapi,
Nu uita că ești muritor.

Din recif într-un alt recif
Te aruncă valul nebun,
Herostrat, dar tot tu – Sisif,
Demiurg și carne de tun.

Babilonic te-ai divizat
Într-o sumă de seminții,
Încât azi e de neafiat
Firul proprie-ți obârșii.

Cu deșertul bați în deșert,
Ctitorind prin ev aberant;
Pe-al concretului sit incert
Zugrăvești câte-un zeu picant.

La războaie afli alin
Și în semeni cu bomba dai,
Ci-n retorta marelui djin
Ești tu însuși un biet cobai.

Năpăditu-te-au prea de zor
Utopiile pământestești,
Că, de-o vreme, ți-e mai ușor
Cu realul cel din povești.

Spre-a nu fi al ispașei țep
În al veacului tererem,
Nu purta gogoși în proțap,
Căci proțapul e hiextrem.

L-ai găsit pe dracu-n atom
Și, cu ifose de zevzec,
Te prefaci din om în neom
Și te iai, tot tu, la refec.

Ploi de patimi cad, pic cu pic,
Focuri mulțe prin tine cern,
Hărțuit de propriu-ți nimic,
Alinat de haru-ți intern...

Ziua-și flutură steagu-n cer,
Noaptea-și fulguie bezna-n ceas...
Tu în cosmos, sărman oier,
Paști miorile de pripas.

MATERNĂ

Din străfund de evuri se-ngână
Armonie de sonuri, eternă:
Este limba noastră română,
Este limba noastră maternă.

Zămislită în zicere cristică,
În dalb prour de eră nouă:
Este limba noastră patristică,
Este limba noastră de rouă.

În urgii, speranță și viață,
Dăinuire-n ursită și flamura:
Este limba noastră măreață,
Este limba noastră de lamură.

Peste vremi, crengi de aur se leagă
În a graiului mândră dumbravă:
Este limba noastră cea dragă,
Este limba noastră de slavă.

Vechi temei ce ne ține-n ființă,
Adăpost încercat în furtună:
Este limba noastră credință,
Este limba noastră străbună.

Prin istorie se avântă,
Respirând ne-nterupt, triumfală:
Este limba noastră cea sfântă,
Este limba noastră natală.

Emanaje aprilină,
Arc de foc peste neagra genune:
Este limba noastră divină,
Este limba noastră minune.

Pentru viață, pâine și pască
De Înaltul Părinte lăsată:
Este limba noastră cerească,
Este limba noastră bărbată.

Dulce mir, dătător de tămadă,
Dar și clocot de magmă vulcanică:
Este limba noastră baladă,
Este limba noastră romanică.

O boltire superbă, albastră,
Cu zări largi, către lume deschise:
Este limba noastră măiastră,
Este limba noastră de vise.

Transilvană, moldavă, munteană,
Ci părtașă aceleiași soarte:
Este limba noastră icoană,
Este limba noastră nemoarte...

Din străfund de evuri se-ngână
Armonie de sonuri, eternă:

Este limba noastră română,
Este limba noastră maternă.

SALBĂ, PRIN ANI...

Soției

În ceas bântuit de furtună
Și-n vremi luminate de Sus,
Creșcut-am trei prunci împreună.
(Desigur, tu greul l-ai dus!)

Primul – o dulce ramură
Din dorul de început,
Când noi aveam inimi de lamură, –
La fine de mart s-a născut.

Al doilea, din vise de aur
Și vânturi suflând în chimir,
Venit-a în prour de faur –
Cu nume ceresc, de mir.

Cel de al treilea – floare,
Ursită și cânt lebedin –
S-a zămislit atare
În faur cu nea, senin...

Trei prunci – trei fărâme de viață –
Sunt azi trei robuste tulpini,
Ce fac vijeliilor față,
Păstrând părintești rădăcini.

Din ele, frumos ca o salbă,
Se-nșiră în viață, ușor,
Nepoți și nepoate – o dalbă
Dumbravă de viitor...

E-avutul tău scump, fără seamă,
Soție și prieten iubit,
E moștenirea-ți de mamă,
Ce-n lume nu are sfârșit!...

Arhiva Bucovinei

ARHIVA ISTORICULUI TEODOR BALAN:

*DIN CORESPONDENȚA FAMILIEI HURMUZACHI, 1831–1899**

Studiu de **Teodor Balan****
(în manuscris)

10. DIN ACTIVITATEA CULTURALĂ A FRAȚILOR HURMUZACHI (continuare)

Spinoasă a fost problema bisericească din Bucovina, pentru rezolvarea echitabilă a căreia au stăruit mult frații Eudoxiu, Gheorghe și Alecu Hurmuzachi.

Când la 1775 Austria ocupase nordul Moldovei cu cele două capitale de odinioară ale Moldovei, Siret și Suceava, și cu cinci*** din cele mai de seamă mănăstiri moldovenești: Moldovița, Putna, Voroneț și Dragomirna, cu mormintele lui Bogdan, întemeietorul Moldovei, și al lui Ștefan cel Mare, găsi aici Episcopia de Rădăuți, careia erau supuse nordul Moldovei și ținutul Hotin. Episcopul Dosoftei Herescul depindea în cele eclesiastice de Mitropolia Moldovei cu sediul în Iași și prin ea de Patriarhia din Constantinopole.

Dependența Episcopiei din Bucovina de Iași nu convenea statului austriac și de aceea el se străduia s-o desfacă. În urmă, pentru a șterge și amintirea existenței episcopiei de Rădăuți, sediul acesteia a fost mutat la 1782 la Cernăuți, acordându-i-se Episcopului Dosoftei titlul de episcop „exempt“, adică neatârnat, al Bucovinei. Dar cum o episcopie nu putea exista fără să aparțină unei mitropolii, noua episcopie a

* Sfârșit. Începutul acestui studiu vezi *Glasul Bucovinei*, nr. 1 (17), 2 (18), 3 (19), 4 (20), 1998; nr. 1 (21), 2 (22), 1999.

** Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), fond Teodor Balan, dosar 30, f. 1 – 128.

Studiu îngrijit, note și comentarii în asterisc de Ilie Luceac.

Menționăm că profesorul și istoricul Teodor Balan (1885–1972) a început să lucreze la definitivarea studiului prin anii '50. În toamna anului 1970, Teodor Balan, retras la Gura Humorului, încă mai definitiva ultimul volum din corespondența familiei Hurmuzachi (vezi Ilie Luceac, *Câteva date despre istoricul și arhivistul Teodor Balan. Un manuscris nepublicat*, în *Glasul Bucovinei*, an. V, nr. 1 (17), 1998. p. 14–24). Cele patru volume de corespondență ale familiei Hurmuzachi – anexe ale studiului de față – își așteaptă ocazia de a vedea lumina tiparului.

Pe parcursul întregului studiu, a cărui ultimă fascicolă a apărut în numărul de față al revistei noastre, am păstrat întru totul topica textului lui Teodor Balan, la fel și expresiile, folosite de autor, care caracterizează stilul scriiturii istoricului.

S-a intervenit doar la ortografie, aceasta fiind adusă la zi, conform normelor în vigoare.

*** Bănuim că Teodor Balan a omis în manuscris, din greșeală, mănăstirea Sucevița, or el enumeră cinci mănăstiri moldovenești

Bucovinei a fost anexată, la 1783 parțial, iar la 1786 total, Mitropoliei ortodoxe din Carloviț în Slovenia.

După instalarea la Cernăuți a episcopului Dosoftei urmă desființarea mănăstirilor din Bucovina cu excepția celor din Putna, Sucevița și Dragomirna și secularizarea averilor mănăstirești și a celor aparținătoare fostei Episcopii de Rădăuți, atât ale celor situate în Bucovina, cât și ale celor rămase în Moldova și trecerea lor în administrația Statului, punându-se astfel baza „Fondului religios” de mai târziu.

Legătura nefirească cu îndepărtatul Carloviț și sechestrarea de către Stat a averilor mănăstirești și episcopale nu convenea enoriașilor din Bucovina, care nu înțelegeau să aparțină unei mitropolii de alt neam, situată la mare distanță de Bucovina. Ei doreau să aibă o biserică autonomă cu dreptul de a-și administra singură averile, după cum era cazul cu episcopiile celorlalte confesiuni creștine din țară.

Postulatul acesta își găsi expresia în *Memoriul Bucovinei* din anul 1848, în care s-a cerut pe lângă egalitatea tuturor confesiunilor cu anularea limitărilor și poverilor onoroase și dezonorante alegerea episcopului de către un sinod național constituit din reprezentanții clerului și ai mirenilor și administrarea averilor eparhiei de către un comitet constituit din reprezentanți ai tuturor stărilor sociale din Bucovina de rit ortodox sub controlul Dietei Bucovinei.

În noua Constituție din 4 martie 1849 s-a luat cunoștință de aceste postulate, decretându-se libertatea cultului și dreptul la administrare a averilor aparținând eparhiei.¹

Nu s-a cerut cu acest prilej desfacerea diecezei bucovinene de mitropolia sârbească din Carloviț, dar dorința de a scăpa de supremația mitropoliei sârbești din acel oraș a rămas mereu vie la populația ortodoxă din Bucovina. Astfel se ivi involuntar ideea înființării unei mitropolii pentru toți românii ortodocși din Austria. Însuși episcopul Bucovinei Eugeniu Hacman, însușindu-și această idee, propuse într-o scrisoare din 18 iulie 1849, adresată mitropolitului Iosif Raiacici din Carloviț, crearea în Austria a unei mitropolii de rit român. „Și așa, zicea el, ar fi nu numai cuviincios, ci și de lipsă, ca și nația sârbică și cea română să-și aibă proprii săi mitropolii”. (So wäre es diesemnach allerdings eben so entsprechend als nothwendig, dass eben so die serboslavische wie die romanische Nation ihre eigene Metropolitanen habe). Eparhiile s-ar repartiza astfel: „Unde se află mai mulți sârbi s-ar pune un episcop sârb, ales din mijlocul lor, iar unde ar fi mai mulți români s-ar așeza un episcop român, ales din sânul nației române. Episcopii români și sârbi convocând un asemenea număr de credincioși laici și-ar alege pe mitropolitul lor propriu” (Die romanischen und serboslavischen Bischöfe hätten unter Beziehung einer gleichen Anzahl gläubiger Laien ihren eigenen Metropolitanen... zu wählen)².

În baza noii Constituții din 4 martie 1849 s-a întrunit în Viena în anul 1850 congresul episcopilor ortodocși din Austria pentru a cădea de acord asupra separării

* În notele studiului său, Teodor Balan citează ziarul *Bucovina*, nr. 33 din 7 octombrie 1849, fără a indica că textul scrisorii din 18 iulie 1849, adresată de către episcopul Eugeniu Hacman Mitropolitului Iosif Raiacici din Carloviț, este publicat și în ziarul citat, cu titlul: *Cuprinsul principal al răspunsului, ce preasfinția sa Eugeniu Hacman, Episcop Bucovinei, l-au îndreptat către Patriarbul sârbilor, Ibidem*, p.184.

Deoarece Teodor Balan nu specifică acest fapt, menționăm că articolul *Poziția ierarhiei române în Austria* a fost semnat de Eudoxiu Hurmuzachi și publicat de *Bucovina* după cum urmează: partea I (nr. 9 din 8 aprilie 1849, p. 47-49); partea a II-a (nr. 18 din 10 iunie 1849, p. 89 - 93); partea a III-a (nr. 33 din 7 octombrie 1849, p. 181-184).

după principiul național al eparhiilor lor. Dar ce folos! Prea mari erau divergențele, prea diferite poftetele și intențiile proistoșilor bisericești, încât să poată exista șanse de reușită. După zece luni de discuții zădarnice congresul a luat sfârșit fără să fi elaborat un plan acceptabil.

Cum la sfârșitul anului 1851 Constituția octroată din 4 martie 1849 a fost abrogată, au luat sfârșit și toate frământările pentru reorganizarea bisericii ortodoxe din Austria.

Regimul absolutist inaugurat la 1851 a ținut până la anul 1860, când în urma înfrângerii suferite de armata austriacă în anul 1859 guvernul vienez a fost silit să inaugureze regimul democrat binevoitor postulatelor popoarelor.

Pentru a le cunoaște, a fost convocată la 1860 la Viena o adunare de bărbați numiți de stăpânire, zisă „Parlamentul înmulțit“, în care membrii români Andrei Șaguna din Transilvania, Andrei Mocioni din Banat și Nicolai Petrino din Bucovina militau pentru înființarea unei singure mitropolii pentru românii ortodocși din Austria cu un sinod bisericesc constituit din preoți și mireni.

Pornind de la faptul că românii din Transilvania avuseseră o mitropolie ortodoxă la Alba-Iulia, acum „împiedicată în existența sa“ și protestând împotriva tendinței Mitropolitului din Carloviț Iosif Raiacici de a supune „pentru totdeauna“ mitropoliei sârbești din Carloviț biserica ortodoxă românească din Austria, cei trei membri români ai „Parlamentului înmulțit“ au declarat în memoriile lor din 21 august 1860 că acțiunea pornită de Mitropolitul Raiacici „este lipsită de tot fundamentul bisericesc“, deoarece ierarhii sârbești nu pot fi acceptați decât ca „arhipăstori provizorii ai bisericii ortodoxe românești din Austria. Aceasta cu atât mai mult, cu cât Mitropolia din Carloviț are o existență necanonică, fiind o creație a puterii de stat „pe temeiul măsurilor politice“, în timp ce „Mitropolia română cea împiedicată din Austria e o plăsmuire a legislațiunii bisericești ecumenice“. În ce privește Episcopia Bucovinei, ea se găsește în „stare abnormă“, fiind ruptă din Mitropolia ei legală din Iași. În consecință, deputații români au cerut reînființarea Mitropoliei pentru românii de confesie ortodoxă din Austria și convocarea unei adunări constituite din episcopii și bărbații români din diecezele Transilvaniei, Aradului, Timișoarei și Vârșetului, iar pentru Episcopia din Bucovina convocarea unei adunări separate, constituite la fel din preoți și mireni.

După patru săptămâni, la 27 septembrie 1860, a urmat răspunsul împăratului, care a ordonat convocarea unui sinod al tuturor episcopilor ortodocși din Austria care urmează să înainteze un plan de organizare a bisericii ortodoxe din Austria în care să fie respectate și „recerințele și interesele bisericești ale românilor greco-uniți“. În ce privește reînființarea Mitropoliei românești, împăratul nu era „neaplecător“ acestei idei, dar opinează că o asemenea măsură depinde de hotărârile Sinodului ortodox.

Comunicând această rezoluție împărătească, ministrul Leon Thun propuse lui Șaguna să se înțeleagă cu episcopul Bucovinei, pentru a înainta propuneri comune (Anexa – 21 august 1860).

Șaguna a dat urmare acestei sugestii, aducând în luna octombrie 1860 la cunoștința colegului său din Bucovina rezoluția împăratului (Anexa – octombrie 1860).

Episcopul Eugeniu Hacman avea acum prilejul să accepte soluția dată de colegul său din Sibiu, contribuind astfel la crearea unei singure Mitropolii pentru românii ortodocși din Austria. Dar el, fiind fire ambițioasă, a ținut să bată alte căi. El se străduia să separe Episcopia Bucovinei de restul bisericii ortodoxe române din

Austria, refuzând să se atașeze Mitropoliei române din Transilvania, acceptată de toată suflarea românească.

Nevoind să supună eparhia Bucovinei proiectatei Mitropolii din Transilvania, Hacman elaboră un proiect separat, supunându-l în ianuarie 1861 deliberării Consistoriului „înmulțit” cu câțiva profesori de teologie. Sî unem „deliberare”, dar Hacman nu înțelegea să supună unei discuții proiectul elaborat de el, ci el, după cum îi era obiceiul, ținea să dicteze, silind pe membrii adunării să accepte fără discuții punctele din proiect făurite de el.

**Palatul Sturdza din Dulcești, jud. Roman.
Fotografie din 1965.**

Care era planul lui? El curpindea următoarele deziderate: separarea diecezei bucovinene de Mitropolia din Carloviț, transformarea Episcopiei din Bucovina în Mitropolie „neatârnavite cu încuviințarea unor episcopi titulari pe lângă mitropolit”, înființarea unui sinod provincial separat, înființarea altui sinod general cu sediul la Viena „conchemativ sau stătiv”, adică convocabil sau permanent, drept instanță bisericească ortodoxă supremă din Austria, alegerea de trei candidați pentru numirea mitropolitului din Bucovina și la urmă trecerea pe seama Mitropoliei bucovinene a administrației averilor bisericești, adică a „Fondului bisericeșc” și a justiției în materie de căsătorii.

După citirea elaboratului, profesorul de teologie Ioan Calinciuc, cunoscut publicului român în urma atitudinii sale dârze avute în anul 1848 împotriva lui Hacman³, a propus ca sinodul provincial să se constituie și din membri mireni. Dar ce folos! Hacman, temându-se de opoziția mirenilor, nu admitea participarea lor la sinod, despre care știa că sunt împotriva separării bisericii bucovinene de cea din Transilvania și nu aproba transformarea episcopiei bucovinene în mitropolie. Propu-

nerea lui Calinciuc, „favoritul clerului“, a fost respinsă din oficiu și astfel elaboratul lui Hacman a fost acceptat neschimbat.

Acest elaborat, acceptat fără discuție de Consistoriul „înmulțit“, urma să fie prezentat unui Sinod convocat ad-hoc de Hacman. Acesta s-a și întrunit în ziua de 17/29 februarie 1861. Au fost invitați numai câțiva preoți, adică consilierii consistoriali, egumenii mănăstirilor însoțiți de câte un călugăr și protopresviterii cu câte doi preoți, în total aproape 40 inși. Nu era prezent nici un mirean.

În fața acestui sinod în miniatură s-a citit lungul elaborat al lui Hacman. Atunci „preoții anume nepregătiți, amețiți de referatul cel lung nemțesc, deprinși la o disciplină mai mult decât militară și o supunere oarbă și mută – la toate cele au plecat capetele – și lucrările sinodului într-o clipă s-au sfârșit“.

A doua zi participanții la acest sinod „sui-generis“ urmau să-și pună iscăliturile pe referat. Toți au semnat în afară de profesorul Ioan Calinciuc, care, refuzând semnătura, „a fost înfruntat de episcopul Hacman pentru aceasta în fața întregului sinod într-un chip cât se poate de furios, de atingătoriu și de înjositoriu“. Ieșind din adunare „sărmanii preoți își făceau cruce că Dumnezeu să-și facă milă cu dânșii și să le ție în seamă pozițiunea lor cea dependentă, iertându-le păcatul acesta; punctele subscrise din poruncă și așa sunt în zădar, că o asemenea nelegiuire nu se va putea înființa“ (Anexa – 9/21 februarie 1861).

În proiectul său Eugeniu Hacman ținea să polemizeze cu Andrei Șaguna, care dorea o singură mitropolie pentru toți românii ortodocși din Austria. În acest caz Episcopia Bucovinei urma să aparțină Mitropoliei din Transilvania. Această situație Hacman n-o putea accepta. După părerea lui, Episcopia Bucovinei merita „o pusăciune mai specială“, deoarece, după raționamentul său, „biserica fiecăreia provincie politice are dritu de a avea mitropolitul“. Supunerea sub Mitropolia de Alba-Iulia? „Ori Carlovițul, ori Alba-Iulia să ne impuie jugul unei dependențe erarhice pe care până acum nu l-am purtat?“ Nu se poate! Țara Bucovinei, ca ducat autonom, situată la mare distanță de Carloviț și despărțită de Transilvania „prin pârrelele Carpaților“, are dreptul „nedisputaver“ a pretinde mitropolie proprie. Aceasta cu atât mai mult, cu cât ea posedă mijloacele materiale și urmează să primească în scurt timp o respectabilă reședință. Ea mai dispune de un institut teologic, de trei mănăstiri și de o nobilime numeroasă. În Bucovina existaseră pe vremuri două episcopii, la Sirete și Rădăuți, și o mitropolie la Suceava⁴.

Acest elaborat a fost înaintat împăratului ca memoriu al întregii populații ortodoxe din Bucovina.

Atitudinea separatistă a episcopului Hacman a produs o consternare nu numai în rândul intelectualilor români din Bucovina, ci și la episcopul Șaguna, care cu toții doreau unirea bisericii ortodoxe din Bucovina cu cea din Transilvania. Într-o scrisoare adresată lui Gheorghe Hurmuzachi, Șaguna și-a exprimat dorința să cunoască conținutul memoriului lui Hacman, întrucât nu era de înțeles, de ce Hacman a activat singur fără să se înțeleagă anterior cu el. După părerea lui Șaguna și a intelectualilor români din Bucovina, memoriul nu trebuia prezentat împăratului „până când nu ne-am înțeles laolaltă, căci obiectul se ține de noi toți și noi trebuie să-l hotărâm, iar guvernul numai să-l precunoască“, adică să-l ia la cunoștință. Hotărârile sinoadelor trebuie aduse la cunoștința celorlalte eparhii „și apoi pe baza hotărârii Sinodului eparhial să se fi așternut Maiestății Sale o petiție“. Șaguna voia să spună că Hacman s-a pripit, a activat prin surprindere, a procedat necolegal (Anexa – 21 ianuaie 1861).

După trecerea unei luni, la 9/21 februarie 1861, Gheorghe Hurmuzachi a dat răspunsul dorit, descriind „cu inima sângerândă“ felul cum a decurs sinodul convocat de Hacman și apărând publicul din Bucovina care nu poate fi învinut că dorește „a învecinic izolarea cea prea tristă și nefericită a bisericii Bucovinei de către celelalte eparhii românești ortodoxe din Austria și anume de către cea a Ardealului“. Deputatul Petrino, care în înțelegerea cu Șaguna ceruse în „Parlamentul înmulțit“ înființarea unei mitropolii unite pentru toți românii ortodocși din Austria, ar trebui să-l îndemne pe episcopul Hacman să nu întreprindă „nici un pas“ fără o prealabilă înțelegere cu Șaguna. Căci atât el, Gheorghe Hurmuzachi, cât și frații și amicii săi găsesc că nu-i „altă mântuire pentru biserica Bucovinei afară de supunerea episcopului noastre sub o mitropolie română ortodoxă, care după socotința noastră numai și numai în Ardeal poate fi“.

Gheorghe Hurmuzachi își termină scrisoarea cu un apel fierbinte adresat lui Șaguna: „Provocați, scria el, pe Domnul Episcop Hacman la conlucrare pentru o singură mitropolie română ortodoxă și alipirea Bucovinei către ea“ (Anexa – 9/21 februarie și 22 decembrie 1861).

La această scrisoare a răspuns Șaguna, învinuind clerul bucovinean „că e înstrăinat și se mai găsește sub un guvern absolutistic“, neavând „canonizație contimpurană“. Șaguna nu putea înțelege cum fiii unei biserici nu doresc să-și aibă biserica „într-un chip și într-o formă legală“. El îi îndemna pe bucovineni să protesteze împotriva raportului lui Hacman care, nesocotind canoanele, refuză să convoace un sinod compus din preoți și mireni aleși de popor, ci ocârmuiește biserica din Bucovina după „sistema absolutistică“. Intenția lui Hacman de a deveni mitropolit având alături doi episcopi sufragani constituie „o năzuință voluică, abuzitoare și anticanonică și străină de ortodoxie“. El ar trebui întrebat „pentru ce au făcut lucrul acesta într-un chip unilateral, ascuns și cu delăturarea formelor canonice“ (Anexa – 18 februarie/2 martie 1861).

Pentru a se pune în înțelegere cu Hacman, care se grăbea să acționeze separat, Șaguna i-a trimis în lunile septembrie și octombrie 1860 două scrisori, la care Hacman a răspuns de abia în luna lui iunie 1861. În ce privește organizarea bisericii ortodoxe din Austria, Hacman s-a sfătuit numai cu „clirul său“, propunând ca fiecare provincie bisericească să-și aibă mitropolia ei separată pentru „a pune stavilă nemulțămilor ce se nasc din nesocotirea intereselor naționale“ și pentru a acorda întregii biserici „autoritate și putere către lăuntru și către afară“ (Anexa – 10/22 iunie 1861).

E evident că scrisoarea lui Hacman, care a ocolit să discute problema bisericii române din Austria în esența ei, n-a putut să-l satisfacă pe Șaguna. De aceea acesta i-a dat răspunsul convenit, amintind că ar fi dorit să discute problema „oblic“ cu Hacman, evitând publicitatea, dar, întrucât „și clerul bucovinean au predat publicității dorințele sale“, a fost silit să-și publice răspunsul în broșura zisă *Anthorismos*, adică combatere (Anexa – 17 iulie 1861).

Acest răspuns Șaguna l-a dat în urma apelului lui Gheorghe Hurmuzachi. L-a conceput în românește și în urmă l-a expediat la Cernăuți lui Gheorghe Hurmuzachi pentru a fi tradus în nemțește, fiind alcătuit ca o lucrare pentru informarea cercurilor diriguitoare din Viena. Gheorghe Hurmuzachi „a mijlocit“ executarea traducerii, care a fost, după spusa lui, opera unui „naționalist și bărbat erudit“. Nu se comunică numele acestui bărbat, dar bănuim că e vorba de Alecu Hurmuzachi. Manuscrisul *Anthorismosului* împreună cu traducerea nemțească a fost expediat la Viena lui Eudoxiu Hurmuzachi, pentru a da textului „eleganța și lustrul limbajului său“ și a

înzebra traducerea cu o prefață ieșită „din peana [lui] cea măiastră“. Gheorghe Hurmuzachi dorea ca *Anthorismosul* să se tipărească de îndată și să apară sub o formă elegantă, pentru ca „eleganța formei exterioare să corespundă cuprinsului prețios al cărții“ (Anexa – 4 februarie și 12/22 martie 1862).

Eudoxiu a revăzut traducerea, făcând ca *Anthorismosul* să apară într-o limbă germană de o frumusețe impunătoare. A predat-o în Viena lui Șaguna, care a revăzut-o, îndreptând „ici-colea câte ceva“. Acesta n-a putut-o da la tipar în Viena, ci, luând-o cu sine, a publicat-o la 1863 la Sibiu sub titlul de *Anthorismos oder berichtigende Erörterung*, cu adnotația că traducerea a fost făcută „de mai mulți români creștini din Bucovina“.

Concepția lui Șaguna despre organizarea bisericii ortodoxe române din Austria era diametral opusă celeia a lui Hacman, pe care o găsi neconformă cu canoanele bisericești. El vedea problema organizării acestei biserici în totalitatea ei și nu în părțile ei componente. Existența unei mitropolii își avea rostul numai într-o provincie bisericească, iar nu într-una politică. Românii ortodocși din Austria, în oricare provincie s-ar găsi, urmează să primească o singură mitropolie la Carloviț. Legătura bisericii ortodoxe din Transilvania și Bucovina cu Mitropolia din Carloviț este nefirească și păgubitoare pentru interesele românești. Aceasta din urmă nu avea dreptul să se erijeze în stăpâna bisericilor din cele două provincii românești, întrucât însăși existența ei este necanonică și ilegală. Când la 1690 patriarhul din Ipec, Arsenie Cernoevici, își părăsise sediul, mutându-se la Carloviț, nu era în drept să „mute și sediul Patriarhiei din Ipec“, deoarece enoriașii rămăseseră pe loc, iar în Ipec seria patriarhilor continua. O mitropolie se poate înființa numai acolo, unde fusese odată. Românii din Transilvania cer reînființarea mitropoliei lor din Alba-Iulia, desființată pe vremuri de puterea politică. Or, nici la Carloviț, nici la Cernăuți nu fusese vreodată sediul unei mitropolii. Mitropolia de la Suceava s-a mutat la Iași și episcopul Hacman nu se poate socoti urmaș al mitropoliților de la Suceava. Proiectata mitropolie bucovineană cerută de Hacman nu se poate organiza „după dreptul imaginar“, după care fiecare provincie politică urmează să-și aibă mitropolia ei. Drept de existență poate avea numai o singură mitropolie românească în Austria, în cadrul căreia episcopul Bucovinei va putea să poarte titlul de mitropolit onorific, fără însă să se bucure de prerogativele unui adevărat mitropolit. În cazul afilierii Episcopiei bucovinene la Mitropolia din Alba-Iulia nu va fi vorba de un nou „jug“ impus bucovinenilor. „Fraților“, se adresează Șaguna acestora, „explicați-ne motivul și pricina unei asemenea frici, ce simptome posedați, că Alba-Iulia intenționează să vă subjuge prin mitropolia ei?“... „Cum puteți voi, fraților, susține, că Alba-Iulia vrea să vă impuie jugul dependenței? Suntem convinși că n-am violat niciodată autonomia bisericii din Bucovina, ci, dimpotrivă, am apărat-o chiar la tot prilejul“ (*Anthorismos*, p. 14).

În concluzie, existența unei mitropolii ortodoxe separate pentru Bucovina este anticanonică, întrucât Bucovina nu alcătuiește o provincie ierarhică.

Expunerea logică a lui Șaguna a spulberat pretențiile lui Hacman de a se vedea mitropolit. Totuși, Hacman nu s-a dat bătut, ci a alcătuit la 1864 o pastorală drept răspuns la broșura lui Șaguna și la alte două, apărute în Bucovina, protivnice lui, trimițând-o tuturor oficiilor parohiale ortodoxe din Bucovina⁵. În ea Hacman s-a străduit să se justifice, de ce nu admite sinoade cu participarea mirenilor și să dovedească că eparhia Bucovinei trebuie înălțată la rangul unei mitropolii. După concepția lui, participarea elementului mirean la sinoade este „total necunoscută“ în biserica ortodoxă. Ea e o invenție nouă, născocită de biserica luterană și calvină și de

sectele religioase, occidentale și orientale. Mirenii reprezintă turma condusă de păstori, fără a lua parte activă la conducerea bisericii. Rolul lor este complet pasiv. Ei n-au drept de vot (*Ibidem*, p. 20–74). Pentru a găsi un argument în plus, Hacman mai susținea că biserica din Bucovina nu se poate afilia celeia din Transilvania, fiindcă nu e complet românească, omițând să spună că rutenii ortodocși din Bucovina sunt în majoritatea covârșitoare a cazurilor descendenții proaspeților imigranți ruteni greco-catolici din Galiția, trecuți la ortodoxism.

Făcând aluzie la Memoriul din 25 februarie 1849 al românilor din Austria, în care s-a cerut înființarea unui ducat românesc în cadrul Austriei cu un singur șef bisericesc, memoriu semnat și de Eudoxiu Hurmuzachi și de deputatul Mihail Bodnar⁶, Hacman se străduia să-i scadă importanța. După părerea lui, Bodnar era „un țăran simplu care desigur nu știa ce semnează”, iar Eudoxiu Hurmuzachi nu avea calitatea să reprezinte biserica în Bucovina. „Vă întreb acum, domnii mei”, scria Hacman necăjit, „cu ce drept și-a însușit acest domn dreptul de a reprezenta Bucovina și dieceza mea într-o problemă atât de vajnică. S-au l-ați autorizat la aceasta, sau și-a însușit singur această calitate! Căci eu care ca Episcop al Bucovinei aveam singur dreptul să iau cuvântul în dieceza mea, al cărei șef sunt, nu știam nimic despre această cerere” (*Ibid.*, p. 155).

Cazul este limpede. Hacman nu se socotea român, nu simțea românește, și în pastorală, ca și în scrisorile lui vorbește despre români ca despre o națiune străină lui. El nega bisericii ortodoxe din Bucovina caracterul de biserică românească și de aceea nu dorise înființarea unui ducat român în Austria și era împotriva unirii bisericii ortodoxe din Bucovina cu cea din Transilvania. Astfel s-a pus în afara postulatelor românești. Nu le aproba și nu ținea să colaboreze cu formularea lor. De aceea era socotit de românii din Bucovina drept șef străin al bisericii lor românești, ctitoria voievozilor moldoveni români.

Dar atitudinea neromânească a episcopului Hacman și nerespectarea dorințelor publicului român au făcut ca nemulțumirea cu regimul lui să-și găsească răsunet în nou creată Dieta a Bucovinei. În fruntea deputaților indignați de mahinațiunile lui Hacman se găsea Gheorghe Hurmuzachi.

În ședința Dietei din 21 februarie 1863 s-a hotărât a se înainta împăratului un memoriu în problema organizării bisericii ortodoxe din Bucovina, problemă mereu torpilată de episcopul Hacman. În cele din urmă s-a convenit să se înainteze concomitent un memoriu și episcopului Hacman. Amândouă memoriile s-au alcătuit și expediat la începutul lunii octombrie 1864. În cel înaintat episcopului Hacman s-a menționat că mișcarea din anul 1848 a dat impuls și bisericii ortodoxe din Austria să pășească la noua și definitivă ei organizare. Dorința după o reformă bisericească la ortodocșii din Austria s-a manifestat cu atât mai mult, cu cât „situația provizorie, defectuoasă și anticonstituționalismul stării bisericii ortodoxe din Austria nu mai putea dăinui”. De aceea era necesară o „întâlnire sinodală”, care a și avut loc la Carloviț, în Slovenia, sediul mitropolitului ortodox sârbesc. Cu acest prilej episcopul Hacman a înaintat la 18 iulie 1849 mitropolitului Iosif Raiacici un proiect pe cât de „corect”, pe atât de „practic și rezonabil”. În el s-a cerut înființarea unei mitropolii separate pentru românii ortodocși din Austria, urmând ca parohiile cu majoritate românească să se alăture mitropoliei românești. Mitropoliții urmau să fie aleși de către episcopii de naționalitatea lor cu concursul unui număr egal de mireni ortodocși. Acești doi mitropoliți, cel român și cel sârb, vor alege pe patriarhul ortodox. Adunarea episcopilor ortodocși va alcătui sinodul ortodox din Austria.

În contradicție cu acest proiect acceptabil, așa-zisul „Sinod diecezan“ al Bucovinei, convocat de episcopul Hacman, a propus pentru credincioșii ortodocși din Austria înființarea a trei biserici autonome: cea sârbească, cea românească din Transilvania și cea anățională din Bucovina. Dar acest proiect contrazice canoanele, care dispun ca mai multe parohii să alcătuiască o provincie, mai multe provincii o dieceză, condusă de un episcop. În statul român existaseră 13 dieceze, conduse de 13 episcopi diecezani. Mica Bucovină ar urma astfel să constituie numai o provincie, nicidecum o dieceză. Din acest punct de vedere episcopul Bucovinei ar urma să nu fie decât un episcop provincial, iar nu diecezan, și astfel proiectata mitropolie bucovineană, izolată cum e, n-ar avea drept de existență, fiindcă nu cuprinde mai multe provincii bisericesti, care singure sunt în drept să alcătuiască sinoade diecezane. În Bucovina nu poate exista un sinod. Conducerea unui sinod „inexistent și irealizabil“ de către un mitropolit este imposibilă. În acest caz mitropolitul Bucovinei ar exercita dreptul de inspecție, de control. Contopindu-se „drepturile demnitarului bisericesc superior cu cele ale demnitarului inferior“, situația aceasta ar duce la anihilarea acestor drepturi, ceea ce ar avea drept urmare decadența bisericii.

Prin urmare, în biserica ortodoxă din Bucovina s-ar propaga absolutismul, care ar duce la revoltă în sânul populației care n-ar accepta o instituție „diametral“ opusă spiritului bisericii ortodoxe. Tendința „exagerată“ de independență și de autonomie administrativă, această „achefalie“ ce se manifesta în Bucovina, ar duce la „derăpănare și peire sigură“.

Nu se poate induce argumentul că înființarea unei mitropolii ortodoxe pentru Bucovina a fost acceptată de clerul bucovinean, fiindcă n-a fost vorba de un sinod provincial, ci numai de o simplă adunare a 52 preoți, numiți pe „sprânceană“, fără participarea mirenilor. Acestei adunări i s-a înaintat elaboratul gata formulat, „declarat nemodificabil“, fără drept de discuție. Astfel, numai într-o singură ședință a fost aprobat proiectul.

Dar proiectul cuprinde și alte inconveniente. Episcopii titulari propuși ar trebui să exercite drepturile de episcopi, iar adevăratul episcop ar fi un mitropolit fără dieceză, ar fi așa dară numai „șeful biroului de apel“. Înființării Mitropoliei bucovineane se opune și tot trecutul bisericii din Bucovina. Fostul mitropolit de Suceava s-a mutat la Iași, iar episcopul de Rădăuți la Cernăuți. Astfel episcopul de Cernăuți ar trebui supus unui mitropolit ortodox din Austria.

Pretenția episcopului Bucovinei de a deveni mitropolit nu-i justificată prin nimic, iar menționata adunare preoțească, stând „sub presiune și sub dictatură episcopală“ n-a fost în stare să-și exprime părerea, să reacționeze.

Participarea mirenilor la afacerile bisericesti este conformă canoanelor și uzului. Excluderea lor este ilegală și reduce la „lâncezire, la indiferentism regional“, cu un avânt la sentimente ostile religiei. Mai mult! Va duce la conflicte cu ceilalți doi mitropoliți ortodocși, care păstorind o populație numeroasă n-ar admite să fie puși în rând cu mitropolitul unei eparhii mici.

Pentru organizarea definitivă a bisericii ortodoxe din Bucovina e necesar să se convoace un sinod diecezan, în care să se discute următoarele probleme: existența Mitropoliei Bucovinei pe lângă celelalte două mitropolii, subordonarea Episcopiei Bucovinei sub o mitropolie s-au subordonarea ei în altfel.

Se cere, aşadar, episcopului Hacman să convoace în Cernăuți un sinod complet construit cu un număr egal de mireni cu cel al preoților și să înainteze hotărârile luate Sinodului general (Anexa – 4 octombrie 1864).

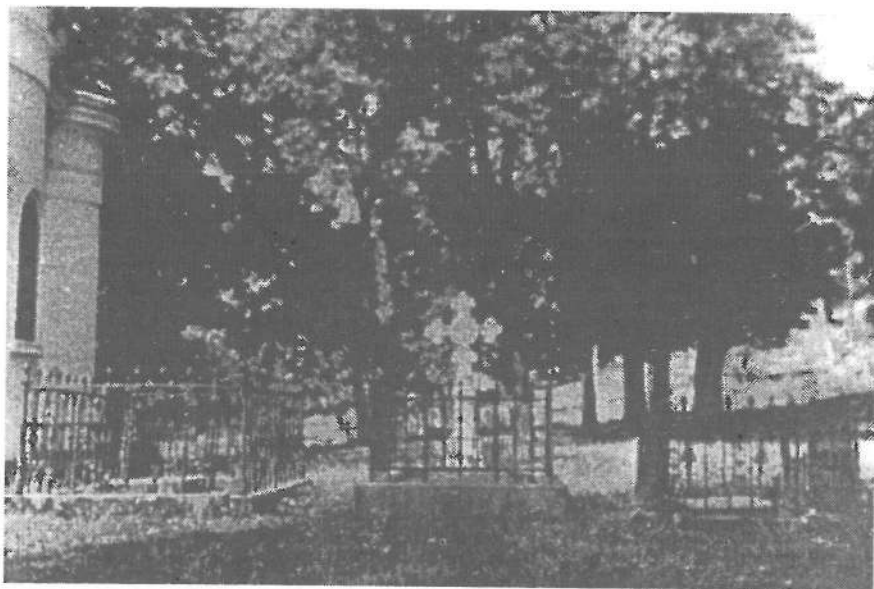
În memoriul înaintat împăratului s-a considerat mai mult latura juridică a problemei bisericii ortodoxe din Austria și, în consecință, și a celei din Bucovina. În el se zice, că sinoadele episcopilor ortodocși din Austria, ținute la Viena în anii 1850 și 1851, n-au reușit să dea o organizare definitivă bisericii ortodoxe din Austria, deoarece prea mari erau divergențele și prea diferite scopurile urmărite de către șefii bisericești. Nici sinodul de acum din Carloviț nu este în stare să clarifice situația bisericii ortodoxe din Austria din cauza pretențiilor reprezentantului bisericii bucovinene. Dar părerea acestuia nu poate fi luată în considerare, deoarece „vocea diecezei bucovinene“ nu poate fi urmată decât în urma hotărârilor unui sinod provincial, constituit canonic și convocat în mod legal. El trebuie alcătuit din preoți și mireni. Spre deosebire de diecezele din Sibiu și Arad, în Bucovina nu s-a convocat un sinod provincial compus din preoți și mireni, ci s-a alcătuit o adunare de preoți, cărora li s-a înaintat un „conglomerat de chestiuni de natură economică, organizatorică și ierarhică“, care urmau să fie votate și semnate. Acest procedeu necanonic face ca hotărârile luate să nu poată fi acceptate ca fiind expresia întregii dieceze bucovinene. Ele „lovesc“ în prerogativele statului și în drepturile bisericii. Poporul din Bucovina este în drept să le respingă, ele nefiind nici legale, nici oportune, deoarece au fost luate fără consultarea lui. Episcopul Hacman se contrazice. În scrisoarea adresată la 18 iulie 1849 mitropolitului Iosif Raiacici din Carloviț el a preconizat înființarea unei mitropolii pentru întreaga națiune română din Austria. Urmașadar ca episcopii unei națiuni, asociați cu mireni coreligionari, să-și aleagă pe mitropolitul lor național, iar amândoi mitropoliții, dispunând fiecare de un număr egal de episcopi și mireni, pe un patriarh drept cea mai înaltă autoritate ierarhică a bisericii ortodoxe din Austria. „Și fiindcă Bucovina atât după istoria sa, cât și după majoritatea locuitorilor ei este fără contrazicere țară românească“, episcopul ei este obligat să se supună „necondiționat“ mitropoliei ortodoxe din Austria.

Dar episcopul Hacman ține să bată alte căi. La 1861 el a cerut înființarea unei a treia mitropolii, anationale, fără episcopi sufragani, ci numai cu doi episcopi titulari fără dieceză. Un plan anormal și nelogic. Prin izolarea propusă de el s-ar propaga separatismul, ceea ce ar fi în detrimentul bisericii.

Tot astfel inacceptabilă este și propunerea unui episcop de a institui în Bucovina un sinod provincial constituit numai din preoți cu vot numai consultativ. Participarea la sinoadele provinciale a mirenilor în număr egal cu preoții este obligatorie conform hotărârilor Soboarelor. Adunarea preoților din 1861 și-a însușit pe nedrept calitatea de sinod provincial, fiind alcătuită fără mireni. Se speră ca autoritățile de stat să nu permită excluderea poporului din sinodul provincial. *Dorințele clerului bucovinean* nu reprezintă decât expresia unei părți a clerului, dar nu cea a bisericii provinciale și mai puțin a poporului din dieceză. Conform hotărârii Soboarelor, „biserica este întrunirea vizibilă a celor dreptcredincioși cu episcopii și cuprinde pe toți frații de o credință fără excepție“.

E așadar limpede că reforma bisericii ortodoxe din Bucovina proiectată de episcopul Hacman și impusă menționatei adunări a preoților nu poate fi acceptată fără consultarea prealabilă a sinodului provincial constituit în mod legal cu participarea mirenilor. Deci problema bisericească este departe de a fi fost soluționată și de aceea se apelează la autoritatea statului ca să înlăture prepotența ierarhică a episcopului Hacman și teroarea exercitată de el.

Drept aceea se cere ca guvernul să ordone episcopului Hacman să convoace de urgență un „sinod diecezan complet“ cu reprezentarea mirenilor, care să funcțio-

Mormintele fraților Hurmuzăchești care își dorm somnul de veci la Dulcești, Roman: Constantin, Alexandru și Eliza Sturdza (născută Hurmuzachi).

**Foto: 26.IX.1965 (semnătură indescifrabilă).
Cineva o fi fotografiat mormintele la rugămintea
prof. Teodor Balan, poate însuși autorul studiului (n.n.).**

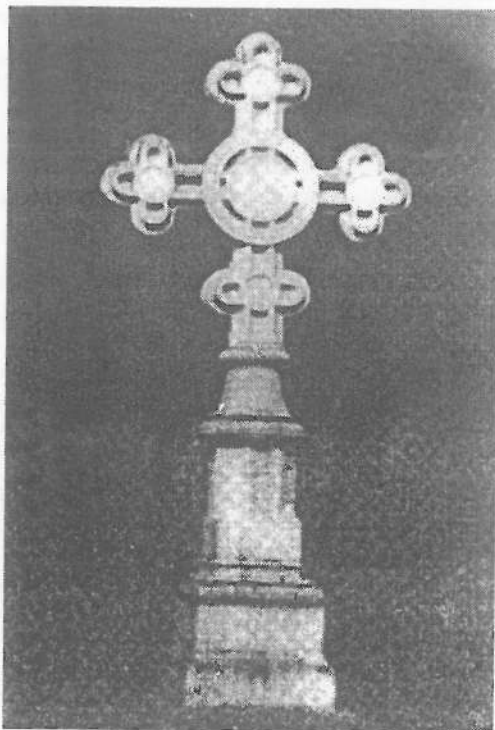
neze în permanență și să fie convocat la termene fixe, iar hotărârile lui să fie înaintate clerului în drept prin intermediul sinodului general ce urmează să se instituie (Anexa – 8 octombrie 1864).

La aceste două memorii n-a sosit nici un răspuns și de aceea în ședința Dietei bucovinene din 21 februarie 1866 Gheorghe Hurmuzachi a reluat discuția asupra problemei bisericești, descriind în culori vii situația precară a bisericii bucovinene. Acum trei ani, zicea el, s-a arătat în Dietă „situația anormală și ilegală a bisericii bucovinene“, cerându-se acordarea autonomiei ei, de care se bucurase ea până în momentul trecerii Bucovinei la Austria. Cum acest stat se obligase să respecte status quo-ul din Bucovina, enoriașii ortodocși sunt astăzi în drept să ceară eliberarea bisericii lor de „tutela“ exercitată asupra ei de stat și de Mitropolia din Carloviț. Această autonomie să consistă în separarea de Carloviț și în „organizarea reprezentativă cu participarea mirenilor prin delegați aleși“ în sinodul bucovinean. Situația prezentă a bisericii bucovinene este deplorabilă, iar stagnarea în toate trebile diecezei „fără pereche“. Durerea pricinuită publicului ortodox nu poate fi compensată prin „feericul palat“ (Teenpalats), care se zidește acum cu sume de bani care ar fi suficiente pentru repararea tuturor bisericilor și caselor parohiale aflate în stare de dărăpănare.

În baza planului de organizare elaborat la 29 aprilie 1786 de către un general asistat de patru ofițeri, biserica bucovineană a fost băgată în „cămașa de forță a unei organizații străine“. În afară de aceasta s-au mai desființat mănăstirile, s-a confiscat

averea lor și astfel „s-au tăiat pentru un timp de un secol vinele dezvoltării ei firești“, o măsură care a condamnat biserica la „o vegetare neroditoare și neglorioasă“⁷.

La urmă Gheorghe Hurmuzachi a adresat guvernatorului Bucovinei un apel, rugându-l să insiste la împărat pentru o rezolvare echitabilă a problemei bisericii ortodoxe bucovinene.

**Crucea de pe mormintele fraților
Constantin, Alexandru și Eliza Sturdza
(născută Hurmuzachi) din Dulcești,
județul Roman. Fotografie din 1965.**

A fost ales apoi un comitet pentru elaborarea unui memoriu, din care urma să facă parte negreșit și Gheorghe Hurmuzachi.

Într-una din ședințele următoare s-a citit memoriul elaborat, în care s-a cerut autonomia bisericii din Bucovina, care să-și găsească expresia în instituirea unei adunări diecezane, adică a unui congres bisericesc, cu participarea în număr egal al mirenilor cu clericii⁸.

Dar momentul nu era potrivit pentru rezolvarea problemei bisericii din Bucovina. Războiul austro-prusac din anul 1866 și conflictul constituțional al Austriei cu ungurii au făcut să se oprească în loc orice încercare de reformă.

În urma protestului lui Hacman, memoriul Dietei bucovinene a fost respins de împărat.

Dar românii din Bucovina n-au dezarmat. În primăvara anului 1868 ei au cerut din nou guvernului convocarea congresului bisericesc.

În aceasă problemă a intervenit și Eudoxiu Hurmuzachi în calitate de parlamentar, rostind în anul 1868 un lung discurs în Parlamentul vienez, menționând că în cuprinsul Austriei singură biserica ortodoxă a rămas neorganizată. Celelalte două bisericii creștine, cea catolică și cea protestantă, au parte acum de o organizație pe baze democratice. Numai cea ortodoxă a rămas pe din afară, permițându-se chiriarhilor ei să conducă biserica în mod absolutist „fără congrese și fără participarea mirenilor la ele“. Această situație nu mai poate dăinui, fiindcă „spiritul absolutismului nemărginit și al centralismului feroce nu subjugase în trecut biserica ortodoxă“. De aceea „mania absolutismului“ trebuie strivită, iar biserica ortodoxă făcută părtașă la binefacerile reformelor democratice. Se știe doar că clerul singur încă nu alcătuiește biserica, ci și mireni care sunt „un factor esențial“ al ei. Nu se poate governa în biserică după principiul „de vobis sine vobis“.

Făcând aluzie la procedeele episcopului Hacman, Eudoxiu Hurmuzachi menționa că în fruntea bisericii ortodoxe din Bucovina se află un bărbat „pre care numai din respect pentru starea sa nu-l spun pre nume“, care „puse sub încuietorie“ memoriul adresat lui și acum „îngrozește cu dizgrație pre toți cei ce cutezaseră a-l semna“. Numai în urma intervenției ministrului de culte și a guvernatorului Bucovinei s-a reușit să se scoată „din contumație“ memoriul amintit, eliberând pe acest „peregrin din prinsoarea babilonică“.

În concluzie, Eudoxiu Hurmuzachi a cerut să se acorde bisericii ortodoxe din Austria mult dorita organizație democratică, iar celeia din Bucovina împlinirea dorințelor cuprinse în memoriul înaintat⁹.

Guvernul s-a adresat episcopului Hacman, care a dat un răspuns diletoriu, propunând convocarea unui sinod general al întregii bisericii ortodoxe din Austro-Ungaria. Un an în urmă, la 1869, românii s-au adresat din nou împăratului, repetând cunoscutele lor cereri. Cum nici de data aceasta n-a sosit nici un răspuns, deputatul Samuil Andrievici-Morariu, mitropolitul Bucovinei de mai târziu, a înaintat parlamentului un proiect de lege pentru reglementarea bisericii ortodoxe din Bucovina. Proiectul a fost deferit comisiei confesionale, care n-a luat nici o hotărâre.

Văzându-și frustrate toate eforturile, publicul ortodox din Bucovina în frunte cu românii, devenit impacient, a convocat pentru ziua de 11/23 iunie 1870 o adunare publică la Cernăuți¹⁰. Ea a decurs astfel:

În aprilie 1870 s-a întrunit un număr de intelectuali români, care văzând târăgăneala fără sfârșit a rezolvării problemei bisericești din pricina reavoinței episcopului Hacman și a opoziției guvernului central, care nu dorea să piardă din mână administrația bogatului Fond religios, a hotărât convocarea unei adunări populare, instituind totodată un comitet de zece bărbați în frunte cu consilierul de Tribunal Dimitrie Bendela și Gheorghe Hurmuzachi. Acest comitet lansă un apel către enoriașii bisericii, chemându-i pe ziua de 11/23 iunie 1870 la o adunare în sala Societății de tir din grădina publică.

Apelul a avut un succes neașteptat. În dimineața zilei fixate s-au adunat mai multe mii de oameni veniți din toate colțurile Bucovinei, intelectuali, târgoveți și țărani, preoți și mireni. La ora opt dimineața s-a ținut un serviciu religios în biserica catedralei. După terminarea acestuia, participanții, încolonându-se, au plecat spre locul adunării. Adunarea a fost deschisă de D. Bendela care după o scurtă alocuțiune a dat cuvântul lui Gheorghe Hurmuzachi. În discursul său acesta a descris în mod

elocvent tot calvarul ce-l suferă biserica ortodoxă din Bucovina. A zis că „după o vreme îndelungată de privațiuni și amânări, copiii reslățiți s-au adunat în casa părintască a bisericii dreptcredincioase“. Aceasta „întinde cu jale și durere mâinile sale către fiii săi cei iubitori ca s-o sprijinească în nevoile ce au năvălit peste ei“. Scopul adunării este a „apăra în momentul de față biserica noastră, care este pentru noi nu numai un izvor de mântuire, dară și neapărată condițiune ca să înaintăm în cele bune, în moralitate, în lumină și fericire“.

După rostirea acestui discurs, adunarea a trecut la constituirea prezidiului, alegându-l președinte pe Gheorghe Hurmuzachi. Ocupându-și scaunul prezidențial, el dădu citire raportului comitetului provizor, adăugând că în baza Constituției biserica este în drept să-și organizeze singură trebile interne și să-și administreze tot astfel averea, „cu un cuvânt“, să-și exercite autonomia. A arătat apoi eforturile zadarnice făcute de înaintași în direcția obținerii autonomiei și a unui congres bisericesc constituit din preoți și mireni. Acest deziderat nu este exagerat, nici neobișnuit, întrucât între timp autonomia a fost acordată celorlalte confesiuni creștine, ba chiar și sârbilor din Ungaria și românilor din Transilvania. Numai bucovinenilor li s-a refuzat acest beneficiu „sub felurite cuvinte și târăgănări“. Numai Bucovina, „această țară de Dumnezeu binecuvântată, dar de oameni prea mult uitată, nesocotită și strâmbătățită“ așteaptă cu mare dor ziua izbăvirii. Dar durere! Tocmai guvernul care-și zice liberal lovește mai mult în biserica noastră. A înființat în anul 1869 Direcția bunurilor Fondului nostru religionar, întărindu-și și mai mult poziția în administrarea acestui fond, cu care prilej ministrul de culte a opinat, că fondul nostru nu-i al bisericii, ci al guvernului, care are dreptul să-l administreze în folosul tuturor confesiunilor și națiunilor din țară. Episcopul, zicea el, nu poate fi ales de popor, ci va fi numit de stăpânire. Congresul bisericesc este, ce-i adevărat, un drept al bisericii, dar trebuie cumpenite încă „unele și altele“ până se va trece la înfăptuirea lui. Dacă se va urma că târăgănările de până acum, atunci nu se știe dacă „măcar strănepoții noștri vor ajunge înființarea organului reprezentativ al bisericii, congresul bisericesc“. Până nu demult biserica noastră a fost slăbită din pricina prozelitismului propagat cu sprijinul statului de confesiile catolice, dar acum suflețele sunt lăsate în pace, în schimb statul se ocupă „numai cu averea bisericii noastre“.

În urmă s-a votat următoarea moțiune:

1. Adunarea protestează împotriva măsurilor păgubitoare luate de guvern și cere deplina autonomie a bisericii.

2. Expedierea unui memoriu către Consiliul de miniștri în care să se ceară aplicarea articolelor din Constituție și în trebile bisericii ortodoxe din Bucovina și acordarea tuturor drepturilor garantate de Constituție „reținute până în ziua de astăzi“; administrarea averii Fondului religionar de către biserică sub controlul statului; convocarea imediată a congresului bisericesc compus din preoți și mireni și ieșit din alegeri libere după modelul bisericii românești ortodoxe din Transilvania și al celei sârbești din Ungaria.

3. Invitarea adresată Consistoriului să se alăture la această acțiune.

4. Alegerea unui comitet din 45 membri, preoți și mireni, însărcinat cu aducerea la îndeplinire a hotărârilor adunării de față și exoperarea autonomiei cerute.

Episcopul Hacman n-a aprobat nici convocarea acestei adunări, nici hotărârile luate de ea. Dar cu tot protestul lor, hotărârile adunării s-au bucurat formal de un succes parțial, grație intervenției la centru a lui Alecu Hurmuzachi, pe atunci deputat în Parlamentul din Viena. El a fost de nenumărate ori pe la miniștri, cu care prilej „am răspins, am protestat, ne-am certat, am rugat sau am cerut, până ce în fine am dobândit astă deciziune clară, precisă și neechivocă“. Cu decretul Ministerului de Culte din 1 decembrie 1870 s-a aprobat convocarea congresului bisericesc. Guvernatorul Bucovinei a fost avizat să convoace „urgent“ o adunare pregătitoare pentru elaborarea legii electorale. În scrisoarea adresată lui Ion G. Sbiera chiar în ziua emiterii Decretului ministerial, Alecu Hurmuzachi își exprima bucuria că, în sfârșit, după atâta așteptare și atâtea stăruinți se va înființa „o instituțiune solidă, puternică, roditoare, cu tendința cea mai veștială și binecuvântată, o instituțiune adevărată autonomă, națională, mântuitoare“. Adunarea provizorie va fi prezidată de guvernatorul țării, asistat de episcop, dar „de n-a voi să vină acest din urmă, apoi șază sănătos acasă“ (Anexa – 1 decembrie 1870).

În ziua de 3 decembrie 1870 deputăția bucovineană constituită din Gheorghe și Alecu Hurmuzachi și Eugen Stârcea, încă în Viena fiind, a comunicat poporului într-o scrisoare lungă plăcuta veste că Congresul bisericii ortodoxe din Bucovina a fost încuviințat de împărat (Anexa – 3 decembrie 1870).

În a doua scrisoare Alecu Hurmuzachi își exprimă speranța că „buna înțelegeră, comuna și energica pășire a tuturor bunilor patrioți în privirea autonomiei, a compunerii, a deliberărilor și decisiunilor primei adunări“ vor face ca mult doritul congres să devină fapt împlinit (Anexa – 11 ianuarie 1871).

De fapt adunarea pregătitoare a avut loc în ziua de 1/13 martie 1871. Ea a votat legea electorală, – dar totuși mult doritul congres bisericesc nu s-a întrunit din pricina mahinațiilor guvernului, a cărui unealtă dorită a fost episcopul Hacman.

Cum era de așteptat, episcopul Hacman n-a luat parte la această adunare pregătitoare.

Deci și în problema organizării bisericii ortodoxe din Bucovina frații Hurmuzachi au jucat primul rol.

* Amintim că, în 12 octombrie 1870, Alexandru Hurmuzachi, Gheorghe Hurmuzachi și Eugen Stârcea au semnat un *Memoriu*, intitulat *Denkschrift an Se. Excelenz den Herrn Minister für Cultus und Unterricht Carl Edlen von Stremayr etc., etc. zur Erläuterung der Majestätsadresse um Bewilligung eines constituirenden Kirchencongresses zur Verwirklichung der Autonomie der gr.-orient. Landeskirche der Bukovina* [Memoriu adresat Excelenței Sale Dlui Carl Edlen von Stremayr, Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, împreună cu un comentariu la o adresă către Împărat privind consimțământul Majestății Sale la constituirea unui Congres bisericesc cu scopul realizării autonomiei Bisericii greco-orientale din Bucovina], Wien, Druck und Commissionsverlag von Carl Gerold's Sohn, 1870, 14 p.

Acest *Memoriu* a fost înaintat Ministerului din Viena și se pare că a avut succes, întrucât împăratul a acceptat întrunirea unui Congres al bisericii ortodoxe din Bucovina.

NOTE

1. *Landspetition der Bukowina, 1848*, la articolul 6, 10–12; Ion G. Sbiera, *Mișcarea bisericească a românilor din Bucovina*, Cernăuți, Tip. Hermann Czopp, 1896.
2. *Poziția ierarhiei române în Austria*, în ziarul *Bucovina*, nr. 33 din 7/19 octombrie 1849, p. 184–186.
3. Teodor Balan, *Conflictul Episcopului Eugen Hacman cu preoții din Bucovina, în anul 1848*, în *Revista Arhivelor*, an. IV, nr. 2, București, 1941, p. 314–334.
4. *Dorințele dreptcredinciosului cler din Bucovina*, Cernăuți, Tipografia I. Eckhardt, 1861.
5. St. Smal-Stocki, *National und Kirbliche Bestiebungen der Rumänen in der Bukowina 1848–1865 von Bischof Hakman*, Czernowitz, Ed. „Ruska Rada“, 1899.
6. Teodor Balan, *Eudoxiu Hurmuzachi și memoriul românilor ardeleni din luna februarie 1849*, Cernăuți, Tipografia „Mitropolitul Silvestru“, 1943.
7. *Protokolle des bukowiner Landtages*, 1868, p. 247–250
8. *Idem*, 1865, p. 336–338.
9. *Telegraful Român*, nr. 49 din 20 iunie/2 iulie, Sibiu, 1868, p. 193–194.
10. *Prima adunare poporală în cauza autonomiei bisericei dreptcredincioase din Bucovina ținută în Cernăuți într-a 11/23 Iunie 1870*, Cernăuți, Tipografia Rudolf Eckhardt, 1870.

CÂTEVA SCRISORI INEDITE ALE LUI CONSTANTIN HURMUZAKI

Ilie Luceac

Cernăuți

Despre viața și activitatea lui Constantin Hurmuzaki, personalitate marcantă în viața politică și culturală a Moldovei din perioada Unirii Principatelor de la 1859, s-au scris până acum câteva studii.

Menționăm în primul rând studiul istoricului Teodor Balan, *Din corespondența familiei Hurmuzachi, 1831–1899*¹.

Acest studiu, care s-a păstrat până acum în Arhivele Naționale Istorice Centrale din București, a fost îngrijit de noi și s-a publicat succesiv în revista *Glasul Bucovinei* pe anii 1998–1999, ultima fascicolă a lui fiind inclusă în numărul de față al revistei.

Mai amintim monografia suceveanului P. Rușșindilar², în care găsim un capitol consacrat lui Constantin Hurmuzaki. De asemenea și materialul nostru³, care aduce câteva date noi cu privire la activitatea culturală a lui Constantin.

În cele ce urmează, am încercat o analiză a unei perioade mai puțin cunoscute din viața lui Constantin, bazându-ne pe câteva scrisori inedite ale lui. Intenția noastră a fost de a publica aceste scrisori, care reflectă o perioadă de circa jumătate de an din viața politică atât de agitată a Principatelor române, cu atât mai mult că pentru anii 1864–1866 aveam puține informații în legătură cu activitatea lui Constantin Hurmuzaki. Cert este că el se retrăsese din viața politică activă. Fiind bolnav și având nevoie în permanență de tratament, el se împarte între moșia de la Dulcești și stațiunile balneare din străinătate, unde este nevoit să consulte medici specialiști din Viena și din alte părți. Boala de rinichi, durerile artritice, complicațiile cardiace l-au chinuit foarte mult, după cum va mărturisi el însuși în bogata-i corespondență.

Primăvara anului 1866, cu schimbările pe care le-a adus în România, a fost pentru toți un moment de oarecare revelație și așteptări temerare. Interesele țării, convingerile lui Constantin în vitalitatea și destinul viitor al națiunii, gândurile sale mai vechi în vederea statutului juridic intern și extern al Principatelor îi redeșteaptă sentimentele patriotice, revigorându-i în același timp activitatea în plan politic.

Un om ca Hurmuzaki nu putea să rămână pasiv și să privească cu indiferență la transformările care aveau loc în țară.

De data aceasta el va reacționa doar ca simplu observator analitic al evenimentelor politice, fără să se implice în acțiuni directe.

Referitor la situația care se crease în țară, atât în timpul administrației Locotenentei domnești (Lascăr Catargiu, general N. Golescu, colonel N. Haralambie), cât și după urcarea pe tron a lui Carol I, Constantin Hurmuzaki își va împărtăși gândurile în câteva scrisori, rămase până astăzi necunoscute. Document istoric de o reală

valoare, aceste scrisori s-au păstrat în Arhivele județene de la Piatra-Neamț. Corespondența cuprinde opt piese și câteva *Observațiuni* asupra alegerilor de deputați, expediate destinatarului tot în formă de scrisoare.

Această corespondență este adresată lui Dimitrie A. Sturdza, om politic și de stat, istoric român, ani de-a rândul secretar general al Academiei Române, președinte în perioada 1882–1884 al înaltului for științific. Tot Dimitrie A. Sturdza este acela care se va îngriji mai târziu și de *Colecția* documentelor culese de Eudoxiu Hurmuzaki, la propunerea și recomandarea lui Gheorghe Hurmuzaki.

Corespondența amintită acoperă o perioadă de timp nu prea mare, de la 2/14 martie 1866 până la 7/19 august 1866, perioadă, când Constantin se afla la Dulcești. Ultima scrisoare din această corespondență a fost expediată din București la 1 februarie 1868.

De ce au nimerit scrisorile lui Constantin la Arhivele de la Piatra-Neamț? Fiindcă moșia Sturdzeștilor de la Dulcești, unde se retrăgea Constantin de câte ori scăpa de zgomotul orașelor, intra pe vremuri în componența județului Roman. Actualul județ Neamț (cu reședința în orașul Piatra-Neamț) cuprinde astăzi și teritoriul fostului județ Roman. Fondul Sturdza-Miclăușeni, căci despre el este vorba, parvenise inițial Arhivelor de la Roman, ceea ce confirmă și ștampila aplicată pe scrisorile lui Constantin.

După înființarea județului Neamț, acest fond a intrat în Arhivele județene de la Piatra.

Vechea colaborare și legăturile de rudenie (rude prin alianță) pe care le aveau ei, explică faptul de ce anume Dimitrie A. Sturdza devine destinatarul acestor „confesiuni” politice ale lui Constantin Hurmuzaki.

Momentul emiterii scrisorilor este exact perioada ferventă din viața politică și socială a Principatelor Unite, când se împlinise dezideratul de la 1857, înaintat în Divanul ad-hoc al Moldovei. Principele străin, cerut prin vot la 1857, urcă pe tron abia la 10 mai 1866. După multe încercări și speranțe, a fost desemnat, în cele din urmă, prințul Carol, sprijinit cu căldură de Franța și Anglia. Tânărul „locotenent în regimentul de dragoni ai gărzii prusiene era al doilea fiu al principelui Carol-Anton de Hohenzollern-Sigmaringen și prin mamă-sa, principesa Josefina, înrudit cu împăratul Napoleon al III-lea, coborâtor din Frederic al IV-lea de Zollern, burggraful de Nürenberg, care luptase la Nicopol, în 1396, alături de Mircea cel Bătrân”⁴.

În scrisorile lui Constantin Hurmuzaki sunt oglindite momentele-cheie din viața politică a Principatelor: secvențe din perioada Unirii, momente din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, analize politice în vederea organizării interne și externe a țării în timpul administrației Locotenenței domnești și aspecte din primele luni ale domniei lui Carol I.

Spiritul de observație al lui Constantin, experiența pe care o acumulase ani de-a rândul în probleme de jurisprudență și de organizare statală face ca să nu-i scape nici o greșeală politică, nici o delapidare din partea unor funcționari de stat, care nu se rușinau „a face treburi, cu călcarea legilor și în dauna Statului” (Anexa I). Constantin îi va demasca – cu toată fermitatea și corectitudinea care îl caracterizau – pe infractorii și incompetenții în treburile administrației de stat, pe acei ce aveau puterea de decizie în guvernele care se schimbau des în perioada respectivă.

Stăruind asupra organizării interne a statului, Constantin nominalizează greșelile făcute de către Camera deputaților, scriind că „un guvern bun poate moraliza și pe cei mai răi funcționari, dându-le puțința de a se îndrepta” (Anexa VII).

Constantin Hurmuzaki cunoștea foarte bine legislația internă și internațională. Într-o scrisoare către Dimitrie A. Sturdza, el se interesează și solicită bugetul general și cel special pe anul 1866 (Anexa II), pentru a le studia și – după cum s-a văzut – pentru a sugera apoi modificările necesare. Concomitent, el formulează propuneri concrete în domeniul îmbunătății sistemului de învățământ, în domeniul organizării armatei și în cel rural, arătând căile de ocolire a greșelilor, care sărăceau și mai mult averea statului.

Comparând bugetul țării sale cu cele ale altor țări mai avansate, Constantin ajunge la concluzia că „răul este foarte mare, numai măsuri curajoase și energice, numai o cură eroică poate să vindece aceste „cangrene ale bugetului“.

Referindu-se la problemele economice interne, el vorbește despre foametea ce a lovit Moldova la 1866 (Anexa V). Concomitent, Constantin manifestă o îngrijorare mare pentru nivelul de trai al populației, subliniind că pe lângă calamitățile naturale – epidemiile, neajunsurile, foametea (Anexa VII) – se comit greșeli grave și din partea administrațiilor locale.

În *Observațiunile* sale asupra alegerilor de deputați din comunele rurale (Anexa III), alegeri care s-au consfințit prin Decretul electoral din 2 mai 1864, Constantin are curajul să indice greșeala ministerului Kogălniceanu de a organiza alegeri care se bazau pe realități false. Și anume, „fabricarea de pseudo-delegați“, care nu întruneau censul respectiv de vot, venitul curat pe an al alegătorului fiind în realitate cu mult mai mic, decât îl indicau consiliile comunale.

Referitor la organizarea statului pe baze juridice moderne, Constantin scoate în evidență incompetența unor funcționari angajați la tribunalele ținute, subliniind totodată importanța politicii investirii de cadre și averizând că despre aceste aspecte va vorbi „mai pe larg în unul din ziarele românești“ (Anexa VII).

Deci, iată-l din nou pe Constantin atras de unda valului politic. Nu este întâmplător faptul, căci, după cum știm, Constantin este primul dintre frații Hurmuzaki care a fost atras de politică. Dovadă este că încă în tinerețe, când avea abia 25 de ani, în decursul anului 1836 „el a trimis ziarului *Allgemeine Zeitung* din Augsburg unele articole defavorabile domnitorului moldovean Mihail Sturdza, pentru care a avut de suferit atât el, cât și tata Doxaki⁴⁵.

În scrisorile adresate lui D.A. Sturdza, Constantin dă dovadă de caracter ferm, neschimbător, de convingere și maturitate politică. El vede actul alegerii prințului străin pentru țară ca un argument forte la cele susținute în Divanul ad-hoc de la 1857. Desfășurarea evenimentelor, scrie Constantin, a demonstrat că „moțiunea ad-hoc, în care am introdus și formula fermanurilor, care recunoștea că Principatele sunt despărțite de Turcia este corectă [...], suveranitatea și suzeranitatea sunt contraziceri în definiție. Iată punctul de vedere, din care ar fi trebuit a apăra în fața Conferințelor cestiunea principelui străin. Aceasta este convingerea mea“ (Anexa V). „Iată ce visam eu când am cerut principe străin, sigur fiind, că nici unul din principii străini nu se va îngiosi de a deveni vasalul Sultanelui“, subliniază Constantin în una din scrisorile sale, care are un vădit suport politic (Anexa VIII).

Îngrijorat de soarta autonomiei țării, pentru care a luptat din răspuțeri ani de-a rândul, Constantin își exprimă nemulțumirea referitor la activitatea unor persoane, chemate în ministerele care se schimbau des la începutul domniei lui Carol I, oameni

* Articolele lui Constantin Hurmuzaki, prin intermediul celor doi corespondenți – Heberle de la *Leipziger Zeitung*, care le transmite lui Hoppe de la *Allgemeine Zeitung* – sunt până la urmă publicate.

care nu meritau postul ce-l ocupau, din motivul incompetenței sau inconsecvenței pe care o manifestau.

De altfel, în câteva din scrisorile incluse în *Anexă*, vom întâlni cuvinte frumoase la adresa domnitorului Carol I, Constantin caracterizându-l ca fiind un principe curajos, dacă s-a hotărât să vină în țara care l-a chemat.

Domnitorul, la rândul său, l-a apreciat mult pe Constantin Hurmuzaki. Carol I „nu avu mai sincer și devotat supus decât pre el, și pre care cunoscându-l de aproape, el îl onoră cu o rară grație și bunăvoință”⁶, vizitându-l în vara anului 1866 de două ori la moșia de la Dulcești. De altfel, atunci, „în călătoria sa prin Moldova (august 1866) Carol I dă o primă dovadă de tact politic, căutând să se întâlnească mai ales cu C. Negri și cu V. Alecsandri, amicii intimi ai lui Cuza-Vodă, aceia care știau mai bine ce făcuse și ce nu fusese în stare să facă fostul domnitor”⁷.

Ultima scrisoare din această corespondență, concepută probabil la Viena, după cum reiese din text, este expediată lui D.A. Sturdza la 1 februarie 1868 din București. Din ea aflăm că în 1868, Constantin dă în arendă moșia de la Dulcești lui Srul Herman, cu 2 000 galbeni pe an. Pasul a fost făcut la îndemnul lui Alecu, care vroia ca fratele său Constantin să fie liber* și astfel să poată reintra în viața publică. Tot Alecu, „pe când se afla la București [în primăvara anului 1868 – n.n.], la Societatea Academică, m-a chemat telegrafic, unde el și Ștefan Golescu mi-a propus Ministerul Justiției” (Anexa IX).

Mai târziu, în toamna anului 1868, Constantin va fi numit de către Carol I președinte al Curții de Casație și Ministru al Justiției, funcții pe care însă nu le va mai putea onora.

Se știe că principele Carol intenționa să-și inaugureze domnia prin înființarea unei întinse rețele de drumuri de fier, „gând de mare însemnătate, greu de realizat însă în starea înapoiată a țării de atunci, fără industrie proprie, fără ingineri, fără lucrători, fără credit pe piețele Europei. [...] Ideea căilor ferate, odată concepută în așa mari dimensiuni, era mai lesne de realizat în anul 1868 cu ajutorul capitalului german, și cu cel mai cutezător concesionar prusian Strussberg”⁸.

Constantin Hurmuzaki a susținut această idee, stăruind în mod decisiv la realizarea ei.

În scrisoarea de la 1 februarie 1868, Constantin îl anunța pe Dimitrie A. Sturdza: „Mă bucur, că-ți pot da plăcuta știre: calea ferată va trece pe la Șcheia și pe la Miclăușeni. Ofenheim a găsit bani necesari și a și început lucrările preparatorii, cu multă activitate” (Anexa IX).

La sfârșitul lui februarie 1868, Constantin Hurmuzaki, aflându-se în funcția de președinte al Comitetului delegaților secțiunilor Adunării legislative, a întocmit un *Raport* în baza proceselor-verbale ale opiniilor diferitelor secțiuni ale Adunării. Studiind în profunzime problema și documentându-se serios, el a propus în fața delegaților cea mai plauzibilă ofertă pentru România, care, după părerea lui, trebuia acceptată. În încheierea raportului, Constantin a spus: „Concesiunea Strussberg și concesiunea Ofenheim sunt destul de moderate. Neîncuviințarea lor ar fi condamnarea României a mai rămâna și de acum înainte fără căi ferate și prin urmare înapoiată, lipsită de cel mai mare vehicul al civilizațiunii, al înavuției materiale și morale, al înfloririi agriculturii, industriei și a comerțului.

* Constantin își luase obligația de a se ocupa și cu administrarea moșiei de la Dulcești, având în vedere starea morală și sănătatea zdruncinată a surorii sale Eliza, care moștenise această moșie.

De aceea Comitetul a crezut că, adoptând concesiunile Strussberg și Ofenheim, după cum ele s-au modificat și s-au adoptat de el, își împlinește o datorie sacră și imperioasă către țară, ale căreia necesități materiale, morale și politice reclamă într-un mod atât de urgent grabnica înființare a căilor ferate, de care se bucură astăzi chiar și țările cele mai înapoiate în cultură⁹.

După cum s-a văzut, din această corespondență se desprind limpede frământările mari ale epocii de început a României moderne: primele luni de domnie a principelui Carol, necesitatea reformelor în domeniul administrației locale și centrale, organizarea rețelei de învățământ, revigorarea economiei țării, organizarea pe baze constituționale a justiției, consolidarea Principatelor Unite pe plan intern și afirmarea lor ca stat unitar în fața celorlalte țări europene dezvoltate.

Putem afirma cu certitudine că această corespondență, care merită să vadă lumina tiparului, vine să acopere o parte din petele albe, necunoscute încă, în biografia acestui intelectual de marcă, a omului politic și de stat, despre care istoricul Ion Nistor va spune atât de sugestiv: „Constantin Hurmuzaki a fost cel mai mare talent politic pe care Bucovina l-a dat Moldovei”¹⁰.

NOTE

1. Teodor Balan, *Din corespondența familiei Hurmuzachi, 1831–1899*, în *Glasul Bucovinei*, An. V, nr. 3 (19), 1998, p. 147–164 (vezi capitolul intitulat *Constantin*).
2. Petru Rusșindilar, *Hurmuzăcheștii în viața culturală și politică a Bucovinei*, Iași, Editura „Glasul Bucovinei”, 1995, p. 110–128.
3. Ilie Luceac, *Constantin Hurmuzaki – conștiință a culturii și a statalității românești moderne*, în *Glasul Bucovinei*, An. V, nr. 4 (20), 1998, p. 47–54.
4. Ioan Lupaș, *Istoria Unirii Românilor*, ediția a II-a, București, Editura „Scripta”, 1993, p. 216.
5. Teodor Balan, *op. cit.*, p. 147. Vezi și anexele la acest studiu din 9 noiembrie 1836 și 10 iunie 1843.
6. *Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina*, An. V, nr. 3–5, Cernăuți, 1869, p. 54.
7. Titu Maiorescu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 18.
8. *Ibidem*.
9. Constantin Hurmuzaki, *Raportul comitetului, delegaților însărcinați cu cercetarea cestiunei căilor ferate*, B.A.R., mss rom. 897 (manuscris dactilografiat), f. 47.
10. Ion Nistor, *Un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina, 1774–1857*, Academia Română, *Discursuri de recepțiune*, XLIV, București, 1916, p. 42.

ANEXA

[I]

Dulcești, 2/14 Marte 1866

*Preaiubite și adorate amice!**

Înainte de toate, primește, preastimate frate și amice, sincerele mele fericități și mulțumiri pentru marea și curagioasa parte, ce ai luat la organizarea, conducerea și esecutarea admirabilei mișcări naționale, căreia datorim căderea unui om, nedemn de înalta misiune, la care a fost chemat, răsturnarea unui guvern imoral, corumpătoriu și degradător, împăcarea moralei publice, călcată în picioare, înlăturarea pericolelor, ce amenințau țeara, asigurarea viitorului ei și înălțarea ei în ochii lumii.

Să trăiască toți, cari au colucrat la această mare întreprindere, condusă cu atâta înțelepciune și măiestrie. Să trăiești mulți ani, ca să Te poți bucura de fericirea patriei, de frumoasele fructe ale actelor de mântuire din 11 Faur!

Bravo! Das war ein grosses Maisterstück, ein schönes stück Weltgeschichte!!**
Toate actele guvernului provizoriu merită aprobațiune generală.

Numai numirea Cozadineștilor n-a produs efect plăcut.

Dim.[itrie] Cozadini este foarte disprețuit. Când era cu noi în Comitetul Unirei, esploata stupiditatea lui Vogoridi, spre a căpăta titlu de Vornic și spre a face treburi, cu călcarea legilor și în dauna Statului (păscăriele din Basarabia etc., etc.).

Grigori Cozadini este arendariu al Statului (Mălinii și altele), care nu plătește costuri. Se vede că a stăruit, căci altmintrele nu devinea Prefect tocma în județul, unde sunt situate moșiile, ce le are în arendă. După legi un Prefect nici nu poate ține în arendă moșii ale Statului în județul încredințat administrațiunei lui. De aceea Jora ține Gerăieștii pe numele lui Litinschi.

Cât de conștiințios este Gr. Cozadini dovedește faptul, că a amenințat pe un Sub-Prefect din județul Neamțului, încredințat administrațiunei lui mai an, cu destituire, pentru că n-a făcut prețeluire fabuloasă a daunelor, ce i s-ar fi cauzat din

* Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Neamț (D.J.A.N.N.), fond Sturdza-Miclăușeni, dosar 368/1866–1868, f. 1–23 rv – *Scrisorile lui Constantin Hurmuzaki către Dimitrie A. Sturdza*.

Menționăm, că la transcrierea scrisorilor-manuscris am păstrat, în măsura posibilităților, caracteristica fonetică a limbajului vremii, aducând la zi doar unele probleme de ortografie. Lexicul și sintaxa frazei au rămas absolut intacte.

Toate intervențiile în text, inclusiv explicarea unor termeni, deveniți astăzi arhaici, s-au procedat aplicând parantezele pătrate și respectând formula convențională: n. n. – nota noastră. Parantezele rotunde din text aparțin autorului scrisorilor.

Traducerile în asterisc din limba germană și franceză ne aparțin.

** Bravo! Aceasta a fost o mare operă de artă, o frumoasă piesă de istorie universală.

reversarea apelor la 1863 sau 1864, la moșiile Statului din județul Neamțului, ce el le ținea în arendă. Prețeluirea arăta o daună de vro 600 # [galbeni – n.n.]. Dl. Prefect a rupt-o, a aruncat-o Sub-Prefectului în obraz și i-a ordonat să o facă pe suma de 10 000 # [galbeni – n.n.], amenințându-l cu destituțiune. Das ist eine Thatsache.*

Se vede că Dl. Leca a stăruit pentru numirea acestor mari liberali și patrioți.

Alecachi Maurocordat este Gregorian**, așa se zice. Mai știu eu?

Cu părere de rău am auzit că în Iassi s-a manifestat tendinți separatistice, și în favoarea unui Domn indigen.

Aceasta este o rebeliune în contra voinței naționale, în contra voturilor solemne ale corpurilor leguitoare și merită aspră represie.

Eu am scris la Iassi că chiar de nu ar învoi Puterile alegerea Principelui străin, chiar de nu ar primi Philip I, se va alege de zece ori un principe străin și nici odată un indigen. Die Mächte müssen nachgeben. Und will der Graf von Flandern nicht, der harthörig seyn soll, so muss man einen anderen fremden Fürsten wählen, Z. B. Ihren badischen Prinzen. Nur keinen preussischen und keinen österreichischen. Ein Protestant wäre vorzuziehen.***

Pe bunul D-Tale frate Iorgu și pe bunul D-Tale văr Mitică i-am îmbrățișat pân-acum de două ori la Dulcești. Am avut plăcerea de a vidé la noi odată și pe Dl. Mateiu, qui gagné a être connu.**** Das ist ein herrlicher Mensch, ein gediegener Charakter, ein Mann von schönen Grundsätzen+, wie ich mich aus seinen Briefen überzeugt habe. Ich spreche ihm Muth und selbstvertrauen zu und warnte ihn von dem schlechten Gesindel, Mardar, Grigori Hermeziu, Macarowicz etc., die ihn zum Werkzeug ihrer Privatleidenschaften, ihrer Privatrache herabwürdigten wollten und eine Massendestitution der Beamten verlangten. Ich habe Herrn Matheus wiederholt gerathen die verpestete Athmosphäre des obengenannten Gauner – triumvirats zu meiden und so schnell als möglich von Mardar, der ihm seine Gastfreundschaft aufgedrungen, auszuziehen.

Ihre Brüder und Ihr Vetter haben den Abend Ihres Geburtstages mit uns zugebracht, dass es an Toasten auf Ihre Gesundheit nicht gefehlt hat, versteht sich von selbst.++

[Scrisoarea conține patru pagini de text manuscris. Lipsește sfârșitul și semnătura emitentului.]

* Aceasta este o realitate.

** Potrivit afirmației istoricilor (Xenopol, de exemplu), înainte de alegerile de la 1859 în Moldova, gregorienii erau numiți toți adepții prințului Grigore M. Sturdza, unul dintre candidații la domnie – n.n.

*** Puterile trebuie să cedeze. Și dacă contele de Flandra nu vrea, care, cică, nu reacționează, atunci trebuie să fie ales un alt principe străin, de ex. principele vostru din Baden. Numai nu pe unul din Prusia, nici din Austria. Un protestant ar fi de preferință.

**** Care merita să fie cunoscut.

+ Acesta este un om minunat, un caracter de bună calitate, un om cu principii frumoase,

++ cum m-am convins din scrisorile sale. Eu îi doresc curaj, încredere în sine și-l avertizăm față de răii nemernici Mardar, Grigori Hermeziu, Macarowicz etc., care voiau să-l înjosească, reducându-l la rolul unui instrument al pasiunilor lor particulare, la răzburarea lor privată și cereau o destituire în masă a funcționarilor. Eu l-am sfătuit în nenumărate rânduri pe Dl. Mateiu să evite atmosfera infectă a sus-numitului triumvirat de berbedei și cât se poate mai curând să se mute la Mardar, care i-a oferit insistent ospitalitatea sa.

Frații Dumneavoastră și vărul D-tale au petrecut cu noi seara aniversării zilei D-voastră de naștere; că nu era lipsă de toasturi în sănătatea D-voastră se înțelege de la sine.

[II]

Dulcești, în 9 Marte 1866

Proiubite, prodorite și mult adorate amice.

Abié ai avut timpul de a ceti lunga mea scrisoare din săptămâna trecută, și iată că-ți vine altă scrisoare, care poate deveni tot atât de lungă. Nu te mira, căci expresiunea recunoștinței mele pentru noile semne de amabilitate ce mi-ai dat în ultimul timp, trebuie să cuprindă o parte însemnată a scrisorii mele.

Primește, proiubite frate și amice, încredințarea viuei mele recunoștinți pentru bunele sciri, ce ai binevoit a ne da, pentru interesantele fotografii și pentru cărțile trimise prin Dl. Litinski.

Nu uita, Te rog, să-mi trimiți și budgetul general și budgetele speciale pe anul 1866. Aș voi să-l studiez și să-ți comunic oarecare modificăciuni.

Încă o dată trebuie să-ți spun, că cele mai multe lefi, sunt foarte mari și trebuie să se reducă la jumătate și altele și mai gios de jumătate; că multe posturi, precum de exemplu postul lui Ion Ionescu, sunt superflue, că multe sunt sinecuri; că înființarea de mai multe catedre pentru unul și același obiect, de exemplu: dreptul roman etc., catedre cu lefe mari, nu are alt cuvânt de a fi decât o prodigialitate nebunească; că despărțirea unei sciinți în mai multe părți cu deosebire catedre foarte scump plătite, este o tâlhărie. Profesori pentru geometrie, profesori pentru planimetrie, profesori pentru stereometrie, profesori pentru trigonometrie și Dzeu mai scie pentru ce este o neauzită risipă de bani și posturile aceste adevărate sinecuri.

La Iassi aud că nici sunt deajuns școleri pentru facultatea de litere. Pe la seminarii această sistemă de risipă și de sinecuri cu lefe mari înghite o mulțime de bani și aceste școli nu aduc nici un folos pentru că profesorii sunt ignoranți. Unde s-a auzit ca un Nicu Theodoru să ieie leafă de 20 000 lei? (profesor la matematică la seminariul de Roman, secretariu în locul lui Luponi la Comitetul permanent etc., etc.).

Unde s-a auzit ca ignoranți ca Zamfirescu, Ștefănescu și Copăcineanu să ieie pe an prin cumulare de posturi peste 20 000 lei?

Pentru numele lui Dzeu această resipă a banilor publici nu mai poate fi tolerată. Luați budgetul Belgiei, Saxoniei, Prusiei și croiți după ele lefile, având în vedere, că în acele țeri funcționarii sunt mult mai învățați și mult mai buni, și reduceți în proporțiune cu inferioritatea funcționarilor noștri și lefele acestora cu a treia parte mai puțin decât în sus-citatele țeri, unde obiectele de hrană etc. sunt și mai scumpe decât la noi. Nu uita că chiar în Franța un instituteur primaire de première classe * n-are mai mult decât 700 franci, și aceasta numai de câțiva ani încoace și la noi asemenea dascăli au peste 8 000 lei.

Reduceți, reduceți, reduceți și iar reduceți lefile, croite de nebuni, de oameni fără judicată, fără cunoșciință și fără esperiință, și desființați posturile de lux și sinecurile.

* Institutator primar pentru clasa întâi.

Unde s-a mai auzit ca oameni de alde Coșiu și alți măgari să aibă câte 2 000 lei și mai mult pe lună. De arhitecți și ingineri cu lefi nebunești și cu rezultaturi mai mici de nula, aceste cangrene ale budgetului, mult vor mai esista?

Și lefile militarilor sunt nebunești, mai mari decât în alte țeri.

Chiar în Turcia, în Grecia, ba chiar și în Italia, spre acoperirea lipsei de bani s-au făcut mari reducăuni de lefe. Răul este foarte mare, numai măsuri curagioase și energice, numai o cură eroică pot să-l vindece.

[*Lipsește sfârșitul și semnătura emitentului, însă din context se înțelege că e scrisoarea lui Constantin Hurmuzaki.*]

[III]

Dulcești, 29 Martie 1866

Observațiuni asupra alegerilor de Deputați

Faimosul Decret electoral din 2 Maiu 1864 a avut de scop de a încredința soarta alegerilor masei brute, neinteligente, care tremură de frica dorobanților și a Sub-Prefecților populațiunei rurale, zic, sau mai lămurit, țeranilor și țiganilor. Cu alte cuvinte, scopul decretului electoral a fost compunerea unei adunări servile și gata a zice Amin la toate.

Porcariul, văcariul etc., care n-au nici un palmac de pământ, este alegătoriu pentru că plătește 48 lei pe an, iar orășanul, carele și el plătește cu titlu de dare personală și pentru soșe [șosea – n.n.] tot 48 lei, nu poate fi alegătoriu, pentru că de la el, cel ce este mai inteligent și mai civilizat decât țaranul și țiganul, se cere un cens de 80 – până la 110 lei.

Spre a compune o cameră, ca aceea, ce s-a desființat de Locotenenția domneas-că, a mai fost nevoie de a alerga și la alte infamii.

Fiindcă la Constantinopole s-a cerut ca delegații să aibă un venit de 100 galbeni pe an, și fiindcă între țerani și țigani foarte, foarte, foarte rar se găsesc oameni, cari au acest venit, ar fi trebuit ca țeranii să aleagă delegați din alte clase ale societăței. Aceasta însă nu convinea Dlui Kogălniceanu, pentru că oamenii care au un venit de cel puțin 100 # [galbeni – n.n.] nu sunt așa de docili și siguri, ca țeranii și țiganii.

De aceea Ministrul Kogălniceanu a avut infamia de a ordona, ca în fiecare comună rurală să se deschidă fabrici de pseudo-delegați.

Consiliile Comunale au fost îndatorite a da mărturie mincinoase, că cutare și cutare țeran, carele nu avea nici 10 galbeni venit curat pe an, are 100 de galbeni.

Eată cum s-au fabricat și s-au ales delegații în comunele rurale.

Dar chiar de nu s-ar fi fabricat delegați în modul acesta, pe cine ar fi ales țeranii? Ei nu știu cine are censul și condițiunile cerute și se duc și cer sfat de la Sub-Prefecți.

Dacă s-au ales delegați și alții, adică oameni, care au censul cerut, precum în județul nostru Bogdan de la Roșiori, Costachi Petrovici, Stroi, Balais etc., etc., aceasta

s-a făcut numai pentru că Prefectura a impus țăranilor pe acești oameni docili, ca să nu zic servili.

[*Semnătura lipsește. Nu putem ști dacă nu lipsesc și o parte din Observațiunile... lui Hurmuzaki.*]

[IV]

Dulcești, în 8/20 Maiu 1866

Proiubite, prodorite și mult adorate amice.

Cum să încep și cum să sfârșesc espresiunea sincerei și nemărginitei mele recunoscinți, pentru atâtea dovezi de nespusă bunătate, amicală indulgență și amabilă atențiune?

Primește, proiubite frate și amice, încredințarea mulțumirilor mele celor mai vii pentru frumoasele scrisori ce ai binevoit a-mi adresa – scrisori care fac onoare spiritului și inimei D-Tale; pentru încântătoarele telegrame cu știrile cele minunate și prodorite; pentru memoriul Deputațiunei trimis la Paris – document cu atâta mai prețios pentru mine, cu cât el s-a înfrumusețat cu câteva rânduri foarte amabile din partea D-Tale; pentru minunatul mesagiu, pentru Charta cea colosală a României etc., etc.

Cred, proiubite amice, că și eu am o inimă binesimțitoare și plină de recunoscință, o inimă devotată bunilor amici. Crede că mă simt foarte fericite, când cuget la bunătatea și amicitia D-Tale, și când văd că chiar în momentele cele mai mari și mai solemne îți aduci aminte de mine, pentru a mă consola pentru nefavoarea soartei, care nu mi-a permis a lua și eu parte la luptele cele mărețe pentru izgonirea răului, răsturnarea nerușinatului despotism, întemeierea naționalității și libertății. Știu cât ești de ocupat, admir neobosita D-Tale activitate, de care Monitoriul ne aduce în toate zilele cele mai frumoase dovezi. Dumnezeu să-ți deie sănătate ca să poți continua admirabila și mult folositoare D-Tale activitate, spre fericirea țerei și spre mândria amicilor D-Tale.

În timpul de pe urmă nu ți-am scris pentru că am fost bolnav de o rană la un picior și nevoit a petrece mai mult în pat sau pe canapea cu piciorul întins, pentru că îmblarea și șederea iritau rana, care și-a ales locul cel mai nefavorabil vindecării – încheietura genunchiului pe dinapoi. Dintr-o scărpinătură în somn s-a făcut o rană în mărimea unei parale. Theodori a ars-o, a fript-o, apoi a dispoiet-o de coajă și a făcut-o mai mare decât un iermelic. Crede-vei că am pățimit șese septemâni și n-am putut ieși din casă?

Dar dacă nu ți-am scris, să nu crezi că n-am gândit la D-Ta. Vei fi primit chiar când te aflai la Iassi o depeșă de la mine. Tot atunci am telegrafit și Locotenenților călători, aclamând la propunerea lui Carl I.

Primit-ați acele telegrame?

Încă pe când Te aflai la Iassi, am chemat pe fostul grefier Ghiță Botez și i-am cerut știință de s-au espedit toate chemările în cauza lui Tălpan și am vorbit și cu DD. Matheiu și Iorgu, ca să-ți scrie să stăruiești la București, ca să se înmâneze chemarea Fătului, cât mai curând, spre a nu zădărnici terminul. Am zis D-lui Matheiu să ceară de la Tribunal numărul și data espedițiunii chemărei adresate Fătului și să o trimită D-Tale ca să poți stăruii, ca să se ieie adeverință de primire de la Fătul. Aflând de la Președinte că D-ul Matheiu nu i-a cerut aceste notiți, am scris din nou D-lui Matheiu ca să nu uite și l-am rugat tot odată, să-ți scrie să-mi trimiți pliniputintele necesare, ca să Te pot reprezenta și pe D-Ta și pe bunele D-Tale surori. Am mai scris încă de trei ori D-lui Matheiu să spuie D-lui Iorgu să nu întârzie a merge la Iassi, ca să stăruiască a se face procurele necesare din partea surorilor D-tale, căci terminul (13 Maiu) se apropie.

Am scris și moșului D-Tale întrebându-l, cine-l va reprezenta și cine va aduce documentele la Tribunal, și propunându-i serviciile mele în cazul când nici D-lui, nici fiul D-Sale n-ar putea veni la termin. Am mai scris în fine și D-lui Matheiu ca, prin D-ul Iorgu, să stăruiască a se aduce documentele de la moșul D-Tale. Dar până astăzi, ... [aici se întrerupe textul, aceste ultime cuvinte fiind la sfârșitul paginii. Nu putem ști cât text a mai fost în continuare – n.n.].

Mii de salutări din partea surorii mele, care nici cum nu se împacă cu suzerenitatea și m-a și însărcinat să Ți-o și spun aceasta.

[Lipsește semnătura emitentului, însă post-scriptum-ul de pe fila 1 denotă că scrisoarea nu a mai avut mult text.]

[V]

Dulcești, în 12/24 Maiu 1866

Proiubite, prodorite și adorate amice.

Prin poșta trecută ți-am trimis o scrisoare lungă. De atunci ți-am trimis și două telegrame.

Astăzi înnoiesc espresiunea nemărginitei mele recunoscinți pentru inespriabila D-Tale bunătate și amabilitate în privința noastră.

Lăudat fie numele Domnului, că a împlinit dorințele noastre, ne-a dat Unirea și un Principe străin. Dem Muthigen gehört die Welt und Carl I hat Muth gezeigt, als er den Entschluss fasste unbekümmert um die Konferenzen die ihm angebotene Krone anzunehmen und in's Land, dass ihn gerufen, zu komen.

Hoch lebe daher Carl I.*

* Curajoșilor le aparține lumea și Carol I a dovedit curaj când a luat decizia, fără să-i pese de conferințele care-i propuneau să primească (să accepte) tronuri, și a venit în țara care l-a chemat.

De aceea să trăiască Carol I.

Am telegrafiat îndată și Adunării fericirile mele pentru votul de la 1 Maiu.
Am cetit și desbaterile Adunării din acea zi mare, ziua zilelor, sărbătoarea sărbătorilor.

Heliade s-a făcut de răs.

Asemenea și faimosul Tacu.

N. Ionescu merită spânzurătoare. Păcat de talentul lui. Brânză bună în burduf de câine. Cuvântul lui a fost perfid, infam.

Cum ai putut să-l rânduiești Comisar pentru Plebiscit?

Ein schlechter kerl in der ganzen Bedeutung des Wortes!*

Ad !** Moșul D-Tale se află de alaltăieri aici, așteptând terminul de mâine 13 Maiu, în procesul cu Tălpanu și supărat pentru că până acum n-a venit nici adeverință de la Fătul, nici pliniputițele necesare de la D-Ta și de la surorile D-tale. Ți-am telegrafiat în cauza aceasta. Mâine mergem, eu și moșul D-Tale la Roman. Dacă va fi acta completată, se va căuta procesul lui Tălpanu, de nu, se va amâna. Nu este vina mea. Eu am imboldit demult și de multe ori pe frații D-Tale ca să stârneasă întru adunarea adeverințelor și procurilor convenite. De D-Ta nu mă mir că ai neglijat această cestiune, căci știu cât ești de ocupat și mișcat de bucuria și entuziasmul pentru reievirea stăruințelor și ostanelilor D-Tale, pentru triumful cauzei naționale. Mă mir însă că D-ul Mitică II !*** n-a stăruit să se înmâneze Fătului chemarea judecătoriei de Roman, pentru că a fost față când am recomandat fraților D-Tale cea mai mare stăruință în cauza aceasta, ca să nu se zădărnicească terminul de la 13 Maiu. De atunci sunt aproape de patru săptămâni. Moșul D-Tale se supără foarte mult, mai ales pentru că nu știe unde se află o parte din documentele relative la acest proces (documentele cele originare).

Pe la noi plouă neconținut de 11 zile. Ploile și răcelile au făcut de au îngălbenit și au încremenit popușoi, care nu se pot prăși.

Deși mesagiul Locoteninții la deschiderea Camerei încredințează că foamea s-a înlăturat prin legea relativă la tocmele agricole, totuși eu Te pot încredința că foamea există în cel mai mare grad. Rău a făcut Locoteninția că nu m-a ascultat și n-a oprit fabricarea rachiului din pâine. Erai la Iassi (pe drum la Iassi) când am scris Locoteninței în cauza aceasta de mare însemnătate și urgenție. Am avut, am și acum soarta Cassandrei.

Ce s-a făcut cu recursul meu la Consiliul de Stat, în cestiunea rurală? Ca mâine se va desființa Consiliul de Stat și recursul meu va rămâne necăutat.

Te rog dar, proiubite frate și amice, să stăruiești, cu cunoscuta-ți energie și activitate, ca să se caute cât mai curând recursul meu, ca să pot și eu sfârși definitivă delimitare a locurilor convenite locuitorilor și să iau înapoi locurile date fără umbră de dreptate jumătătorilor.

Catilina a pățit ce a meritat.

Ce însemnează grabnicul marș al trupelor de la Iassi la București și marșul dorobanților? Nu cumva turcii au mina de a călca pământul României?

Aud că Carol I a jurat?

Dar pe ce a jurat? Pe Constituțiune? Dar votatu-s-au Constituțiunea?

* Un individ insuportabil în înțelesul deplin al cuvântului.

** În ce privește.

*** Mitică II este vărul lui Dimitrie A. Sturdza.

Așa dar Carol I a venit! Să trăiască. Gott segne, Gott erleuchte, Gott stärke ihn, auf dass er die Zukunft, die Geschike seines neuen Vaterlandes sicherstelle, seinen Beruf erfülle.*

Plin de nemărginită bucurie, strig: acum liberează, Doamne, pe servul tău, căci vezură ochii mei mântuirea.

Să trăiască toți câți au lucrat la această mare operă națională! Vivant, vivant omnes! Numele vostru a intrat în dominiul istoriei, înscris în cartea vieții cu litere de aur, cu litere neperitoare.

*
* *

Să vedem cum se vor modifica relațiile cu Poarta.

Aș dori să pot insufla la toți intima mea convicțiune [convingere – n.n.] că Suzerenitatea este o minciună. Mai cetește cuvântul meu de la Divanul ad-hoc din ziua proclamării Unirei, cetește și Moțiunea ad-hoc, în care am introdus și formula fermanurilor, care recunoștea că *Principatele sunt despărțite de Turcia*; cetește și Nota circulară a lui Fuad Pașa în care zice, că invaziunea rusească de la 1853 n-ar fi avut loc, dacă Europa ar fi zis, că Imperiul otoman se începe de la Prut; cetește toate aceste și fă propagandă pentru acest mare adevăr. Suzerenitatea este o minciună, am zis-o lui Lord Clarendon, am zis-o Comisarilor la 1857 și o zic și D-Tale și o voi zice până la cea de pe urmă a mea resuflare. Și cum aș putea avea altă opiniune, altă convicțiune [convingere – n.n.], când am dovedit, că prin Capitulațiuni n-am pierdut nici un atom din drepturile care constituiesc Suverenitatea unui Stat, ci din contra, am conservat și Suverenitatea internă, și Suverenitatea esternă.

Suverenitatea și Suzerenitatea sunt contraziceri. Qui sibi contradicunt cogitari non possunt.

Eată punctul de vedere, din care ar fi trebuit a apăra în fața Conferințelor cestiunea Principelui străin. Aceasta este convicțiunea mea.

Eugen Ghica Budeștianul a părăsit serviciul de la Trib.[unalul] de Roman. Cu poșta trecută ți-am trimis lista persoanelor care ar trebui să se numească spre a se îndrepta serviciul acelu Tribunal. Președintele Radu, Te roagă foarte mult ca să stăruiești întru numirea persoanelor însemnate de el. Și eu Te rog foarte mult. Cu mii de îmbrățișări, al D-Tale devotat amic și adorator

C. HURMUZAKI.

Multe salutări din partea surorii mele, care nu se împacă nicidecum cu Suzerenitatea.

Sperez că măcar acum după venirea lui Carol I nu vom mai fi condamnați a linge pe Cuza pe dinapoi, de câte ori întrebuițăm marcele poștale cu portretul lui.

[Acest post-scriptum este notat pe marginea filelor scrisorii – n.n.]

* Dumnezeu să binecuvânteze, Dumnezeu să ilumineze, Dumnezeu să-i dea vigoare, pentru ca el să întărească viitorul, istoria patriei sale noi, să îndeplinească înalta sa menire.

Dulcești, în 16/25 Maiu 1866

Proiubite, prodorite și mult adorate amice.

Să trăiască România, una și etern nedespărțită! Să trăiască alesul ei, Carol I! Să trăiască bărbații, cari au condus trebile țerei și au realizat dorințele națiunii!

Cuvintele și prochemările lui Carol I, precum și venirea lui în țeară, dovedesc că Măria Sa este Român verde.

Dem Muthigen gehört die Welt.*

Da ce ați făcut cu Leca și cu Haralamb?

Da de ce a ieșit Ion Ghica și Dim.[itrie] Ghica?

Da Bezede Iancu Ghica, este el la locul lui, într-un moment, când se vorbește de invaziuni păgânești?

În care limbă a răspuns Carol I Epureanului, în care limbă i s-a cetit jurământul?

La 13 Maiu am fost la Roman, dar n-am avut puțința de a Te apăra în procesul lui Talpan, pentru că nu s-a completat dosarul – nu s-a primit nici de la D-Ta, nici de la Fătul adeverintele convenite despre primirea citațiunilor Tribunalului de Roman.

Și eu ți-am telegrafiat în cauza aceasta, și Dl. Matheiu au telegrafiat și D-Tale și Fătului, și a pus și pe Tribunalul de Roman să telegrafieze și acelu de Ilfov. Dar toate au fost în deșert. Venirea lui Carol I nu Ți-a lăsat timpul necesar spre a Te ocupa cu trebi particulare.

Judecătoria au hotărât de a face de acum citațiune lui Talpanu, nu Fătului. Noul termin va fi tocma la 16 August.

Dl. Iorgu s-a întors de la Iassi în ziua terminului și a adus și plenipotințele convenite din partea surorilor D-Tale. Procurele sunt date pe numele D-Lui Iorgu, cu dreptul de a-și rândui substituit.

Dl. Iorgu s-a dus aseară la Miclăușeni, de unde se duce poimâine, miercuri, la Iassi, iar de acolo, împreună cu cumnatul D-Tale Alecu Balș, la București.

Dl. Matheiu umblă prin ținut spre a face reviziunea recruților, dorobanților, și a cailor de poștă, în care s-a arătat răpciuga într-un grad înspăimântătoriu.

Aici se vorbește că Adunarea a votat lui Carol I 10 000 # [galbeni – n.n.] pe lună.

Spune-mi, scumpe amice, de cât e adevărat, că turcii voiesc să intre în țeară?

Eugeniu Ghica a părăsit serviciul de la Tribunalul de Roman. Întâi a cerut concediu de 10 zile și a lipsit 16 zile. A mai cerut și un al doilea concediu, dar Președintele nu i l-a încuviințat. De aceea Dl. Eugeniu s-a dus și n-a mai venit.

Te rog dar, să binevoiești a stăruii ca să se rânduiască persoanele însemnate în lista făcută de Președintele Radu și trimisă de mine D-Tale, în ultima mea scrisoare.

[Lipsește sfârșitul scrisorii și semnătura emitentului.]

* Curajosului îi aparține lumea.

Proiubite și prodorite amice.

Nu ți-am scris de mult, pentru că știu cât ești de ocupat. Și-apoi, drept să-ți spun, n-am voit să-ți scriu sub dureroasa impresiune a repetatelor refuzuri, ce au aflat la D-Ta mai multe stăruinți ale mele.

Am pierdut curajul de a Te mai supăra cu înterveniri etc.

Dacă cu toate acestea astăzi îți scriu într-o cauză străină, motivul acestui pas este dorința de a-ți da ocaziunea de a repara trista soartă, în care ai aruncat pe Dl. Gafenco, pe care după stăruințele lui Vucinicu* l-ai dat afară, fără cercetare prelabilă, fără judecată.

D-Ta l-ai privat de pâinea cea de toate zilele. D-Ta trebuie să-i împlânzești soarta, stăruind cu tot de-adinsul ca să i se dea pensiunea convenită, după legea din Moldova, două treimi din leafa ce a avut, pentru că omul numără mai bine de 20 de ani de serviciu în ramul judecătoresc.

Ți-am scris astă primăvară, că un guvern bun poate moraliza și pe cei mai răi funcționari, dându-le puțința de a se îndrepta. D-ta n-ai voit să iei în considerațiune acest adevăr. Și crezi că numind judecători pe niște tineri fără experiență ai îmbunătățit Tribunalul? Întreabă lumea și vei afla că cele mai multe numiri în ramul judecătoresc n-au căpătat încuviințarea opiniunii publice n-au fost nimerite.

În locul lui Ghiță Botezatu, care era foarte bun grefier ați rânduit pe Ciuhureanu, un cărturar și bașbetiv – amic și conviv al lui Vucinicu – . Dar despre aceste voi vorbi mai pre larg în unul din ziarele românești. Fiecare este dator a-și da opiniunea și prin aceasta a contribui la îmbunătățirea serviciului public.

Astăzi Te rog să nu lași pe Gafenco peritoriu de foame. Are drept la pensiune. Pensunile de retragere se dau de Ministeriu și Domn, n-au nevoie de încuviințarea Camerei.

Te rog foarte mult, ca măcar această *ultimă* rugămintă a mea să nu rămână neîmplinită.

Felicitez pe Guvern pentru Constituțiunea cea faimoasă, care desființează autorizațiunea, cauțiunea etc., și proclamă libertatea absolută a presei, într-o țeară, unde inteligența și știința este atât de rară, iar pasiunile și viciile așa de mari și multe. Să vedem cum veți merge cu această libertate nemărginită, de care nici o țeară în Europa nu se bucură.

Pe frații D-Tale nu i-am văzut de vreo două luni. Au trecut de multe ori prin Dulcești la Budești, și călări și cu trăsuri, cu leși etc., dar nu s-au abătut pe la noi, deși neconținut ne anunțau plăcerea vizitei D-lor sale. Erau foarte ocupați cu Volentiria.

Cum va prinde rădăcină în inima moldovenilor Unirea, dacă muntenii le refuză strămutarea Curții de Casație, promisă chiar de Guvern?

Caveant Consules.

* Acest Vucinicu mai apare și în scrisorile lui Alexandru Hurmuzaki, păstrate în același fond al Arhivelor de la Piatra-Neamț (vezi Anexa VI din lucrarea noastră).

Pardon, că mi-am permis această observațiune.

Holera face pozne. În Roman mor de mai bine de șapte săptămâni până la 20 pe zi.

Doctorului Theodori i-au murit Anica Bucătărița, cea veche, și trei rândași. La Iassi au murit până la 180 pe zi. Răul acesta a străbătut și prin sate (Săboieni, Cotul Vameșului, Cârliți, Cordon, Galbini, Trifești etc., etc.).

Recolta păpușoilor – foarte problematică. Grâiele de toamnă – foarte rare, scurte, cu spice mici huchite, pălite, prezărâte. Iarbă foarte puțină. Mizerie mare. Vitele fără fânaț, și carnea tot scumpă – 56 parale oca!

Vucinicu a avut amabilitatea de a-mi trimite copii de pe telegramele ce i-ai trimis despre biruința prușilor.

Unde este Dl. Matheiu? Spune-i, Te rog, că Rosnovanul – faimosul Prefect al erei celei noi – a stricat lucrarea făcută de D-lui la Văleni (la Stircea) și a făcut ce a voit Stan – a dat locuitorilor și locuri (prund, nisipiri) pe care ei nici odată nu le-au stăpânit. Au zis țăranilor: aveți toată dreptatea, o văd, dar n-am ce face, pentru că așa mi-a poruncit Ministrul. Schön? Nicht wahr? *

Este adevărat că s-a îndoit tributul și că mergeți la Const.[antinopol] spre a primi investitura de la Marele Suzeran al României Suverane? *Contradictio in adjecto.*

Mii și iară mii de mulțemiri pentru minunatele portrete, ce ai avut amabilitatea de a-mi trimite spre a mea bucurie.

Sora mea îți trimite mii de salutări. Îmbrățișându-te de mii de ori, sunt ca totdeauna al D-Tale vechi și nestrămutat amic

C. HURMUZAKI.

[VIII]

Dulcești, în 7/19 Aug.[iust] 1866

Proiubite, prodorite și proscumpe amice.

În scrisoarea, ce ți-am trimis prin Gafenco, am motivat și am justificat lunga mea tăcere.

Astăzi iau pana în mână ca să-ți exprim viua mea recunoștință pentru noile semne de amicitie și amabilitate, ce mi-ai trimis – voiesc să zic: pentru broșura despre drumurile de fier din România și pentru interesanta carte a lui Ionescu, cu apotheosa Zvoristeanului etc. Pentru minunatele portreturi, ce ai avut bunătatea de a-mi trimite, spre a mea mare bucurie, ți-am mulțemit în trecuta scrisoare și înnoiesc și astăzi cea mai sinceră a mea mulțemire din toată inima.

* Frumos? Nu-i așa?

Chemarea lui Strat la Ministeriu mi-a făcut o impresiune foarte neplăcută. Nu pot uita, că el a fost unul din ciocoi Cuzăi, pe care l-a însoțit la Const.[antinopol], unde s-a așternut la picioarele turcilor faimosul Statut, și unde s-a obținut faimosul act adițional, cu preambulul cel infam, care întinde capitulațiunile străine asupra Principatelor, întemeiază jurisdicțiunea Consulatelor în România și surpă autonomia țerei. Nu pot uita, că tot el a contractat și neauzitul împrumut de 150 milioane.

De politică nu vorbesc, de când am auzit prochemând de atâtea ori în gura mare Suzerenitatea Porții asupra României Suverane (Contradictio in adjecto) și de când am aflat că Suzerenitatea Porții a fost un scut al naționalității noastre (tipărit împreună cu Constituțiunea).

Despre foamete am scris în Marte și Locoteninței domnești și D-Tale, că foamea va fi teribilă, dacă nu se va opri fabricarea rachiului din pâine. Am avut soarta Cassandrei. Mii și iară mii de kile de păpușoi s-au prefăcut de la Marte până la finitul lui Iunie în rachi, multe mii, foarte multe s-au exportat pe furis, în curgerea primăverii și a verii anului curent, încât păpușoi au devenit o raritate și foamea mult mai mare, decât ar fi fost, dacă se închideau velnițele la April și nu se călca cu nerușinare oprirea esportațiunei peste graniță.

Acum ați oprit esportațiunea unui product, ce nu are ființă, esportațiunea porumbului și ați declarat de liberă esportațiunea grâului.

Nu știți, că bieții țerani, nu se pot deprinde cu mămăligă de orz, și că au început a întrebuița grâu, fiindcă grâu este mai ieftin decât porumbul – mierzia de grâu 2 # [galbeni – n.n.], mierzia de popușoi 3 # [galbeni – n.n.] Mierzia de orz 40–45 lei, dar 2 mierzte orz satură mai puțin decât una mierzță grâu sau popușoi. Permițând esportațiunea grâului, acesta va merge în Austria, prețul se va sui și bieții locuitori nu vor fi în stare de a cumpăra grâu pentru sementje și mâncare.

Prin oprirea esportațiunei... [Textul se întrerupe, lipsesc 2 sau 4 file. Deducem acest lucru din numerotația paginilor de către autorul scrisorii – n.n.].

Das wäre eine Commando Wahl deren ich mich schämen müsste. Darin ist der Hauptreiz der Constituante die Proklamation der Union und Karl I, vorüber, die Constitution wird auch bald votirt seyn !* , noch ehe die Nachwahlen vorgenommen seyn werden. !**

Am cetit memoriul DD. Boierescu, Steege, Fălcoianu, și cu părere de rău trebuie să spun că am rămas nemulțumit. Am cetit lucrările mele de la Divanul ad-hoc și le susțin și astăzi. Și astăzi spun ce am spus Lordului Clarendon la 1858, și lui Taillerand la 1857, că: La Suzeranité est-un mensonge, qui ne daté que depuis le traité d'Adrianople. !***

Mi-a părut foarte rău să văd că și Dl. Ion Ghica, într-o notă prin care justifica recursul la Plebiscit, admite *Suzerenitatea*.

Relațiunile noastre cu Poarta se întemeiază pe tratate de alianță inegale, de protecțiune, nu de suzerenitate.

Când am început a face propagandă pentru Unire cu principe străin, la 1854, și la Clarendon la 1855, știam foarte bine, că au fost și sunt mulți principi străini, cari sunt răi și mizerabili (Don Miguel, Carl von Braunschweig, regele Bomba, Ducele de

* Aceasta ar fi o alegere la comandă, de care ar trebui să mă rușinez. În aceasta și constă principalul farmec al Constituantei – proclamația Unirii și Carol I – acestea au trecut; Constituția va fi de asemenea votată în curând,

** încă înainte de a se pune la cale alegerile suplimentare.

*** Suzeranitatea este o minciună, care nu datează decât după Tratatul de la Adrianopol.

Modena etc., etc.). Dacă cu toate acestea am cerut principe străin, cauza a fost că în principe străin ceream implicate neatârarea, independența țerei. „Vous voulez donc un royaume indépendant”, mi-a răspuns lord Clarendon, întinzându-se, cât este de lung în fotoliu.

„Oui, Votre Seigneurie! et-si le droit des gens n'est pas un cruel mensonge, nous avons le droit de devenir un royaume indépendant” **, și i-am dat dovezi necontestabile.

Atuncea el mi-a zis: „Si l'Autriche attendait son véritable intérêt, elle devait prêter sa main pour établir un état fort aux bord du Danube“***.

Eată ce visam eu când am cerut principe străin, sigur fiind, că nici unul din principii străini nu se va îngiosi de a deveni vasalul Sultanului. Am aspirat la independență, ca să nu picăm și noi în prăpastia, când putredul edificiu al Imperiului otoman ar cădea. Știind desfăcute Principatele de legătura cu Turcia, căderea putredului edificiu nu ne-ar trage și pe noi cu sine.

Mai cetește cuvântul meu de la Divanul ad-hoc și celelalte lucrări (comerțiu, rectificarea hotarelor etc.) și vei vedea că n-am pierdut nici un atom din drepturile care constituiesc *Suverenitatea internă și esternă*. Așa fiind, cum se mai poate vorbi, mai ales în acte oficiale, despre Suzerinitate.

Aud că Saofet Pașa la Paris a publicat la Dentu o broșură intitulată: *La Suzeraineté et les Principautés* etc. Te rog să mi-o trimiți cât mai curând, ca să o pot refuta.

Este advărat ce zice *Memoriale diplomatique*, că în caz de resbel [război – n.n.] între Austria și Rusia au să intre în Principate 150 000 ruși?

După *Ost D. Post* și turcii se laudă că vor veni să alunge pe Carol I. Tare s-a întunecat orizontul politic. Dumnezeu să ne fie întru ajutoriu.

Cu mii de sărutări, al D-Tale vechi și devotat amic și sincer adorator

C. HURMUZAKI.

P.S. Trimisul meu n-a găsit la Roman pe Dl. M[itică sau Matheiu – foaia fiind ruptă, literele următoare sunt lipsă. Așadar, putem doar presupune prenumele Mitică sau Matheiu – n.n.], carele era dus la Micleușeni.

Și în cestiunea lui Ghiță Botezu am făcut fiasco, cu toate repetitele [repetatele – n.n.] mele telegrame și garanții pentru el. Aud că s-a numit din nou Ciuhureanu. De știam că intervenirile mele au așa puțină valoare, tăceam mai bine și nu mă compromiteam în ochii acelor cari au năzuit la ajutoriu meu. Tot ținutul știe acum că Vucinicu are la D-Ta mai multă trecere decât Hurmuzaki.

* D-voastră vreți să ne dați un regat independent.

** Desigur, Excelența Voastră, și dacă drepturile națiunilor nu este o minciună crudă (recentă), noi avem dreptul de a deveni un regat independent.

*** Dacă Austria va urmări interesele sale veritabile, ea va fi gata să întindă mâna pentru a instala un stat puternic la marginea Dunării.

[IX]

Bucuresci
Otel Oteteleşianu No. 15 et. 16, Catul II
(„vai de mine“)
în 1 Faur 1868

Preaiubite, preadorite și mult stimate frate și amice.

Nu Ți-am scris de mult, foarte de mult. Dar inima mea n-a avut parte de lunga mea tăcere.

Mi-ai scris de la Heidelberg, că de acolo vei veni, pe la Monac și Viena, drept la Miclăușeni, unde Te vei afla pe la începutul lui Octobrie c.n., dar nu mi-ai spus unde să-ți mai adresez scrisorile mele. Numai din întâmplare am aflat, dintr-o scrisoare a bunului D-Tale frate Iorgu, că Te-ai dus la Paris, *pe câteva zile*. Îndată am trimis un fecior la Miclăușeni, ca să-mi aducă știința [știrea – n.n.] despre locuința D-Tale la Paris și îndată Ți-am adresat telegrama prin care te felicitam de ziua numelui D-Tale.

Peste puține zile, îmbolnăvindu-mă de o tusă foarte urâtă, de cumplite dureri de șele (lumbago, Hexenschuss*, și de o inflamație de ochi, n-am putut nici scrie, nici ceti, în curs de 6 săptămâni. În timpul alegerilor dictam scrisorile, ce eram nevoit a scrie, de multe ori și câte zece pe zi. Am adus și pe doctorul Russ carele venise la Roman, chemat de Macarovici.

[*Lipsește rândul de sus de pe fila 3 a scrisorii – n.n.*]... multe și mari pagube, multe răfuieli, care mi-au absorbit mult timp. Acum sum liber, căci am dat Dulcești în arendă, lui Srul Herman, cu 2 000 # [galbeni – n.n.] pe an și cu puține produse, care, după prețurile de astăzi, se urcă la 300 # [galbeni – n.n.]. Fratele meu Alecu, carele a petrecut la noi două luni, mi-a ros urechile, mi-a pus sula-n coastă și nu mi-a dat pace până ce n-am arendat moșia, ca să fiu liber și să pot reintra în viața publică. Pe când se afla încă la București, la Societatea Academică, Alecu m-a chemat telegrafic, unde el și Ștefan Golescu mi-a propus Ministerul Justiției. Fără D-Ta n-am fost nici odată Ministru și nici voiesc a fi. Eu le-am răspuns, că în fața atâtor persoane ce curg la picioarele tronului, în favoarea D-lui Ion Brătianu, cu cerere de a se rechema la cărma trebilor și cu espresiuni de mare părere de rău pentru ieșirea lui din Ministeriu, nu înțeleg, cum poate fi vorba de un Ministeriu, din care nu face parte acest bărbat, despre care nenumerablele adrese (între altele una subscrisă de 2 000 de arendași) încredințau că el și numai el este în stare de a întemeia fericirea și gloria României. Am mai zis, că un Ministeriu, din care nu face parte Dl. Brătianu, care se bucură de simpatiile... [*lipsește rândul de sus de pe fila 5 a scrisorii – n.n.*]... pământurilor trebuitoare.

Mă bucur, că-ți pot da plăcuta știre, că calea ferată va trece pe la Șcheia și pe la Miclăușeni. Ofenheim a găsit bani necesari și a și început lucrările preparatorii, cu multă activitate.

Medicii m-au condamnat la absolută liniște, în toate privințele. Șed toată ziua în casă ținând picioarele în pozițiune orizontală și ies numai o singură dată pe zi cu

* Durere de șale.

trăsura, făcând o plimbare în Prater, Ringstrasse etc., de vreo doua până la trei ore, și când vin acasă mă simt alt om și nu cred că sum bolnav.

Nici odată n-am simțit mai mult decât astă dată binefacerea aerului curat. De aceea și umblu tot cu trăsura deschisă.

Ne având ce face, întrețin dese relațiuni cu librării, cari îmi trimit „zur Einsicht“* cărți și mă ademenesc a le da bani. Am cumpărat unele cărți foarte bune și interesante.

Mult amabilei cucoanei Zoiei binevoiește a arăta devotatele mele omagii și multe salutări amicale din partea surorii mele care, după cum poți să-ți închipuiești, se simte foarte nefericită și este foarte tristă și neliniștită.

Primește din parte D-sale și pent-u D-Ta cele mai amicale salutări, cu care unind pe ale mele, rămân cu cea mai sinceră stimă și *neschimbată* adorațiune al D-Tale vechi și *neschimbat* amic

C. HURMUZAKI.

* A lua în vedere (spre luare-aminte, spre cercetare).

Românii din afara României

PĂMÂNTUL FĂGĂDUINȚEI* (II)

Ion Longin Popescu

București

Arhimandrit Ivanovici Martinian

Părintele Arhimandrit Martinian Ivanovici este bucovinean și a emigrat din România în 1946, plecând la Paris. Se află în Canada din anul 1952, când a venit ca preot la biserica „Sfântul Gheorghe” din Windson, Ontario, alături de părintele Nestoreanu Cicală.

Din anul 1955 s-a mutat în provincia Manitoba, unde a slujit împreună cu părintele Gheorghe Popa, la biserica „Sfântul Ilie” din Lennard. În decursul anilor a mai slujit la bisericile „Sfântul Ioan Botezătorul” din Shell Vallei, Manitoba, „Sfânta Treime” din MacNutt și „Sfinții Apostoli Petru și Pavel” din Canora, Saskatchewan.

Fiind unul dintre preoții cei mai instruiți din America de Nord (a absolvit Universitatea din București și Facultatea de Teologie din Cernăuți), părintele Ivanovici este totodată vicar al Episcopatului Român Ortodox din acest continent.

Pretutindeni unde s-a aflat în slujba bisericii ortodoxe române, părintele Martinian a îmbinat activitatea misionară cu cea culturală. Dintre succesele domniei sale pe această linie, vom aminti organizarea unei tabere de vară pentru copiii credincioșilor români din Shell Valley și din zonele apropiate. Această tabără, devenită tradițională, are drept scop organizarea unor activități de învățământ religios și de istorie și civilizație românească, a unor lecții de limba română, precum și a unor concursuri sportive și excursii.

După mutarea sa la biserica „Sfântul Gheorghe” din Regina, unde a funcționat ca preot până în anul 1982, când a ieșit la pensie și a fost înlocuit de părintele George Trif, părintele Ivanovici a transferat tabăra la Fort Qu'Apelle, o localitate pitorească din apropierea Reginei. Prin intermediul acestei tabere, modernizate și dotate cu tot confortul, părintele urmărește în primul rând „cunoașterea tineretului de origine română dintr-o largă zonă în jurul Reginei și apropierea parohiilor române din această arie”.

Părintele Ivanovici conduce, în prezent, Centrul Misionar Român Ortodox pe care l-a înființat chiar domnia sa cu scopul de a ajuta bisericile fără preoți și de a supraveghea toate celelalte parohii din zonă.

În această funcție, principala sa preocupare este de a menține tineretul lângă biserică, împiedicându-l astfel să adere la secte. De aceea, cu toate că a întâmpinat opoziția celor în vârstă, a slobozit preoții să țină slujba deopotrivă în limbile română

* Vezi începutul în *Glasul Bucovinei*, nr. 4/1998. An V. Nr. 20.

și engleză. „Este de preferat acest compromis, spune părintele Martinian, de a vorbi și în englezește despre religia ortodoxă, decât să-i pierdem pe tineri în favoarea unor secte, străine de sufletul românului. Noi trebuie, pe orice cale, să ținem fața României cât mai sus, într-o țară atât de generoasă precum e Canada“.

*

* * *

Eugenia Procopciuc (Ast) s-a născut în anul 1901, în Rădăuți, Bucovina. A plecat în Canada în anul 1908, împreună cu părinții, Vasilie și Licheria Procopciuc. Primii patru ani și jumătate au trăit în North Dakota, unde fuseseră așteptați de consătenii veniți mai înainte. Cum se vorbea tot mai mult de colonizarea Saskatchewanului, patru dintre aceștia, în frunte cu preotul Benedict Iliescu, au făcut o călătorie de „prospectare“ a terenului și au constatat că, într-adevăr, pământul canadian era mai roditor, iar prețul vieții era mai scăzut. Astfel un lung convoi de căruțe, transportate pe platforme de cale ferată, au luat drumul districtului Kayville, acolo unde se așezaseră cei mai mulți români. Povestește Eugenia Procopciuc (Ast): „Tata a dus cu vagonul patru boi, o vacă și doi viței, precum și *roof*-ul de la casă. A vrut să facă casă de lemn, dar n-avea bani să cumpere scânduri, așa că a încropit tot o casă de brazde, cum avusesem în North Dakota“.

După șase ani, a cumpărat Vasile Procopciuc cai și a arat 320 de acri. În familia lui s-au născut 8 băieți și 5 fete: Gheorghe, Lazăr, Ion, Toma, Vasile, Gavril, Roy, Constantin, Eugenia, Floarea, Zamfira, Ileana și Maria. Primul soț al Eugeniei Procopciuc a fost Constantin Țătar, care a murit după 11 ani de la căsătoria ce a avut loc în 1916. Cel de-al doilea, Fred Ast, cu care a avut o căsnicie de treizeci de ani, era un german din Stroești, România. Povestește mrs. Ast: „Omul meu vorbea românește mai bine decât un român; el cânta din toate cele, dar mai cu seamă din trupcă – o trompetă ca saxofonul, dar *smaler one*, pe care i-a vândut-o lui Nick Știr. Cânta împreună cu Nicuță Moscaliuc, vestitul cântăreț din violină la nunți și petreceri.

Mrs. Eugenia Procopciuc (Ast) are 8 copii, 14 nepoți și 6 strănepoți.

Boghean, Dumitru și Maria

Dumitru Boghean s-a născut în anul 1900, în Sucevița, Bucovina. A plecat în Canada în primăvara anului 1910, împreună cu părinții (Zaharea și Iftimie Boghean) și sora sa Dochița. Erau așteptați de Savu și Chilina, frații mai mari ai lui Dumitru, care plecaseră cu un an înainte. Chilina se căsătorise cu un bucovinean numit Zaramba. Primiseră *homestead* în zona Dahinda, unde erau vecini cu un alt bucovinean, Ifrim Popescu. În bordeiul lor au dormit Dumitru și părinții câteva săptămâni până și-au construit un *shack* din scânduri pe *homestead*-ul propriu.

Au arat câțiva acri și au semănat grâu pe care l-au secerat cu cuțitele și l-au măcinat cu râșnița lui Todită Dobrea. Dumitru păzea vitele lui Zaramba, ale lui Huzdup și boii preotului Pavel Vulcu. Aveau și animale proprii: o vițică și un juncan. Dumitru s-a căsătorit cu Maria Danilovici, ai cărei părinți, Ștefan și Elena, tot din Sucevița, veniseră în 1902 în Statele Unite. Au avut șase copii: Elena, Dumitru, Kathleen, Gheorghe, Loretta, Elisabeta.

Dumitru și Maria au lucrat la fermă 44 de ani. Au venit în Regina în anul 1959, după *seeding time*. Le-a fost greu să se obișnuiască în oraș, plecau în vizită la fermă cel puțin o dată pe lună.

Cazac, Ciprian și Catrina

Ciprian Cazac (Kip Kazac) s-a născut la 25 septembrie 1892, în Sucevița, Bucovina, într-o familie cu 11 copii: Iacob, Toma, Ion, Cosma, Gavril, Ciprian, Ilie, Saveta, Margareta, Maria și Eugenia. Părinții săi au fost Alexandru și Victoria Cazac.

A învățat primele clase în sat, avându-i ca învățători pe Ion Todorciuc și Dumitru Curelar. Vreme de câțiva ani a fost poștașul satului, până când, în 1910, însoțit de prietenul Mihai Bocicu, a plecat spre Canada.

A primit *homestead* la Rouleau, în anul 1911. S-a căsătorit, pentru întâia oară, cu Catrina. La nuntă au cântat lăutarii Pricochie Siminiuc și Alec Buzescu. După 50 de ani de căsnicie, ea a murit în urma unui atac de inimă.

În familia lor s-au născut zece copii: Iacob, Ion, Nastasia, Maria, Trandafira, Samoil, Dumitru, Artemie, Vasile și Chirilă.

S-a recăsătorit la bătrânețe, cu o ucraineană pe nume Tily, ai cărei trei copii au murit într-un singur an.

În prezent, Ciprian Cazac (92 de ani) locuiește singur în Regina, la un „*Extended care*“. Se simte bine, este încă în putere și citește cel puțin două ziare pe zi.

Ceuca, Tănase și Lina

Tănase Ceuca s-a născut la Voloca, Bucovina, în anul 1886. A venit în Canada în anul 1913, traversând oceanul pe un vapor încărcat cu cărbune. După ce a lucrat 3 luni în Montreal, s-a mutat în provincia Alberta, unde se aflau frații săi Iacob și Pricopie. După un timp s-au mutat în provincia Manitoba, orașul Inglis. A primit *homestead* în anul 1920, când a fost construită și biserica din Inglis. S-a însurat cu Lina Gabor. Au avut un singur fiu: Ion. Tănase Ceuca a iubit mult caii și a lucrat la fermă și la drumuri. A vrut să se întoarcă în România, dar izbucnise primul război mondial. A avut, spune, o „*viață amestecată*“ și rău și bine... Rău: „*Când n-a plouat...*“; bine: „*Poate vreo săptămână-două în toată viața...*“.

Chebree, Michael

Un caz special este acela al lui Michael Chebree, ucrainean, născut în anul 1906 în Boian, Alberta. Părinții săi au emigrat în anul 1897 din comuna Toporauți de lângă Boian, Bucovina.

Michael a făcut școala între copiii românilor din noul Boian întemeiat în Alberta, iar cu această ocazie a învățat românește. Practic el a trăit cei mai mulți ani

din viață între români, socotindu-se un cetățean româno-canadian de origine ucraineană. Chiar și la anii pensiei, el locuiește în „Casa Română“ din Edmonton, Alberta. Vorbește încă, pe lângă engleză, româna și ucraineana. A cântat în corul bisericii și a făcut parte, cântând la chitară, dintr-o formație de muzică populară românească din Boian, cu care a participat la numeroase nunți și *party*-uri românești și ucrainene. Îi place să călătorească: în anul 1982 a făcut o excursie în Australia, Noua Zeelandă și Hawaii.

Fiecele sale, Mary (din Edmonton) și Trudi (din Calgary) îl vizitează adesea la „Casa Română“, unde are mulți prieteni.

Colibaba, Ștefan și Domnica

Ștefan Colibaba, vestitul lăutar al preriei Saskatchewan-ului, s-a născut în 1880, în comuna Satu-Mare, Bucovina.

El s-a căsătorit cu Domnica Faier în 1903, iar în 1909, împreună cu copiii Ilie și Floarea, au emigrat în Canada. La șase săptămâni după sosirea în Regina, li s-a născut cel de-al treilea copil, Toader.

În anul 1910, Ștefan a obținut *homestead* în Elm Springs Distri, unde i-a întâlnit pe câțiva dintre consătenii săi ce emigraseră cu câțiva ani mai înainte în North Dakota (U.S.A.) și se mutaseră apoi în Saskatchewan.

Prima petrecere, la care Ștefan Colibaba și-a arătat măiestria de vioarist, s-a desfășurat în casa lui Ion Cazac. De atunci, multe nunți din zonă, pe o rază de sute de mile, l-au avut ca lăutar pe Ștefan, care cânta la fel de bine din vioară, trompetă, tobă și fluier.

La Crăciun, mergea cu colindul pe la casele vecinilor: Petre Huzdup, Dumitru Lavric, Gheorghe Bucoschi, Vasile Popescu și Joe Hindl.

În familia lui s-au mai născut alți șapte copii: Vasile, Gheorghe, Titus, Ifrim, Aglaia, Verginia și Valeria.

În anul 1947, Ștefan și Domnica Colibaba au vândut ferma, retrăgându-se la Regina. Domnica a încetat din viață în anul 1967, iar Ștefan – în 1969. Între timp, în anul 1968, a murit fiul lor Dumitru (Dan), un remarcabil muzician, care cânta cu formația sa la radio și în cele mai importante săli de spectacole ale provinciei.

Astăzi, fiica lor, Floarea, care a fost căsătorită cu John Donison, trăiește în Regina și știe încă să cânte la vioară frumoase doine și hore populare românești.

În familia ei s-au născut cinci copii: Maria, Ion, Verginia, Gherghina și Raveca.

La data când Ștefan Colibaba a murit, în familia sa trăiau 24 nepoți, 51 strănepoți și 2 străstrănepoți. Încă și astăzi, în Elm Springs, Wood Mountain și Kayville, cei mai în vârstă își amintesc de „bădița Ștefan“ și de vioara lui fermecată.

Costron, Gheorghe și Ligherța

Gheorghe Costron s-a născut în anul 1884, în satul Nigoveni de lângă Suceava. În anul 1905 a fost încorporat în armata imperială austriacă, unde a stat până în 1909. În sat se vorbea că alde Costan și Dumitru Domșa voiau să plece în North America.

„Hai, măi, în străini..., a fost de acord și Gheorghe Costron. Dar să știți că mai mult de 2-3 ani nu stau... Cum fac banii de întoarcere, vin înapoi“.

A plecat cu un pașaport de împrumut, în anul 1910. Ajuns în Saskatchewan, în districtul Kayville, i-a plăcut întinderea preriei și și-a dat seama că este un loc ideal pentru creșterea vitelor. A luat *homestead* și s-a dedicat lucrului pământului și creșterii vitelor.

S-a căsătorit cu Ligherța Ciofu, pe care a adus-o, în 1912, din Bucovina, și a trăit, spune, *all right* cu dânsa; au făcut avere și bani. În familia lor s-au născut: Aurelia, Maria, Caterina, Paraschiva, Rahila, Vironța, Ion și Toma.

În prezent, Gheorghe Costron are 16 nepoți și 15 strănepoți. Trăiește în casa fiicei sale Aurelia; a lăsat ferma în îngrijirea fiului său Ion, care este „tare bogat fărmăar“...

Ajuns la vârsta de 100 de ani, Gheorghe Costron nu mai vede și a început să-și piardă memoria. Îi pare încă rău că a plecat din Țara Veche, îi visează mereu pe prietenii din tinerețe, cu care mergea la hore și la nunți: Gherase, Ion, Toader, Vasile, Mihai, Gheorghe...

Donison, Anița

Anton Brăilean și Floarea Golenboski au plecat din Sucevița, cu destinația North Dakota (U.S.A.), în anul 1900. Cu doi ani mai târziu, după instalarea familiilor lor pe *homestead*-uri apropiate, Anton și Floarea s-au căsătorit. În anul 1905, li s-a născut prima fiică, Anița. Viața în North Dakota era grea și lipsită de perspectivă. Hainele, uneltele agricole și animalele de muncă erau scumpe, terenurile cultivabile erau sărace, recoltele slabe. Ca urmare, în anul 1909, familia Brăileanu, alături de alte zeci de familii de români din împrejurimi au plecat în Canada. Cel puțin aici pământul era mai întins, hainele mai ieftine și posibilitatea de a găsi ceva de mâncare mai mare. Au primit *homestead* în zona Moose Jaw.

Când a început școala, Anița avea nouă ani. Mama sa, Floarea, a fost o femeie bolnăvicioasă și necăjită. A dat naștere la opt copii: Abraham, Anița, Eugenia, Trandafira, Margareta, Gheorghe, Ilie și Dumitru.

Când a murit, sărmana mamă împlinise 38 de ani, Anița 15, iar Dumitru 2. Mamă pentru cei mai mici a rămas Anița. S-a căsătorit la 16 ani cu Mihai (Mardare) Donișan și a continuat să-și îngrijească frații alături de propriii copii.

Fiul său, Vasile (Bill), este unul dintre fruntașii comunității românești, fiind ales președinte al Clubului Cultural Româno-Canadian „Mihai Eminescu“.

P.S. În luna august 1984, Anița Donison a încetat din viață în timp ce fiul său, Bill, se afla în excursie în România. Singurele cuvinte pe care Bill a putut să le rostască, în durerea firească ce i-a copleșit sufletul, au fost acestea: „Te-am rugat, mamă, să mă aștepți...“. Astăzi Anița Donison își doarme somnul de veci în sectorul românesc al vechiului cimitir din Regina.

Donison, Mihai (Mardare)

Mihai Donison (Donișan) s-a născut în anul 1900, în comuna Satu-Mare, Bucovina. Pe când împlinise vârsta de 12 ani, într-o lună geroasă de iarnă (februarie),

părinții i-au spus că vor pleca „la America“. Se auzea atunci un zvon că în curând se va porni un mare război în Europa... Părinții, Ion și Saveta (fostă Marțâncu), și-au vândut gospodăria vornicului Ion Dumitrescu, și-au luat cei nouă copii și s-au urcat într-unul din cele trei vagoane de marfă, destinate emigranților germani și români din zonă. Urmas să ajungă astfel la Anvers, Franța. La Regina, Saskatchewan, au ajuns după trei săptămâni de călătorie obositoare. Au rămas un an în acest oraș, unde Ion Donișan a lucrat ca tâmplar. În primăvara anului următor, întreaga familie s-a mutat pe *homestead*, nu departe de orașul Limerick. Au locuit într-o baracă de scânduri, dormind pe jos, pe „blencheturi“, vreme de doi ani.

Mihai (numit de părinți Mardare) și frații săi Maria, Margareta, Ioana, Artemie, Floarea, Iustin, Constantin, Virginia și Ștefan și-au petrecut copilăria la fermă, adunând pietrele de pe câmp, îngrijind vitele și lucrând alături de tatăl lor la cultivarea pământului.

Băieții mai mari, Mardare și Artemie, n-au apucat nici măcar a merge la școală, cu toate că l-au ajutat pe tatăl lor s-o construiască.

La vârsta de 18 ani, Mardare a plecat de acasă, împreună cu un bun prieten din vecini, unul Costache Tărăță. A ajuns în Regina, unde a căpătat diverse slujbe prost plătite. Vara, lucra la fermele din apropiere. S-a căsătorit cu Anița Brăileanu. În familia lor s-au născut următorii copii: Vasile, Bill, Saveta, Gheorghe, Ileana, Maria, Nicolae, Constantin și Vasilică (acesta din urmă mort în copilărie).

Flutur, Petrea și Lena

Zamfira (Lena) Flutur (Neamțu) s-a născut în anul 1902, în Udești, Bucovina.

A venit în Canada în anul 1912, împreună cu mama, Anica (Jețcu), și cu frații Crăciun, Nicolae și Aglaia. Tatăl său, Ilie Neamțu, venise cu un an înainte și obținuse un *homestead* în districtul Kayville, Saskatchewan. După venirea familiei, acesta s-a mutat la Montreal, pentru a locui împreună cu soția și copiii. În acest răstimp, de circa șase ani, cât au stat la Montreal, Ilie Neamțu a lucrat la calea ferată.

Mutându-se cu toții în Saskatchewan, au locuit la „unchiul Jețcu“, fratele Anicăi, până când și-au construit propria căsuță de scânduri.

După stabilirea la fermă, în familia Anicăi și a lui Ilie Neamțu s-au mai născut copiii Ion, Vasile, Radu, Gavril, Gheorghe și Costan.

În perioada crizei economice din anii '30, toți băieții familiei și-au părăsit fermele, pe care nu se mai făcea recoltă din pricina secetei, și au plecat să lucreze la minele de cărbuni din provincia Alberta.

Zamfira s-a căsătorit de foarte tânără, la vârsta de 16 ani, cu Petrea Flutur, de asemenea din Bucovina. Gavril venise în Canada împreună cu soția sa, Domnica Petrescu, și cu copiii Constantin, Ion, Petrea, Ileana, Aglaia, Ana și Roza. De asemenea, a venit însoțit de frații săi Constanța și Dumitru (Dan), care, la rândul lor, au avut câte 9 și, respectiv, 17 copii.

La nunta lui Petrea și a Zamfirei, care a avut loc în 1919, a cântat lăutarul Pricochie Siminiuc. În familia lor s-au născut 11 copii: Gheorghe, Ștefan, Gavril, Ilie, Ileana, Maria, Leonora, Vergina, Paraschiva, Aglaia și Ana.

Morise, Petrea și Anița

Petrea Moroșan (Pete Morise), născut în 1911 la Kayville, trăiește în Regina și este căsătorit cu Anița Donison. Părinții săi, Pamfil și Ileana Moroșan, au venit din Rădăuți, Bucovina, în 1907 și, respectiv, 1909.

Părinții Aniței, Ștefan Donison și Trandafira Cazac, au venit în aceeași perioadă din Satu-Mare, Bucovina.

Homestead-ul familiei Moroșan se afla la Dahinda (Kayville-ul de azi), orașel format pe vremea aceea din câteva case și o poștă. Petrea a copilărit, lucrând la fermă împreună cu frații și surorile sale: Constantin, Gheorghe, Dumitru, Tecla, Ana, Domnica, Ioana și Măriuța.

Își amintește cu plăcere de prima tinerețe, când umbla la dans cu prietenii Petrea Petruc, Vasile Bodnărescu și Toader Siminiuc. De sărbătorile Crăciunului umblau cu steaua din casă în casă, pe o distanță de 30 de mile în jur.

După năvălirea lăcustelor din anul 1937, când a fost distrusă complet toată recolta, Petrea Moroșan a plecat, împreună cu alte sute de fermieri săraciți peste noapte, să caute de lucru la Hamilton, Ontario. Au călătorit pe acoperișul vagoanelor și au dormit în gări, deoarece la hoteluri nu erau primiți cu hainele rupte și murdare cum erau de la funinginea de la locomotivă.

După un timp, s-a întors la fermă unde a stat până în anul 1947. După această dată, Petrea și Anița Moroșan s-au mutat la Regina.

În familia lor s-a născut numai un singur copil – Ștefan (Stanley).

Moscaliuc, Vasile

Vasile Moscaliuc din Edmonton este unul dintre românii-canadieni care s-au afirmat în viața publică prin sport. A fost un boxer admirat și aplaudat pe multe ringuri. În urma unor dificile turnee, a devenit campion în Western Canada și a fost challenger pentru Campionatul Canadian. Atras de posibilitățile mai mari de afirmare din Statele Unite, tânărul boxer a plecat în orașul Buffalo de lângă New York, unde a devenit campion al comunității poloneze. A făcut turnee victorioase la Detroit și Chicago și a devenit, de asemenea, campion al orașului Boston, Massachussets. S-a născut în anul 1905, în Boian, Alberta.

Părinții, Dumitru Moscaliuc și Sanda Facla, au venit în Canada din Boian, Bucovina, în anul 1899.

Vasile și-a petrecut copilăria la fermă, ajutându-și părinții la grelele munci ale câmpului. Mama sa a murit în anul 1924, lăsând în urmă cinci băieți: Nicolae, Vasile, Ioniță, Mihai și Florea.

Neamțu, Rudy și Ileana

Rudy (Radu) Neamțu din Moose Jaw este fiul lui Ilie Neamțu și al Anicăi Jețcu, din Udești, Bucovina, emigrați în Canada în anul 1912.

S-a născut în anul 1921, la ferma familiei din Truax. În casa lor, așezată la răscruce de drumuri, obișnuiau să înnopteze românii de la fermele îndepărtate, când mergeau la oraș pentru cumpărăturile de iarnă. Spune: „Mama avea mereu supă și găluște pentru acești oameni. Ușa era deschisă pentru toată lumea. Veneau alde Nicuță și Lazăr Petruc, Grigore Bistrițean, Gheorghe Apostol, Pavel Olariu și câți alții“.

Între 1943-1945, Rudy a fost militar în Europa, împreună cu fratele său Constantin. În 1946, s-a căsătorit cu Ileana Olariu din Kayville. Mulți ani la rând a fost președintele Clubului „Moose Jaw Romanian-Canadian Society Traian“, calitate în care s-a remarcat drept unul dintre cei mai activi animatori de folclor și dansuri românești. Tatăl său a murit în anul 1941. Opt ani mai târziu, s-a stins din viață și mama sa. A fost condusă pe ultimul drum de cei zece copii pe care i-a lăsat drept moștenire Canadei: Zamfira, Crăciun, Nicolae, Ion, Rarița, Vasile, Gheorghe, Gavril, Radu și Constantin.

Petrișor, Emilian și Rarița

Emilian Petrișor s-a născut în anul 1906 în comuna Bălăceana din Bucovina. Părinții săi au fost Isidor Petrișor și Paraschiva Boca, astăzi înmormântați în cimitirul bisericii „Sfinții Apostoli Petru și Pavel“ din Kayville, Saskatchewan. Emilian este căsătorit cu Rarița Mertic, fiica lui Mihai Mertic și a Ravecăi Rusu, veniți în Canada, în anul 1911, din comuna Liteni, Bucovina.

După o ședere de două săptămâni în Montreal, familia Petrișor a ajuns în Regina la 22 iunie 1912, cu opt zile înaintea puternicului ciclon, care a devastat orașul. Căsuța în care au locuit se afla pe Quebec Street, în zona în care distrugerile nu au fost prea mari.

După ciclon, Isidor și Paraschiva au plecat la *homestead* în zona Kayville. Copiii lor, Ion, Grigore, Rahila, Avram și Emilian, au rămas un timp în Regina, până când avea să fie clădită căsuța „la țară“. După o lună, Isidor Petrișor a revenit în Regina să-și ia copiii, a cumpărat o vacă, a legat-o de căruța lui Gherasim Ruxândari, un prieten din Bălăceana, și au pornit-o cu toții spre fermă. În prerie se afla acum o căsuță mai mult, aceea a familiei Petrișor, ridicată din scânduri lipite cu pământ de Gherasim Ruxândari și „moșul Paicu“.

Emilian și Rarița s-au căsătorit în anul 1928, după întoarcerea lui din Statele Unite, unde lucrase cu fratele Grigore, pe tarlalele de cartofi ale unor fermieri germani.

În familia lor s-au născut 6 copii: Ilarion, Isidor, Elisabeta, Dan La Verne, Lorraine, George.

După ce au trăit câteva luni la Regina și, apoi, 5 ani la Winnipeg, Emilian și Rarița s-au întors la fermă. Au ajuns din nou în Regina, unde au decedat.

Petrescu, Traian și Beatrice

Traian Petrescu din Moose Jaw s-a născut într-un bordei, pe *homestead*-ul familiei din Kayville, la 10 ianuarie 1912. Tatăl său, Gheorghe Petrescu din Bădeuți, Bucovina, a venit în Canada în primăvara anului 1904, fiind găzduit de vărul său Donișan. A stat până în luna noiembrie în Regina, căutându-și o mireasă printre români, cu care avea de gând să plece în prerie, pe *homestead*. Cum n-a găsit-o, a decis să treacă din nou Oceanul și să-și caute nevastă în satul natal. A găsit-o astfel pe Gafița Popescu. La puțin timp după nuntă, în primăvara anului 1905, Gheorghe și Gafița au plecat spre Regina. Între timp, pământul din această zonă fusese vândut, astfel că au trebuit să accepte 160 de acri în zona Kayville. În bordeiul cu un singur *room*, familia Popescu a locuit șase ani. În anul 1910, au venit din Bădeuți „moșul, bunica, toate surorile și unchieșii” lui Gheorghe Petrescu, precum și frații și părinții Gafiței. Confrunțați cu viața grea și clima aspră a preriei, aceștia au voit să se întoarcă în România, dar, cum s-a întâmplat în aproape toate cazurile, nu mai aveau și nici nu mai puteau strânge bani pentru tichetele de tren și vapor.

Traian a mers la școală după vârsta de 15 ani și a reușit să învețe „opt *grade-uri*”.

Unchiul său, Toader Petrescu, a murit în anul 1918, la opt ani după ce venise din Bucovina. El fusese adus aproape cu forța de cei șase copii ai săi, care nu voiseră să-l lase singur în sat. Astfel, ultima parte a vieții i-a fost torturată de dorul pentru satul în care trăise 72 de ani.

Traian s-a căsătorit cu Beatrice. În familia lor s-au născut trei copii: Eugenia, Constantin și Ron. Împreună cu Ron, care lucrează la postul de televiziune din Regina, Traian a vizitat România în anul 1979. Cu această ocazie, ei au putut să culeagă un pumn de țărână din curtea fostei case a familiei din Bădeuți.

Săvăliuc, Ion și Maria

Ion Săvăliuc s-a născut în Voloca, Bucovina, și a traversat Oceanul împreună cu mama sa, Maria, și surorile Călina, Paulina și Saveta. Era în anul 1913. Tatăl său, Constantin Săvăliuc, venise cu trei ani înainte și obținuse un *homestead* în districtul MacNutt. Împreună cu familia sa au venit și vecinii Leonte și Nicolae Gherman. În anul 1928, Ion se căsătorește cu Maria Delitoi, iar în 1932 se mută în Manitoba, cu speranța unei vieți mai bune. S-au apucat de tăiat imensele păduri ale zonei și au înființat *fence-uri* pentru vite și tarlale pentru fân. Cu timpul s-au extins și au devenit unii din fermierii cei mai mari din zonă.

În familia lor s-au născut 6 fete și 2 băieți: Domnica, Agripina, Paraschiva, Saveta, Maria, Archelina, Vasile și Nicolai. Fetele s-au căsătorit în diferite orașe ale țării, dar băieții au rămas la fermă. Sunt necăsătoriți, deoarece „femeilor nu prea le place să trăiască astăzi la fermă...”, spune moș Ion. Vecinii de astăzi ai familiei Săvăliuc sunt Mihai Guraliuc și Gheoghiță Tănase.

NOTĂ CĂTRE COLABORATORI

Autorii sunt invitați să ne trimită studii originale sau eseuri, recenzii ale unor volume publicate, cu precădere despre Bucovina sau aparținând unor autori bucovineni, precum și materiale ce se încadrează în celelalte rubrici. Manuscrisele nepublicate nu se restituie. Studiile sau eseurile vor fi extinse până la maximum 25 de pagini dactilografiate la două rânduri (intervale), cu un scurt rezumat (10 rânduri) în limba română sau engleză, cele scrise de mână nefiind luate în discuție spre publicare. Autorilor le revine în exclusivitate responsabilitatea pentru conținutul materialelor.

Titlul articolelor se va scrie cu litere mari și va fi urmat de numele autorului și orașul de reședință. Caracterele cursive trebuie subliniate cu o linie, iar caracterele îngroșate cu două linii (cu creion negru). Referințele bibliografice se vor face fie prin numere în text, notele necesare fiind așezate la sfârșitul lucrării în ordinea în care se trimite la ele, fie prin numere încadrate între paranteze rotunde, indicând ordinea în lista bibliografică și, respectiv, pagina din care s-a extras citatul. Volumul va fi indicat cu cifre latine, în poziția a doua.

Vor fi acceptate numai studiile sau articolele care nu au mai fost publicate.

Tehnoredactare computerizată:
Editura INFO-TEAM Ltd.
Tel.: 093.380.569

Tiparul executat la
Tipografia „ARC“ SRL
Tel.: 211.86.17

ISSN 1222-5606